

یای ۱۳۷۳

صایی: ۲-۹۳

واریق

شانزده ساله

مجله فرهنگی فارسی و ترکی

سال شانزدهم

اون آنتی یاشیندا

تور کجه و فارسجا فرهنگی مجموعه

اون آلتینجی ایل

شماره امتیاز ۸۵۳۸

صاحب امتیاز و مدیر مسئول:

دکتر جواد هیئت

قیمت: ۱۰۰ تومان

بسم الله الرحمن الرحيم

ایچینده کیلر

(فهرست)

صفحه

- ۱- فضولی نین دیلی و سؤز خزینه سی باره ده : دو ققور جواد هیئت ۳
- ۲- پولیقفلوت شاعیر یه یه فضولی : پروفسور واقیف اصلانوف، یازیمیز اکوچوره ن : منظوری خامنه ای ۲۰
- ۳- فضولی نین حیاتی و یاراد بچیلیقی حتمینده ایضا حلاز یازان : میرهدایت حصاری ۲۹
- ۴- مراد شامیمیز- آیدین آیتکین ۴۴
- ۵- فضولی غزلینی بشله مه (تخمیس) : ح.م. سادالان ۴۵
- ۶- حکیم غنی دن فضولی غزلینه بیر تخمیس ۴۶
- ۷- خلیل رضا ابدینه قووشدو : وارلیق ۴۸
- ۸- خلیل رضائین یاسیندا : پروفسور غلامحسین بیگدلی ۴۹
- ۹- باش ساعلیقی : محمد علی حسینی دن گول آقا محمد وفون وفاتی ... ۵۱
- ۱۰- ظهراب بورا کبرین وفاتی مناسبتیه : فریبا ابراهیمی وارلیق ۵۴
- ۱۱- پهلوی رذیه یه ده جنوبی آذربایجاندا شفاهی خلق ادبیاتی نین توپلانماسی ... (۳) : ع.م. فرزانه ۵۵
- ۱۲- حافظین بیرینجی غزلی نین ترجمه سی : کریم مشروطی «سؤنمز» ۶۴
- ۱۳-۱۷- جی عصر آذربایجانین پشه کار فیلسوفو (۲) پروفسور سید احمد امین زاده تبریزی ۶۵
- ۱۴- مناقشه بیر یوللا حل ائدیله بیلر : پروفسور حافظ پاشا زاده یازیمیز اکوچوره ن : محمد رضا هیئت ۷۹
- ۱۵- کیملیگیم : اوستاد حمید نطقی دن - ادبی خبر ۸۴
- ۱۶- آمان الله : دو ققور حسینی سلمی ۸۵
- ۱۷- اوزگور (تبریز) ، محمد اکبر زاده (ناصر) شعر ۸۸
- ۱۸- عاشیق علی عسگر - کور نصیب : ناصر احمدی ۸۹
- ۱۹- بر داردا بر دارها : دکتر بوسف معمار ۹۲
- ۲۰- مناققلر بودغه ... : پروفسور غ. بیگدلی ۹۴
- ۲۱- سون آشید : شهرام آرازبارلی ۹۶
- ۲۲- آذربایجان : ولایت رسنم زاده دن ۱۰۰
- ۲۳- بایراغی شوشادا سانجانا کچی : نریمان حسن زاده ۱۰۱
- ۲۴- نامه سرگشاده دانشجویان دانشگاه پیام نور مرکز مرند به هیئت محترم دولت ۱۰۳
- ۲۵- بتل قوناغی : عزیز محسنی دن ۱۰۴
- ۲۶- مقاله (نامه) آقای دکتر حسینقلی سلمی (دانشگاه پیام نور تبریز) ۱۰۵
- ۲۷- یثنی چیخان کتابلار : عزیز محسنی ۱۱۴

۱۲۰

۲۸- باکی (آذربایجان جمهوریسی) و تبریز (ایران اسلام جمهوریسی) شهر لرینین قازداشلاشماسی . .

۱۲۱

۲۹- نامه يك خواننده تبریزی (حسین عنصرودی)

۱۲۲

۳۰- سون درس : یازان آلفونس دوده ، چئویرهن : تبریزی علیرضا

۱۳۰

۳۱- کرکوک آتالار سؤزیلریندن : ع. منظوری خامنه‌ای

۱۳۱

۳۲- میرزا آقای تبریزی (نالء ملت) : صمد سرداری نیا

۱۴۷

۳۳- بوداغلار کوموردندی : محمد مرادی

توجه

۱- اداره مجله در حک و اصلاح و حذف مقالات وارده مختار است.

۲- مقالات وارده هرگز برگشت داده نمیشود.

۳- هرگونه مسئولیت مقالاتیکه با امضای نویسندگان در مجله چاپ میشود مربوط به خود نویسندگان است و چاپ آنها الزاماً دلیل تایید اداره مجله نیست :

وارلیق

بوداغلار کوموردندی

گمچن گون عوموردندی

گوزلردن وفا اومما

اوره کی دمیردندی

بوخاریداکی ائل بایاتی سیندان آینه‌بش برغزل :

دئیرلر یا رانیب داغلار کوموردن

داشلاری مرجاندان اینجی دن دوردن

گوویون بو جاغیندان آخان اولدوزلار

ننجه خبر وئریر آخان عوموردن

اوره کلر دؤگولموز جان‌سز قوش کیمی

دوداقلار باغلانیب حفسیز مؤهوردن

بشنه بو کدرله بو حسرتیله

افتخار قازاندیم آتام دومروردن

گلیب گؤروشمه‌گه عزیز قارداشلار

بیرقیسمت اولایدی آرازدان - کوردن

مطلبی اولماسا دیلسیز شاعیرین

قوی بشنه سؤیله سین داغلار کوموردن

محمد مرادی «نقد»ی شهریندن

وارليق

فصلنامه فرهنگي فارسي و تركي

توركجه - فارسجا فرهنگي دركي

۱۶- جى ايل ياي سايبسى

۱۳۷۳ شمسي ۹۳

دوقتورجواد هيئت دن:

○ فضولى نين دىلى و سوز خزينهسى

ملا محمد فضولى نين دىلى ۱۶- جى عصرين ادبى دىلى اولدوغو كيمسى اثرلرينده ايشلتيديكى سوزلرده چاغى نين ادبيات دىليينده ايشلته نين سوزلردير. داھى سوز صرافى اولان فضولى سوز صنعتيني بؤكسك ده گرلنديرميش و اوندان ايلاهى عشقين و روحى اضطراب، دردو كدرلر- ينى ادبى - بديعى شكيلده ترنم ائديب ادبىا تيميزين شاه اثرلرينى ياراتماغا فايदानميشدير.

فضولى محيط و زامانى نين شاعيرى كيمي اثرلرينى آذرى توركجه سيلاه يازميش و عيني زاماندا چاغينا و چئوره سينه تانيش اولان عربجه فارسجا سوزلرى و تركيبلريندن بول - بول استفاده ائتميشدير. فضولى عراق توركلريندن، بايات بويوندان دير، اونا گوره شعرلرينى اونلارين آنليا چاغى ديلده يازميشدير. عراق توركلرى آذرى توركجه سيلاه دانيشديقارزى حالدا عرب سوزلرينى، هله ادبى ديللرينى سده بيزلردن داها چوخ ايشله تميشر. فضولى بو خصوصدا توركجه ديوانى نين مقدمه سينده بئله دئيبير:

توقع بودور عموماً اهالى عز و اعتباردان خصوصاً بلغى روم (توركيه) و فصحاى تاتار (جغتاي) كه اكر شاهد حسن عبارتيمده اول ديارين الفاظ و عباراتلريندن زيور اولماسا و مخدره نظميم اول ملكلرين لطايف و ضرب المثل لريندن زيب بولماسا بو داعينى معذور

بۇيۇرلار زىرا ھەر مملكتتىن اھلىنە عارىتدن عار گلور و... لىسە
حمدوالمنہ کہ خاک کربلا ساثر ممالک اکسىرندن اشرف اولدىنى
معلوماتدور و رتبہ شعرىمى ھەر يىئردە بلند ايدن حقيقتدە بۇ مفھوم
دور...

شعرلىرىندە آتالار سۆز، دانىشلىق دىلىندە ايشلەنن سۆزلىرىدن دە
فايدالانىپ و تورک سۆزلىرىنى بدیع صنعتىلە بزه ييب گۆزەللىشىپىر.
فضولى ھەر شئى دن اول غزل شاعىرى دىر. غزل حقيندە اۆز فيكرىنى
بئلە بيان ائدىر:

اولدور غزل کہ فىضى اونون عام اولوب مدام
آرايش. مجالس اهل قبول اول.
آندان نہ سود کيم اولامبهم عبارتى
ھەر يىئردە استماعين ايدنلر ملول اول

بو بيت لردن آناشيلير كى، او، اشلىرىنى يا زاركن ھم يوگسك طبقه نى
و ھم دە خلقى گۆز اؤنونه آلميش و ھەر ايكىسینہ خطا با" يا زميشدير.
فضولى نين شاه اشرى سايلان لىلى ومجنون مثنوىسى دىل باخمىنسان
ديوانىنداكى غزل لردن داھا سادە و دانىشلىق دىلىنہ داھا ياخيىن
دىر.

فضولى نين نثرى مۇسجع اولماقلا برابر چاغى نين ان گۆزەل آذرى نثرى
ساييلير. شكائيتنامەسى ساتيريك نثرين پارلاق نمونەسى دىر. كربلا
فاجەسىنى شرح ائدن حديقە السعداسى دىلیميزدە ايلک رومان تىپك
نثرين نمونەلريندندىر.

فضولى ادبى دىلیميزين اينكشافيندا بۇيوگ. بىر مکتب و دؤرە آچميش
و آچدىغى مکتب و دؤرە بىر نئجە عصر داوام ائتميشدير.

ايكى عصر دن آرتيق داوام ائدن فضولى دؤرى آذربايجان يا زىلى
ادبىياتيندا موضوع، ادبى دىل، اؤسلوب اعتباريلہ فضولىانەلىك
شاعىرلىگين اساس اؤلچوسو اولموشدور.

چاغداش غزلىمىزدە ھلہ ايران آذرى شاعىرلىرىندە دە فضولى اؤسلوبو
و بدیعی افادەلرينىن رنگى گؤرولمکدە و روحو دۇيولماقدا دىر.

فضولى نين دىلىندە، چاغداشى اولان آذرى شاعىرلىرىندە اولدوغو كىمى
تبرىز لهجەسى نين تاثيرى اولموشدور.

فضولى نين دىلى آھنگلى دىر، اؤنا گۆرہ شعرلىرىنى اؤزونہ مخصوص

آهنگله اوخوماق گرهک .شعرلرينده وزن، قافيه دن باشقا سس سيزارين تکراريله (س، ص، ک، و، ش) مختلف آليتيراسيونلار يارادير و موسيقي آهنگيله ده اوخوجو و دينله ييجي ده سؤزلرين تاشيريني آرتيرير .
مثلا:"

ليلي ايشي عشوه و کرشمه
مجنون گؤزو ياش چشمه - چشمه
سالما سر زلف سمن سایه تاب

.....

فضولي ديليميزين سس و موسيقي امکاملاريندان سون درجه فايدالانيب
شعر ديليميزي کمال درجه سينه يوکسولتميشدير .
فضولي بعضا "مورفولوژي عنصرلرين يئريني شعرده دگيشديرير ، لاکين
بو ايش گرامر و معنا باخيميندان شعري پوزمور .

پريشان خلق عالم آه و افغان ايتديگيمدن دير
پريشان اولدوغيم خلقی پريشان ايتديگيمدن دير

(خلق عالم آه و افغان ايتديگيمدن پريشان دير)

فضولينين ديلي ادبي - بديعي، منطقي و حتا رياضي دوشونجه ني وحدت
(بیرليکده) تجسوم ائتديرن بير ديلدير .مثلا:"

بار محنت دن نهال قامتون خم اولماسون
باشوموزدان سايه سرو قدون کم اولماسون .

بوغزلده علمي - منطقي نتيجه لر و بديعي معنا لار بير - بيرلريني
تاماملایير . فضولي شعر ديوانيني عرب اليفا سيله يازديغي اوچون بو
اليفبادا اولان بوتون حرفلرله قافيه ياراتما غا مجبور اولموشدور .
تورک ديلينده ث ، ص ، ض ، ط ، ظ ، ذ ، ح (۶ مخرج) فونملري بوخدور ، اونلا
گوره بو حرفلرله بيتين عرب ، سؤزلريني ايشلتمگه مجبور اولموش
دور . آيريجا شعرلرينده فلسفي ، مذهبي ، اجتماعي و ادبي مفهوم سارلا
مخصوص عربجه و فارسجا سؤزلردن ده فايدالانميشدير . بونا باخما ياراق
اونون ديلي آيدين و خلقينه تانيشو مانوس اولموشو عصرلر بويو
خلق طرفيندن سئوگيله قارشيلانميش و آقيشلانميشدير . اونون شعرلري

عراق، آذربایجان و تورکیه تورکلری طرفیندن ذوقله اوخونموش، ازبر-
 لنمیش و شاعیرلریمیز اونلارا نظیره لر یا زمیشلار، فضولی نین تأشیری
 عینی زاماندا خانقاه شاعیرلری و ساز شاعیرلری، عاشیقار واسیطه سی
 له خلق کوتله لرینه یایلمیش و گنج عاشیقارلریمیز اوزلرینه تخلص
 سنجمک اوچون اونون دیوانینا مراجعت ائتمیشلر، فضولی نین اثرلرینین
 دیلی ایله آذربایجان ادبی دیلینین کلاسیک اولوبو فورمالاشمیش
 دیر.

غزللرینده تورک سؤزلرینین یاد سؤزلره نسبتی بۆزده قیصر
 حدودوندا دیر. حالبوکی نسیمی ده بۇ نسبت بوزده آلتیمیشین اوستونده
 دیر. بۇنا رغما "فضولی نین دیلینده گرامر تورکجه دیر، دیلی استعاره و
 مجاز طبیعت ده دیر، مثلا":

یئلده بولموش بوی زولفون صودا عکس عارضین

کیم یئلی باغرینا باسمیش صویا گۆز دیگمیش حباب .

فضولی نین سؤز خزینه سینى تدقیق ائده رکن اولان "تورکجه سؤزلری و
 اوندان سۇنرا یاد سؤزلری و ترکیبلردن بحث ائده جەبیک :

۱- تورکجه سؤزلر: تورکجه سؤزلرین چوخو بۇ گۇنده ایشلتدیگیمیز
 سؤزلردیر و چوخو آذری سؤزلری دیر. تلفظ شکیللری ده آذری دیر.
 بۇندان باشقا آنا طولو تورکجه سینه مخصوص و حتا، دوغو تورکجه سی
 سؤزلری ده واردیر.

تورکجه سؤزلرین بیر قسیمی اسکی تورک سؤزلری دیر و دده قورقود
 داکى سؤزلره بنزه مکده دیر. بۇنلار بۇ گونکو دیلیمیرده اوندولموش
 و یا متروک اولموشدور.

- آذری تورکجه سینه مخصوص سؤزلر: اکثریتینى تشکیل وثرن غرب
 تورکجه سی سؤزلریندن آذری تورکجه سینه مخصوص سؤزلر چوخدور و ان
 اؤنملی لری بۇنلاردیر:

اؤز، اؤزگه (یا بانجی، دیگرى)، یوماق طاپشورماق، دوشمک، یاخشی، یا مان،
 باشماق (آیاق قابی)، دور (قالق)، یاد (یا بانجی)، ار (قوجا)، سالماق
 (بیراقماق، قویماق)، قشون (اردو)، اوشاق، من، مین (بن)، امجک (مه مه،
 گویوس)، سیندیرماق، اگین، تپوک، اؤزمک (قوپارماق)، بونگول (خفیف)،
 ... مثال :

« عشق اهلینه اول ماه فضولی نظر اشمیش
 سن ده اؤزونی گؤستر اگر بیر هنرون وار N
 دلو دیرسم نوله عشاقنه گلچهره لرین
 اؤزینی گؤز گؤره اؤدلاره سالورمی عاقل ،
 « ای فضولی یانیرام کیم نه ایچون اول گلرخ
 منگا یانیر اؤد اولور اؤزگه یه شمع محفل »
 « نه یانار کیمسه منگا آتش دل دن اؤزگه
 نه آچار کیمسه قاپوم باد صبادان غیری »
 « لوح عالم دن یودوم اشک ایله مجنون آدینی
 ای فضولی من دخی عالمده بیر آد ائیلهدوم »
 « دیله گون جان ایدی خاک رهنه طاپشوردوم
 یتدی اول خود یئرینه شیمدی نه دور فرمانون »

دوشمک سؤزونو آذری تورکجه سینده اولدوغو کیمی مختلف معنی لردده
 ایشلتمیشدیر :

« دؤن کی فرصت دؤشدی خاک درگهیندن کام آلام
 نؤلدی ای گؤزیاشی گؤز آچماغه فرصت وئرمه دؤن »
 بو شعرده دؤن یئرینه دؤن (اسکی و تورکیه تورکجه سی) ایشلتمیشدیر.

« هم وصالی اؤد سالور جانومه هم هجرانی
 بیر عجب شمعله دؤشدی سرو کاروم بو گیجه »
 (لیلی و مجنون)
 یقه چاک ایدنی باشماق کیبی سالور ایاغه
 ای فضولی باق آنون ایتدیگی استغنایه (1)

فساد اهلی جهانه براقدیلاز فترات
 قیامت اولدی نه یاتمق مجالی دور، دور اؤطور
 یادون، دگول، ائیله اؤغلونی یاد
 قیل چاره که دشمن اولمیه شاد
 سؤد ایچسه سانوردی کیم ایچر قان
 امجک گؤربنوردی آنا پیکان

اما ره و رسم دُور مقرر
بیر عورته عیب دور ایکی ار
(لیلی و مجنون)

آردینجه قشون قشون اوشاقلار
احوالنه کیم گولر کیم آغلار
نولدی سنا نقض عهد قیلدُون
صیندرمغه عهدی جهد قیلدون

آذری ترکیب و دثییم لریندن: ایاقدن سالماق، پنبه داغ، ایاقدن دوشمک
آیاغا دوشمک، نظر سالماق، گؤز آچماق، گؤز یوماق، گؤز یاشی، فرصت
دوشمک، فرصت و ثرمک، یوخ یثره، قان ائیله مک ...

فضولینی ایاقدن سالدی بار محنت عشقون
نیچون دوتمزسین ای کافر الینی بیر مسلمانین

ای فضولی ذوق درد عشقه نقصان حیف دور
احتیاط ایت پنبه داغونده مرهم اولماسون

حیرانلیغی اول مقامه یتدی
کیم دوشدی ایاقدن اوصی گتدی

بو شعرده اوص کلمه سینی هوش وعقل معنا سیندا ایشلتمیشدیر کی
اسکی تورکجه دن قالما بیر سؤزدور .

ایاغینه دوش رضاسین ایسته
من مجرم ایچون دعاسین ایسته

(لیلی و مجنون)

دُون کی فرصت دوشدی خاک درگهندن کام آلام
نولدی ای گؤز یاشی گؤز آچماغا فرصت و ثرمه دون
گؤز یوموب عالمدن ایستردوم آچام رخسارینه
جانوم آلدون گؤز یوموب آچینجه مهلت و ثرمه دون
دهانین اوزره لعلین ایسته میش دل دفعی مشکل دیر
گؤرُونمز هیچ جرمی، یوخ یثره قان ائیله مک اولماز

فضولینین دیلینده کی آذری سؤزلرینین بیر قسمی بُوگون ده دیلیمیز
ده ایشلندیگی حالده تلفظ لری دگیشمیشدیر مثلاً:

بیتورمک (ایتیورمک) ، یا پراق (یارپاق) ، اؤگرنمک (اؤرگنمک و اؤر-
 گشمک) ، قامو (هامی) ، قاندا (ھاردا) ، قاپو (قاپی) ، اول (او) ، کیم (کی) ،
 کہ (اونا) ، دپرنمک (ترپنمک) ، اورماق (وورماق) ، قانغی (ھانگی) ،
 مناسب ، شایسته) ، کیمی (کیمی) ، بیرلہ (ایلہ) ، قچن یا قاچان (ھاچان)
 اویغو (بوخو) ، سورماق (سوروشماق) . بونلار قدیم تورک سؤزلری دیر .

اورماق:

گرچه شمشاد ده چوق لافلطاقت وار دؤر
 حدی بوقدور کی اوره سرو خرامانیله بحث

قنده یا قاندا :

من قیاندن ترک عشق قاندن
 عشق ازلی چیخرمی جاندن (لیلی و ...)

منگا جمع اولور قنده کیم واردر عم
 منم ملک عم ایچره مجنونہ وارث

قانغی یا قنغی:

قانغی گلشن گلبنی سرو خرامانیجا وار
 قانغی گلبن اوزره غنچه لعل خندانینجا وار

بیرلہ :

نالہ دندور نی کیمی آوازہ عشقوم بلند
 نالہ ترکین قیلمه زم نی تک کسلیسم بند بند
 آچیلور کؤنلوم گھی کیم گریه تلخوم گؤروپ
 آچار اول گلرخ تبسم بیرلہ لعل نوشخند
 جام طوت دیر ساقی گلچهرہ زاهد ترک جام
 ای کؤنول فکر اشیلہ گؤر کیم قانغی دوز (۱) طوماغه پند

قامو (هامی):

ای فضولی عالمین گؤردوم قامو نعمت لرین
 هیچ نعمت گؤرمه دیم دیدار دلبر تک لذیذ

اول (او):

۱- قانغی دور: مناسب دیر .

وادی وحدت حقیقت ده مقام عشق دور
کیم مُشخص اُولمز اُول وادی ده سلطانندان گدا
قچن (قاچان):

عشق سوداسینه صرف ائیلر فضولی عمرینی
بیلزم بُو خواب غفلتدن قچن بیدار اُولور،
کیم (که):

خوب صورتلردن ای ناصح منی منع ائتمه کیم
پرتو انوار خورشید حقیقت دور مجاز
باقوبن (باخاراق):

باقوبن نرگسه بیمار گؤزین قیلدم یاد
نرگسی ناله و افغانیمه حیران ایتدوم
گؤریجک (گؤره ن کیمی):

گؤریجک سُنبللی آندوم شکن کاکلنی
سُنبللی گریه و آه ایله پریشان ائتدوم
یتکج (یتیشنده):

دیکن (تیگان یئرینه):

نوبهار اُولقاچ دیکندن برگ گل اظهار اُولور

قدیم تورک سؤزلری (اوغوز): فضولی نین دیلینده بُو گون ایشلمه —
دیگیمیز بیر چوخ قدیم تورک سؤزلری واردیر، بونلارین چوخونو —
دده قورقود و دیگر قدیم تورکی اثرلرده ده گؤره بیلیریک: —
سؤزلرین مهملری بونلاردیر:
دنلو (کیمی):

کی بُو دنلو (دکلو) فساده چاره نه دور
چاره اُول زشت نابکاره نه دور
(بنگ و باده)

بوزه یا بُوژا*:

۱- آرپا، داری، دُرّت و بُوغدا کیمی تاخیلارین خمیریندن تورشولاشد —
یرماقلا قایریلان میخوش مشروب، اسکی تورک مشروبی.

سۆيلىدى بۆزە من آنا وارەيىن
سۆيلىيىم سۆزۈمى جواب آلەيىن

وارماق (گىتىمك، يىشتىشمك):

ضربىن آنى سرنگون ايدهيىن (ا ئىدىم)

ازەيىن (ازىم) يىنجهيىن زبون ائدەيىن

يۇخارىداكى بيت دە. فعللر شرق توركجەسىنە گۆرە تىرىف ائىلمىش
دېر.

نە سبب دور گناھكار اولوبم (اولموشام)

نە گناھ ائىلەدوم كى خوار اولوبم .

يۇكوش، اؤكوش (چوخ):

شرم قيل سرگرانلىق ائتمە يۇكوش

حدونى تانى گل اياغۇمە دوش

بۇ درد كى آز دگول اؤكوشدور

هم صبر ايدهيىم كى صبر خوشدور .

طبانجە (سېلى):

منگا ايلدن دگر طبانجە و زور

ايله مندن يتر نشاط و سرور

آيىدر، سۆيلر، آيتدى (سۆيلىدى):

اؤشوب (يىغىشىب): باشيمە اؤشوب (ديوانىن مقدمەسىندە) بعضى
نسخەلردە باشيمە چۇخوشوب يازىلمىشدير .

ديو (دئىيب، دىيەرەك): ناچار محمل اعتبارومدە بۇ علاوه لازىم

دور. ديو زمان طفوليتمدە. مادر اولوب متفرق اولان غزلىردن بىسر

مختصر ديوان جمع ائمك صاقىن گۆردوم (صاقىن = مناسب)

ار (اييىت):

اي فضولى دهر زالىن سن فرىبيندن صاقىن

اولما غافل ار كىيى دېرن اؤزون مردانە طوت

گۆرگج (گۆرەن كىمى):

كۆنلوم آچىلور زلف پرىشانونى گۆرگج

نطقوم توتولور غنچە خندانونى گۆرگج

يۆروت (گزدىر):

اگر مراد ایسه وثرمک صفای جوهر روح

فلک مثال یوروت ساغر شراب صیوح

کؤیدورمک (یا ندیرماق):

نوله بولسام ذوق، کؤیدوردوکجه سینهم اوزره داغ

اهل درده داغ اولور بی درده زیور تک لذید.

دؤن و کؤن (گئجه و گوندوز):

قاشلرین یا یینه میل ائیلیهلی جان و کؤنول

دؤن و کؤن من بیلورم کیم نه چکرلر آنلر

آغۇ (زهر):

تلخ گفتارسیز اولمز لیب یار ای عاشق

چوق هوس ائيله مه اول شربتیه کیم آغۇلودور

بۇنجا (بو قدهر):

بۇنجه کیم کوه صفت باشیمه طاشلر اۇریلور

دیدۇ بختیم اویانمز نه عجب اویقولودور

اسرؤک، (مست اولماق):

مگر قان ایچمک ایله اسرومیشدور نرگس مستون

بسی می نوش ائدنلر گؤردوم اولمز بۇيله قان سرخوش

وارماق (گئتمک):

واعظ اوصاف جهنم قیلور ای اهل ورع

وار آنین مجلسینه گؤرکی جهنم نه ایمیش

ایاغ (قدح):

محرم اولمز رندلر بزمینه می نوشراشمهین

ای فضولی چکا یاغ اول بزم دن یا چک ایاغ

قاتی (شدید، سخت):

قاتی مشکل دؤر ایشوم زلف گره گبریندن

صبر بو مشکلی دیرلر آچار اما مشکل

طشره (اٹشیک):

تن اؤدیندن رختونی جهد ائيله ای جان طشره چک

آفت سیل سرشک بیقرارومدن صاقین

سکریدمک (چا پماق):

پهلوانلار بادپالار سکریدنده هر یانا

طفل هم جولان ايدر اما آغاجدان آتی وار

مايرو (بيمار):

اُولور ميل دن افزون آستانون طلاشینه هر دم
اگرچه رسمدور يصدوقدن اكرهه ائيله مك مايرو

ساغنامق (حساب ائتمك):

منم كي قافلله سالار كاروان غم
مسافر ره صحراي محنت و المم
حقير باقمه منكا كيمسه دن ماغمه كم
فقير پادشه آسا گدای محتشم

سرشك تخت روان دور منكا و آه علم

جفا و جور ملازم بلا و درد حشم

(تركيب بند)

ايلتمك (يئتيرمك):

سن قاصد ايميش سن اي حما مه (گووَرچين)
مندن هم ايلت نگاره نامه

(ايلي و مجنون)

واره- واره (كله- كله)

رام اُولدى بهاييم اُول نگاره

بیر فوج بيغیلدی واره- واره

نته كي (نتجه كي):

جان و جگرينده قالمه دي تاب

محو اُولدى نتكه اودده سيماب (جيوه)

ساغين (مانكي):

اندیشه شوق و عيشده پاک

سيل ايچره ساغين گيدردي خاشاک

(ايلي و مجنون)

اوش (ايشته، اينك):

ديدی بيلورم نه دور دواسی

اوش يازيلو منده دور دعاسی (ايلي و مجنون)

قبیلان يا قاپلان (پلنگ):

قاپلان کیمی جانہ اوردی بيرداغ

ارسلان صفتی اوزاتدی طرناغ (درناغ)

قفتان یا قافتان (آرخالیق):

دانه دانه عروس گردون
قفتانینه دیکدی دَر مکنون

نیشه (نئجه):

سودازده نیشه دُور دماغون
کوکسونده نه دور بو اسکی داغون

ایگن (جوخ):

اول سبب دن فارسی لفظیله چوقدور نظم کیم
نظم نازک تورک لفظیله ایگن دشوار اولور

کپیش (چپیش یا قویون):

بُون (غضه وغم)، قلتبان (قورومساق)، بغرا (آش، رشته یا خمیرآشی، اتمک
(چورهک)، نیتته (نئجه)، توتون (توستو، دود).

تورکیه تورکجه سینده ایشله ن سؤزلر:

فضولی نین دیلینده اسکی دن قالما و بُوگون آذری تورکجه سینده
اُونودولان و یا دگیشمیش شکلی ایشله ن و یا اصلا "بیزده اولما بییب
تورکیه ده ایشله ن سؤزلرده واردیر. مثلا":
کندو (اوزو):

شعر ذوقندن اولمیین آگاه
اهل نظمی ملامت ائیله مه سون
کندو جهلینه اعتراف ائتسون
هر کراماتا سحر سؤیله مه سون

بۇلماق (تاپماق):

ای فضولی انتها سیز ذوق بۇلدوق عشق دن
بۇیله دور هر ایشکی حق آدیله قیلسان ابتدا

ارمک (یئتیشمک):

چکمه عالم قیدینی ای سربلند فقر اولان
سلطنت تختنه اردون بند زندانی اونوت

دُون (دُونن):

واعظ بیزه دُون دُو زخی وصف ایتدی فضولی
اول وصف سنون کلبه احزانون ایچوندور.

بكله مك (گۆزله مك) :

نيجه ييللر دۆر سر كوي ملامت بكله روز

لشكر سلطان عرفانوز ولايت بكله روز،

(بورادا ايل يئرینه ييل دئيلميشدير.)

يئتمك (كافي گللك) :

قييل فضولي ترك ابرام تكلیم كيم يتر

صورت حالون كه اظهار تمنادور غرض

افندی (آقا) :

پريشان حالون اولدوم صورما دون حال يريشا نوم

غموندن درده دؤشدم قيلمه دون تدبير درما نوم

نهدير سن ره زگارم بؤيله مي گچسون گؤزل جانوم

گؤزوم جانوم افنديم سوديگوم دولتلو سلطانوم

آلاهي سئورسن (سني الله) :

نظر قيلمز سن اهل درد گؤزدن آقيدن سيله

يامانليقدور ايشون عشاقه ياخشي مي دورور سؤيله

گل آلاهي سئورسن عاشقه جور ائتمه لطف ايله

گؤزوم جانوم افنديم سئودگيم دولتلو سلطانوم

آغيرلاماق (عزیزله مك) :

قيمه دون ساكن كويون اولانا بيكانون

بیر ايچيم صؤ ايله آغيرله مه دون مهمانون

نيته كيم (نتجه كي) :

دم اورم اوصاف اولاد علي دن نيته كيم

مادح آل علي مستوجب غفران اولور.

قاچ (نتجه) :

نه خوشدور الده گلگون جام باشده عشق سوداسي

كؤنولده وصل ذوقی جانده جانانلر تمناسي

كؤنول بير قاچ زامان اندوه هجرانيله زار اتمك

ينه آهنگله آهنگ بزم وصل يار اتمك

گيرو، گيري (دالي) :

تدبير غم اتمك اولماز اولدی

گلدوم گيرو گئتمك اولماز اولدی

آرادی (آختاردی):

چون آرادی گزدی هر مکانی
بُولونمهدی اُولغی نین نشانی (لیلی و مجنون)
یارین (فردا، صاباح)، غالباً (صانکی):
ای فضولی آتش آه ایله یاندوردون منی
غالباً صاندون که شمع کلبه احزانوم
یوجه (اوجا):

یوجلدون قبریم ای بی دردلر سنگ ملامتدن
که معلوم اوله درد اهلنه قبریم اول علامتدن
گرمک (جکمک)، گیدرمک (آرادان آپارماق):
گردیکجه زیاده اولدی دردی
تب لرزه فراغتین گیدردی .

بیرر- بیرر (بیر-بیر)، گرامر شکلری ده بعضاً آذری تورکجه سی
بیئرینه تورکیه تورکجه سینه اویماقدادیر. مثلاً "ایده بییم (اندیم)
ایده لوم (اندهک)، بکله روز (گۆزلهریک)، یوق می دور (یوق درمی) ...
نهره به (هارا)، مفعول صریح اوچون "نی" یئرینه "بی" ایشلنمیشدیر.
ایکن (اولاندا):

صحرانورد ایکن منه تصویر کوهکن
اویرتدی شهر عشق ده رسم اقامتی
اونارماق (تعمیر، اصلاح، مرمت):
مرهم قویوب اونارما سینهم ده قانلو داغی
سوندورمه اوز الونله یاندوردوغون چراغی

فضولی دیلینده. شرق تورکجه سی سۆزلری و ایزلری:

فضولی نین دیلینده داها چوخ امیرعلیشیر نواشی تا شیریه بیرپارا
جفتای تورکجه سی سۆزلری و گرامر شکللری ایشلنمیشدیر. گرامر
شکیللری داها چوخ شعرین وزنی ایجاب ائتدیگی زامان ایشلنمیشدیر.
بو سۆزلرین مهم لری بونلاردیر:

باش (جوان، جوجوق)، جیزگینمک (دولانماق)، یوکوش و اؤکوش (چوخ)، بیئنگی
(بیئنی) اؤزگون (داشقین، فیضان ائدن) یا شورماق (گیزلتمک)، آجیلغان
(آچیلان)، وارهبیین (گئدیم، واریم) آلابین (آلیم)، گتمن (گئتمهرم)،
بیلمن (بیلمهرم)، نیتته (نئجه)، دُرر (دُر)، ایمس (دگیل)، بیرلن (ایله).

دمبدم کر دُورّ اشکوم دۆشه گۆزدن وجهی وار
 یاشاؤشاقلار دُور بیتیم انلارده یوق رسم ادب
 غنجه سین گل بلبلون قتلینه پیکان ائیله میش
 بلبیل آچیلغان گلی یۆزیننه قلقان ائیله میش
 کاکلون تک باشونه چیزگینمک ایستر خاطر
 ای من و یۆز من کیببی سرگشته قربانون سنون
 اؤزکندی (اؤزکوندی= داشدی، فیضان) باشینه دود آھی
 یاندوردی عمامه سیاھی

(لیلی و مجنون)

گل بيم و تعرض هوادن
 لاله ستم دم صبادن
 رختبني یاشوردی (گیزلتدی) با غلرده
 لعلینی بیتوردی (ایتیردی) طا غلرده
 منی وصليله شادمان ائتسن
 پیرایکن بیئنگی دن جوان ائتسن
 نوله قان دؤکمکده ماهر اولسه چشم مردمی
 نطفه قابل دُورور غمزن گیبی استادی وار.
 صانمان عجب رطب بیئرینه وئرسه لعل تر
 بیر نخل کیم یاشوم آنا نشو ونما وئزر.
 موسم گل دور ولی گتمن چمن سیرینه کیم
 روضه کویون منا اول سیردن وئرمیش فراغ
 چون جفا معتادیم بیلمن نه دور مهر و وفا
 بیلمهسه مهر و وفا رسمین جفا کاروم نه باک
 آه بیلمن نیلیم جانومه راحت قالمهدی
 گۆز لروم نمناک و سینهم چاک کؤنلوم دردناک
 دوستلار من ناله و فریاد قیلسام عیب ایمس
 جرخ بد بهرین الندن داد قیلسام عیب ایمس
 غم دیارین دل آرا آباد قیلسام عیب ایمس
 بو بنا بیرلن جهاندا آد قیلسام عیب ایمس
 بیر قد شمشاد و گلرخساردا ان آیریلیمیشام (مخمس)
 صوردیلر آنا حقیقت حال

کیم نیتته (نئجه) دُرر بُو ایکی تمثال
دیدى بیزه بیر دُرر حقیقت
بیرلیکده یاراشمز ایکی صورت

فارس دیلیندن آلینما سۆزلىر:

فارس دیلى عصرلر بُوو اورتا شرقین خصوما" تورکلرین ده ادبى دیلى کیمی ایشلندیگی اؤچون آذرى، عثمانلى و جغتای ادبیا تاریندا خصوما" شعر و غزل ده فارسى سۆزلىر و استیتک افاده لر بولجا ایشلنمیشدیر. فضولىنین ادبى دیلى ده بُو قاعده دن مستثنا دگیلیدیر. لاکین اُونون ایشلتدیگی فارسجا سۆزلىرین چُوخو زامانىنین خلقینه خصوما" ادبى محیط ده تانیش و آشنا سۆزلىردیر. فارسجا سۆزلىرین چُوخو عروض وزنى ایجابى و اُوگونلرده باب اولدوغو اؤچون ایشلنمیشدیر. بُو سۆزلىرین اکثریتی عشق، محبت، انسان گۆزه للیگی و سئوگی و سئوینجی، طبیعت و بهار تصویرلری و بُو کیمی شئیلری و مفهوملاری افاده ائدن سۆزلىر دیر. نمونه اؤچون بیر نئجه سۆز درج ائدیریک :

دل، دلبر، دلربا، رخ، رخسار، لب، مژگان، دیده، جان، تن، خسته، جور، جفا،
بخت، جهان، یار، شاد، ناز، نیاز، باهار، اشک، و...
فضولى فارسجا اکلردن (بی، بی، وفا، نا، ناشاد) و ترکیب لکردن ده استفاده ائتمیش دیر. مثلاً:

لب یار، لب لعل، اظهار غم، درد عشق، مست جام، اهل زمانه، دل ناشاد،
زلف پریشان، بی پروا، غم دل، بد حال، خوش حال، پنبه داغ.

عربجه سۆزلىر و ترکیب لری:

عرب دیلى قرآن دیلى اولدوغو اؤچون مُسلمان تورکلرین مقدس دیللى اُولموشدور. بُو دیلده اولان دینی، فلسفی سۆزلىر بۆتون مسلمانلارین دیلرینه گئچمیش و بُو اصطلاحلارین چُوخو مسلمان خلقلری طرفیندن منیمسنمیشدیر. بونا گۆره ده اسلامى قبول ائدن تورکلر، فارسسلار و سایر خلقلرین دیل و ادبیا تاریندا عربجه سۆزلىر، آز- چوخ معنا دگیشیکلریله، گیرمیش و بُو دیل لر آراسیندا اورتاق سۆزلىرى تشکیل وئرمیشدیر. بوندان علاوه فضولىنین یاشادینی بیئرلرین (کربلا، نجف و بغداد) حاکم دیلى عربجه اُولموش و بۇرالاردا یاشایان تورکلر ده عربجه یه آشنا اولدوقلاری اؤچون فضولىنین ایشلتدیگی عربجه سۆزلىر

ھىچ دە غىرطىبىعى نىظرە گىلمىر. فضولىنىن اشرلىرىندە ايشلەنن عربجە سۆزلىرىن چۆخو بۇ گۆن داخى بىزلىر اوچون مآ نوس دور. و چا غداش شعر و ادبىيا تىمىزدا دا ايشلنمكده دىر. لاکىن بىزلىر اوچون تانىش اولما - بىان سۆزلىر دە فضولىنىن يۇردوندا ياشايان تورکلىر اوچون (خصوصا) "اوخوموشلار اوچون" غىر مآ نوس سا يىلا بىلىمز. بۇ گروپ سۆزلىرىن چۆخو كرىلا فاجعه سىنى و انبىيا مصىبت لىرىنى شرح وئره ن و نثراثرى اولان حدىقه السعدا دا ايشلنمىش دىر.

بىرىنچى گروپ عربجە سۆزلىردن نمونه لىر:

عشق، عاشق، معشوق، شعر، شاعر، عيان، فضل، فصل، قدر، ذات، كۆن، رمز، غايت، عناصر، مانع، ملكوت، ملك، صبح، محشر، قيامت، زهد، محراب، مسيحا، مدرس، فقه، برج، قدرت، صراط مستقيم، صبح صادق، صبح كاذب، زمان، مكان، خرابات، رند.

(۱)

خلىقىمىزه مآ نوس اولمايان عربجە كىلمه لىردن نمونه لىر:

(مهربا نلىق)، اسقام (مرض لىر)، شىب (قوجا، آق)، دُرّآ غه (جُبّه، اوزون پا - لتار)، جار جاشر (ظالم قونشو)، صنديد (جمع صنديد: دلور و بۇيوك آداملار)، واقعه (يۇخو، رۇيا)، نهب (غارت و چپاول)، طوع (الطاعت)، طارى (بىردن هجوم ائدن)، امطار (ياغىشلار)، سُمّو مرتبه (يوكسك مرتبه)، عصابه (خلق كوتله سى)، ريقه (آغىز صويو)، مُرَقع (ياماخلى)، تهليل (تسبيح دشك)، تبجيل (حورمت ائتمك)، قميص (كۆملىك / كۆيىنك).

۱- بو سۆزلىرىن تقرىبا "ھامىسىنى (وارلىق) ين ۱۳۶۷- اىلى ۴- جو سا يى سىندا (فضولىنىن سۆز دا غارىغىنى) عنوانلى مقاله مىزده نقل ائتمىشك.

يازان : پروفور واقيفا اصلانوف
يازيميزا كؤچورهن: عبدالكريم منظوري خامنه
منبع: ادبيات غزئتي - ۸ يا نوار، ۱۹۹۳، نمره ۱

○ پوليقلوت شاعيريميز فضولي

معلوم اولدوغو كيمي، اسلام دينينه تا پينا ن تورك خلقلري نيين ساوادلى نماينده لري اوچ ويا داها آرتيق ديل بيلميشلر. معاصير دؤروموزده ساوادليلاريميزين بؤيوك اكثريتي ان ياخى حاللاردا اؤز آنا ديليندن باشقا بيره ده آرزوچ روس ديلينى بيليرسه ۱۹-جى عصره قدهر اصل معنا دا ضياليلاريميز فارس و عرب ديللرينى مكممل بيلميشلر.

معاصير لغتلرده پوليقلوت سؤزونون "چوخ ديل بيلن آدام" معناسى وئردىكى قئيد ائديلير. من ايسه بو عقيده ده يم كى، پوليقلوت آدينى آناچق مختلف ديل عالئلرينه منسوب اولان آن آرزوچ دىلى گؤزه ل بيلن آداما وئرمك اولار. بو باخيمدان اورتا عصرلرده ياشاييب - ياراتميش صنعتكارلاريميزين، دولت خادىملر يميزين، باشقا سؤزله دئسك مكتب و مدرسه تحصيلى گؤرموش آداملار يميزين هاميسى پوليقلوت آدلانديريلما ليدير. تورك دونياسى نين پوليقلوتلارى آوروپا پوليقلو - تلاريندان اونونلا فرقله نير كى، اولار آنا دىلى ايله ياشاشى، فارس و عرب ديللرينى ده اؤز آنا دىلى سويه سينده بيليلير. تورك دونياسى پوليقلوت عاليم و شاعيرلرى مختلف تاريخى دؤرلرده معلوم اوبىئكتيو (عينى) سببلره گؤره اؤز اثرلرينى عرب و فارس ديللر - ينده ياراداراق، عمومى اسلام مدنيتى نين و فارس دىلى بوئزىيانين انكشافيندا و جيچكله نمه سينده مستثنا رول اوينا ميشلار. ماراقلى دير كى، عرب و فارس ديللرينده يازيب - يارادانلارين سايى اورتا عصرلرده

او قدهر چوخ اولموشدور کی، بئله لرینه " ذواللسانین " آدی و ثرمیشلر .
ایکی دیله مکمل بلد اولان آداما و ثریلن بو آدین قارشیلیغی
آروپا دیل لرینده بو گونون اؤزونده بئله ایشله دیلمیر . بونون سلا
بئله پولیقلوت سؤزونه اسلاناراق من ایکی مختلیف دیل عا ئله سینده
منسوب اولان دیلی مکمل بیلن شخسه دیقلوت آدی و ثرمه یی ، شرقده ایسه
پولیکلوت سؤزونون قارشیلیغی کی می " ذواللسانین " سؤز بیلرشمه سیندن
تثرمینی (اصلاحی) کی می استفاده ائتمه یی مقصده او یغون حساب ائدیرم
اؤلمز نظامی دؤرونده ، یازیلیمیش بیر اثرده گؤستهریلیر کی ، دولت
ایشینه ایره لی چکیلن آداملاردان طلب اولونورموش کی ، اولار عرب ،
فارس و تورک دیل لرینی مکمل بیل سینلر . بو دیل لرین هر بیرینده شعر
یازما غی با جار سینلار جاسرتله دئییه بیله ریک کی ، ۹- جو عصر دن اوزو
بری سا وادلیلاریمیزین هامیسی پولیکلوت اولموشلار . بئله پولیکلوتلا
ردان بیرری ده اؤز استعدادی ایله آنا دیلیمیزده کی ، پوئزبیا یا
با هار طراوتی گتیره رک ، اونون پوئتیک وسعتینی ال چاتماز بی
یوکسکلیگه قالدیران ، فارس دیلی پوئزبیا دا حافظ روحوندا و
سویه سینده یاراتدیغی غزل و باشقا ژانرلاردا یازدیغی اثرلرله ،
عرب دیلینده یازدیغی " مطلع الاعتقاد " و باشقا یازیلاری ایله تانیش
و بونا گؤره ده شرق پوئزبیا سینین و علمی فیکرینین گونشی حساب
اولونان اؤلمز شاعیریمیز فضولی دیر .

فضولینین آذربایجان دیلینده یازدیغی اثرلرین دیل و اسلوب
خصوصیتلری بو و یا دیگر درجه ده آراشدیویلدیغینا باخما یاراق اونون
فارس و عرب دیل لرینده یازدیغی اثرلرینین دیل واسلوب خصوصیتلری
ایندییه قدهر آیریجا تدقیقات اوبیئکتی (موضوعو) اولما میشدیر . هر
اوج دیله یازدیغی اثرلرده انسیکلوپئدیک دونیا گؤروشلو پولسی -
قلوت عالیم و شاعیر آذربایجان ، فارس و عرب دیل لرینین بدیعی ایفا ده
امکانلاریندا ن بؤیوک مهارتله استفاده ائتمیش و درین فلسفی
مضمونلو اؤلمز صنعت اینجیلری یاراتمیشدیر . بیرچوخ حاللاردا عادی
اوخوجونون درک ائده بیلمه یه جگی درین فلسفی مضمون ایله اونون
بدیعی ایفا ده فورماسی آراسیندا اعجازکار بیر دیالکتیک وحدت
یارادان فضولی آرتیق بئش عمره یاخیندیر کی ، بدیعی پوئتیک یارا -
دیجیلیق ساحه سینده معیار اولموش ، لاکین نه شرقده ، نه ده غربده هئچ

کس بو شعر گونشی سویه سینه یوکسه له بیلمه میشدیر، ممیمیت له اعتراف ائتمک لازیمدیر کی، شاعیرین یارادیجیلیغی نین بدیعی فورما سینین و درین فلسفی مضمونون شرحینه حصر ائدیلمیش علمی - تنقیدی اثرلر ده فضولی سویه سینه یوکسه له بیلمه میش و فضولی پوئتیک و فلسفی دوها سینین بوتون اسرارانگیزلیگینی، اونون انسیکلوپئدیک دونیا گوروشونو آشکارلاماق قارشیسیندا عاجز قالمیشدیر.

معلوم اولدوغو کیمی، فضولی نین آذربایجان (تورک)، فارس و عرب دیل لرینده یازدیغی قصیده لرین سایی چوخدور. اؤزو دئدیگی کیمی، "مختلف دیل لرین آچارلاری ایله نظم فتنین قاپیلارینی آچما غا "قادر شاعیر" عالم صدفینده انسانان قیمتلی بیر خلقت و "انسان طبیعتینده سؤزدن شرفلی بیر جوهر گؤرمه دیگی" اوچون اؤز قصیده لر- یینده مختلف دیل لرین اخذ ائدیگی سؤزلری اینجی کیمی سئچمه رک، اونلاری ایلاهی پوئزیانین ساپینا ائله بؤیوک مهارتله دوزموشدور کی، عالیم و فاضل لرین اوره کلرینی فتح ائتسین، غزل و رباعی زانریندا دئیلمه سی مومکون اولمایان مطلب و فیکیرلری شاعیر اؤز قصیده لرینده آلویلو بیر الهاملا ایفاده ائتمیشدیر، محمدپاشایا ستایش مقصدی ایله یازدیغی قصیده سینده شاعیر نمونه وی دولت باشجیسی حقیقینده اؤز فیکیرلرینی بئله ایفاده ائدیر:

حاکیم اولدور کی، موافق اولما حکمونه قده ر
حاکیم اولدور کی، مطابق اولما حکمونه قضا .
حاکیم اولدور کی، آنین اولمایا ذاتیندا طمع،
حاکیم اولدور کی، آنین اولمایا فعلینده ریا .
شمعدن گؤرسه کی، پروانه یه بیر ظولم بیته ر
کسه باشین، دئمه یه ضایع اولور نفع - ضیاء

منجه پوئتیک یارادیجیلیقدا ان مرکب مسئله مختلف دیل لرین پوئتیک امکانلاریندان استفاده ائده رک، عئینی اثرین بیرنئجه دیلده یازیلما سیدیر. بونون ان پارلاق نمونه سینى بیز فضولی نین سلطان سلیمان مدحی و بغدادین وصفینه اتحاف ائدیگی ایکی قصیده ده تا پیریق، قیرخ بیتلیک بیرینجی قصیده نین اوچ بیتى عربجه، ۱۶ بیتى فارسجا، اون بیتى آذربایجانجا ایکی بیتى آذربایجانجا - فارسجا، ۴ بیتى ایسه فارسجا - عربجه ملمع دیر. آیدین مسئله دیر کی، بیت لرین

ها میسی عثینی وزنین عثینی بحرینده یازیلیمیش و بیت لر اؤز مضمو-
 نونا گۆره بیر - بیرینی تاما ملاییر، شاعیرین پوئتیک استعداد دینیین
 هانسی دیلده داها پارلاق اولدوغونو معین ائتمک چتیندیر. هر اوچ
 دیلده یازیلان بیت لر فضولی نین هر اوچ دیلی جوخ مکمل بیلدیگیندن
 بو دیل لرین پوئتیک روحونا یوکسک سویه ده بلد اولدوغوندا ن خبر
 وئریر، شاعیر هر اوچ دیلده پوئتیک ایفاده واسیطه لریندن موافیق
 پوئتیک فیقور (صورت) لاردان بؤیوک مها رتله، استعدادلا و بیئرلسی
 بیئرینده استفاده ائتمه یی با جاریر.
 فیکریمی تصدیق و تثبیت ائتمک اوچون فارسجا و عربجه بیت لردن
 بیر- ایکی نمونه گتیریرم:

آن که صدر سلطنت اوراست از روز نخست
 آن که، عدل (عقد) مملکت با اوست تا روز پسین
 مبدأ الاحسان من آن بدای فی کل آن
 منشاء لاشفاق من حین نشا فی کل حین

هر ایکی، بیتده پارالئلیم پوئتیک یارادیجیلیغین ان یوکسک
 ذیروه سینه قالدیریلیمیشدیر.

ایکینجی بیتده ایشله دیلن بداء و نشاء سینونیم (متردا فی) معنالی
 سؤزلریندن عثینی قالب اساسیندا بداء و منشاء یارادیلیمیشدیر کی
 بونلار بیته تشکیل ائدن مصراعلارین اولینده گلیر و هر هانسی بیر
 ایش ویا حرکتین باشلانغیج نقطه سی " معنا سیندا ایشله دیلیر، بیرینجی
 مصراعداکی آن ایله ایکینجی مصراعداکی حین (جانلی نطقیمیزده
 بعضا" بو سؤز حثین شکلینده ایشله دیلیر) مطلق سینونیم لر کیمیسی
 قیمت لهن دیرمه لیدیر، بورا داندان جیخیش ائده رک بیز احسان و اشفاق (و
 یا خود - احسان و اشفاق) سینونیم اولدوغونو و " التفات"، "ال تو-
 تما" معنا لارینی وئردیگینی گؤروروک، بئله اولدوغو تقدیرده قطعیت
 له دئتمک اولار کی، عرب دیلینده کی بیتده آنجا ق فورمال (شکلی)
 قراما تیک پارالئلیم، ایله کفایت لنمه یین فضولی دوها سی عینسی
 زاماندا تام لئکسیک سئمانتیک (لغوی - معنا ئی) پارالئلیم (قرینه)
 یارادیلیمیشدیر.

فارس دیلینده کی بیتده ده پارالئلیم جوخ گوجلودور، بیرینجی
 مصراعین سونونداکی نخست "ایلک"، "بیرینجی" ایکینجی مصراعین

سونونداکی پسین "سون"، "سونونجو" سۆزلری ایله پارالئلیزمه (تقاؤن) اسالاناراق تضاد یارادان فضولی دونیانین اولین و سونونو سلطان سلیمانلا باغلاپاراق وارلیغین ازهلی و ابدیلیگینی و دائمی عدالتی ده سلطان سلیمانین دولته عدالتله باشچیلیق ائتمه سینده گؤرور.

۷۰ بیتلیک ایکینجی قصیده نین ایسه بئش بیته عربجه، ۷۰ بیته فارسی، قالانی آذربایجانجا (تورکجه) دیر. بو قصیده ایله باغلی اولاراق نیه سه ایندییه قدهر تدقیقا تجیلاریمیزین نظربندن قاجمیش. لاکین فورمال باخیمدان کلاسیک شعریمیزین جانینی و قانینی تشکیل ائدن پارونیمیک، آتتراکسیا (جناس جاذبه سی) حقیقنده دانیشماغی لازیم بیلیرم. پارونیمیک آتتراکسیا دئدیگده نیز پوئتیک متننده مختلف منشألی، لاکین فونومورفولوژی (سس و شکل) باخیمدان بیر-بیرینه اوخشار سۆزلری نظرده توتوروق، بئله سۆزلرین هم قافیله اولماسی واجب دگیل. همین سۆزلرین ترکیببندده ایکی ویا داها چوخ صامتین، یا خود بیر صامت و بیر صامتین تکرار اولونماسی کفایتدیر. پارونیمیا آسونییا (سس تسلسلی) اسالانیر. هر هانسی بیر سۆزون تلفظ زامانی اوخشار سس ترکیبالی باشقا بیر سۆز یادا دوشورسه، دئمه لی، بیز بونو پارونیمیک آتتراکسیا حادشه سینین تظاهرو کیمی قبول ائتمه لی بیک. اساسینی آللیتئرسییا و یا خود سۆزلرین ایلیک هجلا رینین عئینی شکلده سلنمه سینین تشکیل ائدن قدیم تورک شعرینده، همین پرنسیب اسالانیر. یارادیلیمیش آتتالار سۆزلریمیزین، آتما جالاریمیزین، تا پمالاریمیزین و شفا هی خلق یارادیلیمیش نین باشقا پوئتیک نمونه لرینین چوخوندا بیز پارونیمیک آتتراکسییا حادشه سینه تئز-تئز تصادف ائدیریک. بالابالان شیریندیر، بیگ دئدیگین نه دیر، بگنمه دیگین نه دیر، نه بیلیم، - بنی سندن چوخمو بیلیر، موس-موس دئینجه، مصطفا دئی. کیمی افاده و دئیم لرده بیر پارونیمیک آتتراکسییا حادشه سینین کلاسیک نمونه لرینه تصادف ائدیریک.

بو باخیمدان بیز فضولی نین حقیقنده صحبت گئدن قصیده سینده بیر بیته نظر سالاق:

صیته بالعدل لالاسلام اصل الانتظام
ذکره بالمجد لالاسلاف وجه الافتخار

("اسلام اوچون عدالت ساحەسیندە اونون شەرتی اصل انتظامین اۆزۈ دور، سلفلری اوچون شەرتلە یاد ائدیلمەسی افتخار اوچون اساسدیر")
 عرب دیلینە بلد اولمایان هر بیر اوخوجو بو بیتدە تام پارالئی-
 لیزمە تصادفاثتمکله یاناشی، اسلام سۆزونون بیر طرفدن همیــــن
 مصراعدا اصل سۆزۈ ایله، دیگر طرفدن ایکینجی مصراعدا عئینی موقعدە
 ایشلەدیلمن اسلاف (بو سۆزۈ پوئتیک آهنگدارلیق نامینە اسلاف کیمی
 دە اوخوماق اولار) و انتظام سۆزونون افتخار سۆزۈ ایله پارونیمیک
 آتتراکیسیا علاقەسی یاراتدیغینی تصدیق ائتمەیه بیلمز .
 عئینی قصیدەدن فارس دیلیندە بیر بیتە دە فیکیر وئیرین:

نور ملک آرای ماه از شمع جودش مستنیر
 تیغ علمگیر مهر از دست فتحش مستعار

("ملکو بزەین آیین ایشینی اونون شمعینین برکتیندن ایشق آلیر،
 دونیانی ضبط ائدن مهر قیلینجی(گونش ج-ه) اونون فتح الینــــدن
 قوت آلیر.")

پارالئلیزمین داها تکمیل نمونەسی اولان بو بیتدە مستنیر سۆزۈ
 ایله مستعار سۆزونون پارانومیک علاقە یاراتماسی بیر یانــــا
 دورسون، بیر طرفدن نور ملک آرای ماه ایله مستنیر آراسیندا دیگر
 طرفدن تیغ عالمگیر ایله مستعار آراسیندا سلرین دوزومو باخیمی-
 ندان ائله منطقی یاخینلیق و مئلودییک، آهنگدارلیق و اویغونلوق
 وارکی، بونو آنجاق بۆیوک فضولی قلمیندن چیخان مصراعلاردا تاپماق
 اولار .

قصیدەنین فارسجا اولان ۲۲- جی بیتیندە قدیم تورک شعریندە اولد-
 وغو کیمی، مصراعلارین اولیندەکی سۆزلر پارونیمیک علاقە یارادیر:

عزم او راهست بیک فتح دایم در رکاب
 جزم او راهست رخش عدل دایم زیر زین

("اونون عزمی همیشه اوزەنگیدە اولان فتح پیکیدیر، اونون ایستە
 بی همیشه یهەر آلتینداکی عدالت رخشی دیر") .

بو بیتدە شاعیر عزم و جزم سۆزلری آراسیندا فورمال اوخشارلیقلا
 کفایتلەنمیر، عئینی زاماندا سئماسیولوژی(علم معانی و علائتم)
 باخیمندان آسوسیاسییا اساسیندا رخس سۆزۈ ایله رکاب "اوزەنگی"
 و زین "یهەر" سۆزلری آراسیندا دا معنا علاقەسی یارادیر. رخش

"شاهنامه" قهرمانی مغلوب ائدیلمز رستمین آتینین آدی اولدوغو
اوچون عثینی زاماندا شاعیر سلطان سلیمانین رستم جهلی اولما-
سینا اشاره ائدیر.

ایندی ده همین قصیده دن باشقا بیر بیتی گؤتورهک :

در بهشت و دوزخند از لطف و قهرش نیک و بد
قهره ملح اجاج لطفه ماء معین

(" یاخشی و پیس اونون لطف و غضبیدن جنت و جهنمه دیر،

اونون غضبی یا ندیریجی دوز، اونون لطفی ماف سودور ").

گؤرون دوگو کیمی، بیرینجی مصراعدا آلتی سؤز اساسیندا اوچ تضاد
یارادیلیمیش و بو تضاد عرب دیللی و فارس دیللی پوشتیک اثرلر
اوچون سجهوی اولان مرتبلف ونشره بیز فضولینین آذربایجانجا
یازدیغی غزلرینده ده تصادفا ائدیریک :

بلبل غمزده ایم، باغ و بهاریم سن سن

دهن و قد و روخون غنچه بو سرو و سمنیم

بو بیتین ایکینجی مصراعیندا مرتبلف و نشرین پارلاق نمونه سی
کیمی آغیز غنچه، بوی سرو و اوز یاسنه بنزه دیلیر.

فضولینین حقیقنده صحبت گئدن قصیده سیندن گتیردیگیمیز بیتده بیر
جهتده مارقلی دیر کی، تضادلارین مثبت قطبی اول، منفی قطبی ایسه
سونرا ایشله دیلیر. ایکینجی مصراعداکی تضادلار ایسه سلطان سلیمانین
حرکتی ایله باغلی دیر. آیدین مسئله دیر کی، لطف انسان خاصیتینده
مثبت کیفیت کیمی قیمت له ندیریلیر. غضب ایسه بیر قایدادا اولاراق
منفی کیفیت دیر. لاکین فضولی مدح ائتدیگی سلطان سلیمانین منفی
کیفیت لری "اولا بیلیمز" دئمهللی، اونون غضبی ده فایدالی اولمالسی
دیر. بونا اساسلانا فضولی سلطان سلیمانین غضبینی یا ندیریجی
دوزا بنزه دیر. دوز ایسه نه قدهر یا ندیریجی و آجی اولسا دا، هر بیر
بشمهیه داد و ثریر.

یوخاریدا دئدیگیم کیمی، فضولی دونیانین ائله استعدادلی شاعیر-
لریندیر کی، بئله لری یوکسک پوشتیک فورمادا (شعر شکلینده) درین
فلسفی مضمون ایفاده ائدیرلر. اونا گؤره ده فضولی کیمی دوهارلارین
فلسفی - پوشتیک فیکرینی تام درک ائتمک اوچون اورت-
عصرلده معلوم اولان بوتون علمی بیلک لردن خبردار اولماق

واجب‌دیر، فیکریمیزین تصدیقی او چون حقینده دانیشدیغیمیز قصیده —
لردن بیر — ایکی ملمع بیت‌گتیریریک .
هر ضرردن سایه عدلینده‌دیر آسوده خلق-اتهم اصحاب‌کهف، اتسه
حصن حصین .

بو بیتده فضولی قرآن کریمین ۱۸- جی سوره‌سینه اسالانلاراق
بغداددا یاشایانلاری اصحاب‌کهف حساب‌اندیر، سلطان سلیمان ایسه
باسیلماز قالایا بنزه‌دیر، بیر طرفدن سوح صامت‌لری اسالانلار
اصحاب‌سوزو ایله حصین آراسیندا و حصن ایله حصین آراسیندا
پارونیمیک‌آتتراکسیا مناسبتی یارادان شاعیر، بییتی پوشتیک
باخیمدان یوکسک سویه‌یه قالدیریر، دیگر طرفدن، بوتون بغداد‌دلایلرین
سلطان سلیمان دؤرونده باسیلماز بیر قالادا ظلم و استبداددان
خبرسیز یا شادیق‌لارینی گؤسته‌ریر .

عثنینی فیکیر باشقا بیر ملمع بیتده بئله ایفاده‌اندیلیر :

کنگر ایوان قدرش راست‌دایم در زبان
هذه جنات عدن فدخلوها خالدین

بو بیتین سون مصراعسی دا قرآنی کریمدن گتیریلن آیه‌یه اسالانلاراق،
بغداد (بغداد) دان جنت‌باغی اولدوغونو دئییر و سلطان
سلیمانین قدر ایوانینین قلعه‌سی هر دفعه انسانلارا بو جنت‌باغینا
ابدی داخیل اولماغی تکلیف‌اندیر .

هر ایکی قصیده‌نین هر طرفلی پوشتیک و لینقویستیک (دیلاجیلیسک)
تحلیلی جدی بیر مونوقرافیا موضوعو اولدوغو اوچون من بوقصیده —
لرین پوشتیک ثقلتی (آغیرلیغی) حقینده قیسا جا دانیشدیقدان سونرا
بیر داها مقاله ده قارشیا قویولموش اساس مسئله‌یه قایدیرام: "
فضولی عربجه‌نی ابونواس و الممتنبی، فارسجانی سعدی و حافظ
سویه‌سینه بیلدیگی اوچون دؤغما دیلینده ائله‌بیر نظم یازیب
یارادا بیلمیشدیر کی، ۵۰۰ ایل سونرا دا اونون سولماز پوشتیک
گلشنین عطری و طراوتی اوخوجولاری واله‌اندیر .

بلی حقیقتا، باشقا دیل‌لری مکمل بیلیمک فضولی‌یه اؤز آنا دیلی‌نین
ایفاده امکان‌لارینی گئنیشلندیرمک و بو دیلین پوشتیک عنعنه‌یه
مالیک عرب و فارس دیل‌لری سویه‌سینه قالدیرماق اوچون بهانسه
اولموشدور، بوتون دا‌ه‌لرده فضولی کیمی باشقا دیل‌لری بیر ده اونا

گۆره اؤگره نيرلر كي، اؤز اؤلمز فيكرلريني، فلسفي دوشونجه لريني انسانيغين مافلاشما سينا، نجيب حسلرله ياشاماسينا كؤمك ائــدن پوئتيك فيكرلريني اؤز دوغما ديئلرلرينده داها دقيق، داها آيدين، داها منطقي، داها اورهيه ياتيملي شكيلده ايفاده ائده بيلسينلر. بونونلا باغلي اولاراق اوخوجولارين نظرينه اونو دا چا تديريم كي عالي تحصيليني عصريميزين اولينده آلمانيا اونيورسيتئت لرينده آلان استعدادلي آمريكا يازيجيسي استفئنس لينكلن بيردفعه نطقينده كي منطقه حئيران اولدوغو مشهور آلمان فيلسوفو كونو فيئتئسردن سوروشوب: جناب پروفوسور، آلمان ديلينده بئله سليس دانيشما غا سيز هانسي يوللارلا ناييل اولموسونوز؟ كونوفيشئر جاواب وئريب: انگليس ديلينه دريندن بلد اولدوقدان سونا.

اوخوجولارين نظرينه اونو دا چا تديريم كي، آلمان شاعيري وفيلسوفي گؤته اعتراف ائديردى كي، آلمان ديلينده اسلوبى باخيمدان ان گؤز-هل اثرلريني او، فرانسىزجاني مكممل اؤگره نديكن سونرا يازميشدير. خلقين بؤيوكلوگو اونون اوردوسوندا خدمت ائدن گئنراللارين سايبى ايله آتوم و نووه سيلاحينا ماليك اولوب- اولما ماسى ايلسه، استحصال ائتديكى ماللارين كميتى ايله دگيل، بشر تاريخينه بخش ائتديكى داھى لرين سايبى ايله اؤچولمه ليدير. بو باخيمدان خلقيميزين بؤيوكلوگو اوندا دير كي، او دونيا يا پوئتيك استعدادينا و فلسفي عالمينه شكسپيرلرين و گوته لرين، پوشكين لرين و منسكوويچ لرين پرستش ائتديكلرى و تانيدىقلارى خاقانى و نظامى، نسيمسى و قاضى برهان الدين، شمس تبريزى، شاه قاسيم انوار و شاه اسماعيل ختاشى كيمي پوليقلوت شاعير و عالimler وئرميشدير، پوليقلوت شاعير و فيلسوف حقينده صحبت گئندده ايسه فضولى نين آدى بيرينجى بئرده چكىلمه ليدير. چونكى فضولى عرب، فارس و دوغما ديلينده ائله يوكسك ذيرويه يوكسه له بيلميشدير كي، پوئزيا سما سيندا قاناد آچاراق انگين ليكلره يوكسلك ايسته ين هر بير شاعير نه قدهر يوكسليرسه يوكسلسين، فضولى پوئتيك ذيروه سينه جاتا بيلمز.

فضولى نین حیاتی و یارادیجیلینی حقینده ایضاحلار :

جاری (۱۹۹۴- جی) میلادی ایلی یونسکو طرفیندن آذربایجانین بؤیوک و داھی شاعیری فضولی آدی ایله آدلانیب و دنیا بویو، او جومله دن آذربایجان جمهوریتینین پایتختی باکی شهرینده، بو شاعیر باره سینده مراسیملر کئچیریله جکدیر^(۱) ۱۹۵۸- جی ایله ده (۳۶ ایل قاباق) آذربایجان جمهوریتی و او زامانکی سووئت اتفاقی اؤلکه لرینده فضولی نین وفاتینین ۴۰۰ ایلیگی کئچیریل میشدی، بو مناسیته گؤره بو تحقیقی مقاله نی اوخوجولارا تقدیریم ائدیریک .

محمد سلیمان اوغلو فضولی آذربایجانین ان گؤرکملی و بؤیوک شاعیر و یازیچیلاریندان ساییلیر، اونون فارسجا اثرلرینی نظره آلاندا گؤروروک کی فارس ادبیاتیندا دا مهم و عالی بیر اثر توتور . بو داھی شاعیر و قلم صاحبی تورکجه، عربجه، فارسجا دیوانلار و اثرلر یارادیب، هر اوچ دیله اوستادلیق و مهارتینی نشان وئرمیشدیر، اونون آدی نین معاصر ایران ادبیاتیندا ن سلینمه سینین سببی ایسه پهلوی رژیمینین تورک دیلی ایله دوشمیلیگی نتیجه سینده اولموشدور، چونکی او دؤره دن قاباق مختلف عمومی کتابخانالاردا

الده اولان اليازما ادبی مجموعه (جنگ) لرین ، تقریبا" استثناسیسیز اولراق، هامیسیندا فضولینین شعرلرینی گورمک اولار، بو مدرک شاعیر و عالم یازیچینی گنجمیش تذکره لرین هامیسی، بؤیوک مثلسیز بییر شاعیر کیمی قید ائتمیشدیلهر .

صادقی بیگ افشارین مجمع الخواص اثرینده یازدیغیندان معلوم اولور کی او اوغوز ائللریندن اولان بیات طایفاسیندان اولوب ، معلوم اولالی اونون عاٹلهسی یۆزلرجه او طایفانین او بییری خاندانلاری ایله عرب عراقینا (بغداد حدودونا) گۆچورولوب ، اورادا بییر منطقهده ساکن اولراق، اؤز دیللی، عادت و عنعنه لرینی قوروپ سوب ساخلامیشدیلهر .

فضولینین دیلی

فضولینین دیلی شبههسیز اولراق آذربایجان دیلیدیر . کریمسکی، نه جهت اونون آذربایجان کوردلریندن اولدوغونو ادعا ائتمهسینین علتی معلوم دئییلدیر . بییر زامان "یول" مجلهسی ایله امکداشلیق ائدرکن کیمسه تلفون ائدیپ فضولینین اصلینده عرب اولوب تورک دیلینی سونرادان اؤیره ندیگی باره ده منیمله اوزون بییر بحثه گیریشدی، لاکین فضولی کورد یا عرب اولسا ایدی، نه اوچون بییر بئله اثرلرینین بییرینده . بونا اشاره ائتمه یبدر، نه اوچون بییر بئله اثرلرینده بییر بیت کوردجه شعر دئمه میشدیر، نه اوچون عرب دیلینده " و آن زبان مباحثه علمی من بوده " دئتمیشدیر .^(۲)

فضولینین آذربایجان دیلینده اولان مهارتی و بو دیلین هر بور - بوجا غی ایله تانیشا ولماسی بو دیلین اونون آنا دیلیسی اولدوغونو گؤستریر .

هر گوره ن عیب ائتدی آب دیده گریانیمی
 ائیلدیم تحقیق گورموش کیمسه یوق جانانمی
 قنغی بئتدور بیلیمز ایمانیمی غارت قیلان
 سنده ایمان یوق کی سن آلدین دئییم ایمانیمی
 ای خوش اول گونلرکی من همراز ایدیم جانانیه
 نعمت وصلین گوره ب نازین چکردیم جانیه
 گورمه میشدی گلشن عیشیم خزان تفرقه

اولما میشدی تیره ایامیم شب هجرانیلله (۳)

بو جور جومله قوروب، کلمه‌لری بیئر به بیئر ائده‌رک سؤزه زینت و اثرهک سؤز یوخکی حتا ایندیکی شاعیرلریمیزده ده، چوخ آز گورونور. بو ایشی اؤزگه دیلده گورمک آسان اولما بیلمز. فضولینین غریبه گؤزه‌ل تشبیه-لری و استعاره‌لری و عروض وزنلرینی مهارتله آذربایجان دیلیسی و شعر ایله اویشدورماسی و سایره شاه‌دلر بو ادعایارین پیسوج اولدوغونو اثبات ائده‌بیلر. مثلاً "فضولی "بنگ و باده" منظومه‌سینی تورک دیلینده قوشارکن یاشی ایگیرمی دن آز ایمیش، بیئر حالداکی بو منظومه مضمون، استدلال و بدیعی باخیمدا ن فضولینین پیشگینین اثرلریندن ساییلابیلر. بو یاشمدا شخصی اؤز دیلیندن سوایی آیییری دیلده بو جور گؤزه‌ل شعرلری دئییه بیلمز.

بیئر طرفدن ده خوشبخت‌لیکدن، اولنارجا فضولینین معاصرری اولان تذکره‌لرده فضولینین حددن آرتیق تعریف‌لیدیکه هئج بیرسی اونون تورک اولماسی باره‌ده بیئر سؤز دئمه‌میش‌دیلر. بیئر حالداکی او مؤلیف‌لرین بعضی‌لری فضولینین چوخ یاخیندان تانییرمیشلار. عین حالدا او اؤز دانیشدیغی تورک دیلینین روم (عثمانلی) تورکجه‌سی و تاتار (غتای) تورکجه‌سی ایله فرقلی اولدوغونا اشاره ائده‌رک عذر ایسته‌میش‌دیر.

"...توقه بودورکی اهالی عز و اعتباردن خصوصاً بلغای روم (ترکیه) و فصای تاتار (غتای) که اگر شاهد حسن عبارت‌ده اول دیارینین الفاظ و عبارت‌لریندن زیور اولماسا و مخدره نظمیم اول ملک‌لرین لطایف و ضرب‌المثل‌لریندن زیب‌بولماسا بو داعی‌یی معذور بویورالار (۴)."

فضولی عروض وزنلری ایله آذربایجان دیلینده شعر دئمه‌گین نه‌قدر چتین اولماسینا دفعه‌لره اشاره ائتمیش و لاکین او چتین‌لیک‌لری آرادان قالدیریب، گله‌جک شاعیرلره یول آچماغی اؤزونه بیئر وظیفه ساناراق، بو چتین یولون موفق یولچوسو اولموش و بو دیلده ده شعر دئییب، مطلب یا زماغین کاملاً مومکون اولدوغونو اثبات‌تا یئتیرمیشدی.

اول سببدن فارسی لفظیله جو قدر نظم کیم
نظم نازک ترک لفظیله ایکن دشوار اولور

لهجۀ ترکی قبول نظم ترکیب ائیله ییب
اکثر الفاظی نا مربوط و نا هموار اولور
بنده توفیق اولسه بو دشواری آسان ائیلرم
نوبهار اولنج دیکندن برگ گل اظهار اولور^(۵)

فضولی نین دوغوم بیئری و تاریخی

محمد علیخان تربیت "دانشندان آذربایجان" تذکره سینده فضولی نین بغداد و کربلایه نسبت وئریلدیگینه اشاره ائدیر.^(۶)

محمد علی مدرس ریحانه الادب آدلی تذکره سینده اونون حله (حیلله) ده دوغولوب، بغداددا بؤیومه سیندن دانیشمیشدیر. (ص ۳۰)، معجم المؤلفین ده (ج ۱۰ ص ۴۸) فضولی باره ده یازیر "در حله زاده، در کربلا و بغداد گوشه گیری اختیار کرده .

عاشیق چلبی "مشاعر الشعرا" آدلی تذکره سینده اونو بغدادلی قید ائده رک یازیر: "فضولی بغدادی دیر اول جاننده اولان شعرانی سن اوستادی دیر، ولایت بغداد و دیار بکر ظرفا سینن نشیدلری، اونون انشادی دیر^(۷)."

قاموس اعلام (شمس الدین سامی) یازیر: "فضولی اعظم شعرادن اولوب حله ده دونیا یه گلیمیش، بغداددا نشأت ایتیمیش اولدیغندن بغدادی نسبتی ایله مشهور اولموشدور. گندینه مخصوص بیر افاده سی وارداز^(۸)." بعضی تذکره لره کؤره شاه اسماعیلین وفاتی زامانی فضولی نین ۲۴ یاشی وارایمیش. شاه اسماعیل هجری ۹۳۰- جی ایل، رجب آیینین ۱۹- ندا "سل" خسته لیگی ایله اولموشدور. بئله لیکله فضولی هجری ۹۰۶- جی ایله ده دونیا یا گلمه لیدیر.

بیر طرفدن ده بیلیریک کی فضولی "بنگ و باده" آدلی تورکجه منظومه سینین شاه اسماعیلین آدینا یازمیشدیر. شاه اسماعیل ۹۱۴ هجری (۱۵۰۸ میلادی ده) بغدادی تصرف ائتمیشدیر. بئله لیکله فضولی بو زمان ۸- یاشیندا اولورموش. او منظومه نین مقدمه سینده شاه اسماعیلین شاهلار باشیندان آیاغ (جام) دوزلتدیگینه اشاره اولونور. بیلیریک کی شاه اسماعیل ۹۱۶ هجری ده (۱۵۱۰ میلادی دا) شیبک خان شیبانی اولدوردو کدن سونرا اونون باشینین قاپاغینی قیزیبلا توتاراق اوندان جام دوزلتمیشدیر. فضولی بو واقعه یه اشاره ائتمیش دیر. بو زماندا فضولی ۱۰ یاشیندا اولمالیدیر. بودا واقعت لسه

دوزگون گلہ بیلیمیر، مگر کی او منظومہ، فضولی طرفیندن تقریباً" (اپ آزی) ۲۰ یا شا چا تدیقدا ن سونرا قوشولوب یا اینکی فضولی نین دوغوم تاریخی دئدیگمیز تاریخن قاباق اولمالیدیر .

آذربایجان ادبیاتی تاریخینده فضولی نین دوغوم تاریخینم، میلادی تقویمی ایله ۱۴۹۴- جی ایله یازیر بئله لیکله هجری تقویمی ایله ۹۰۰- جی هجری قمری ایلی اولور^(۹)!

بو معلوماتلاردا ن بئله نتیجه آماق اولورکی فضولی ۸۹۰ ایله ۹۰۰ هجری آراسیندا "حله" ده آنادان اولموشدور، چونکی حله کیمی کیچیک و غیر مشهور یئرین آدینین سبب سیز اولاراق بورادا چکلمه سی هئج ده منطقی اولما بیلیمز، ظاهراً بیات ائلیندن اولان بیر نئجه ییوز خاندان ایله بغداد جاننینه کؤچموش و بو اطرافدا ساکین اولان فضولی نین آتاسی "حله" ده بیر مقام صاحبی و بیر روایتی گؤره اورانین "مفتی" سی اولموش فضولی اورادا دوغولوب، لاکین تحصیلاتینی بغداددا آلمیشدیر .

فضولی نین وفات یئری و تاریخی

فضولی نین وفات تاریخی ۹۶۳، ۹۷۰، ۹۷۵، ۹۷۶ هجری قمری کیمی تاریخلر ده ثبت اولونموشدور . مثلاً "عاشیق چلبی ۹۷۷- ده یازدیغی مشاعر الشعرا آدلی تذکره سینده یازیر:

"... الی الان هنوز وفاتی شایع دگلدر. معلوم دگلدر که یا واقع یا واقع دگلدر!"^(۱۰)

اگر فضولی ۹۶۳ یا ۹۷۰- ده وفات ائتمیش اولسایدی، بوخبر ۹۷۷- جی ایله دک بو مؤلفین قولاغینا چا تمیش اولاردی، همان تذکره ده فضولی نین ۹۷۴- جی ایله ساغ اولوب و کربلا ده بنا اولونان بیر چشمه باره ده قوشدوغو ۴ بیتلی بیز شعرده اونون "ماده تاریخ" - ینی گتیرمیشدیر، بو شعر بیر آز پوزوناق اولسادا اوستونده دوشونولمه لیدیر^(۱۱):

گویا بو چشمه بیر سقا در
 راه حقدہ تشنه ایلر جستجو
 لوله سی آنین دهن در صو دلی
 دل دوگو هر کیمسه اولسه روبرو
 صو کیبی از برلمیش اوقور روان
 ماجرای دهری هر دم سو به سو

اؤگنه کیم گلسه دیر تاریخ ایچون

"ما حسین ایله حسن عشقینه صو" ۹۷۴

بو ماده تاریخ (سون مصراع) ابجد حسابی ایله ۹۷۴ اولور. بیئله لیکلسه بو تاریخده فضولی نین دیری اولماسی اونون ۹۷۶- جی ایله دونیا دان کؤچمه سینی ادعا ائدنلرین سؤزلرینی تأیید ائده بیلر. بیئر طرفدن ده عاشیق چلبی نین فضولی ایله چاغداش اولماسی اونون نظریه- سینی رد ائتمگی چتین لشدیریر. ریحاننا الادب فضولی نین ۹۶۳ یا ۹۷۰ و ۹۷۱ و ۹۷۶- یا دک، حله ده وفات ائتدیگینی قید ائدیر. بییرینجی حالدا "فضولی کئچدی" عبارتی ایله ماده تاریخینی گتیریر.

حسن چلبی (قنالی زاده) ایسه ۹۷۰- جی ایل حدودندا وفات ائتدیگینی قید ائدیر. آذربایجان ادبیاتی تاریخی ۱۵۵۶- جی میلادی ایلینی ذکر ائدیر. هجری قمری تقویمی ایله ۹۶۳- جی ایل ایله برابر اولور. قاموس اعلام (شمس الدین سامی) دا فضولی نین ۹۷۰- جی ایله وفات ائتدیگینی یازیر (ج ۶ ص ۳۴۱۶) معجم المؤلفین، تاریخی قید ائتمه دن حله ده دوغولوب، بغداددا ساکن اولوب کربلا ده گوشه نشین اولموشدور...

بورادا نتیجه آلا بیلیریک کی فضولی ۹۷۰- جی ایلدن تئز اولمه میس دیر. اولوم یئری ایسه کربلا دا اولوب یا حله ده اولسا کربلا دا دفن اولونموش دور. بونون سببی آیدین دیر. فضولی عؤمرونون چوخونو کربلا ده و نجفده کئچیرمیش هر ایکی مزارین خدا می اولموش، هر ایکی مزارا اوره کدن علاقه مندا میس. اونو آیری یئرده دفن ائتمه گی- مکانی ابد" بوخدور. خصوصاً کربلا دا. دفن اولدوغونو بیئر نئجه تذکره قید ائتمیشدیر. فضولی دیرلیکده ده کربلا و نجفده یا شامیش و بغداد دا بیئر مدت قالمیشدیر. نئجه کی اؤزو دفعه لرله بونا اشاره ائتمیش دیر.

روزگاری شد که مأوای فضولی کربلاست

نیست او را میل مأوایی و رای کربلا

و نجف باره سینده :

بمین به شاه نجف یاد کرده ام صد بار

که از نجف نشوم مایل بمین و یسار

وبغداد باره سینده:

بغداد را نخواست فضولی مگر دلت
کا هنگ عیش خانۀ تبریز کرده ای

فضولینین ادبی ارثی:

فضولی دان قالان ۱۷ اثرین آدی الیمیزده وار دیر .

۱- تورکجه دیوانی	۱۰- رساله معمی (فارسی)
۲- فارسجا دیوانی	۱۱- چهل حدیث (جامینین حدیث)
۳- عربجه " "	۱۲- ربیعینین ترجمه سی (تورکجه)
۴- بنگ و باده (تورکجه)	۱۳- صحت و مرض (حسن و عشق) فارسجا
۵- ساقینامه (هفت مجام) فارسجا	۱۴- انیس القلب (فارسی)
۶- لیلی و مجنون (تورکجه)	۱۵- شکایت نامه (تورکجه)
۷- رند و زاهد (فارسی)	۱۶- فضولینین مکتوبلاری
۸- صحبت انمار (تورکجه)	۱۷- حدیقه السعدا (تورکجه)
۹- مطلع الاعتقاد (عربجه)	۱۸- مثنوی شاه و گدا

بو اثرلردن عربجه دیوانی و شاه و گدا مثنویسی الیمیزه چاتما میش
قالان اثرلری ایسه مختلف اولکه لرده، شهرلرده او جومله دن ترکیه ده
ایراندا، آذربایجان جمهوریتینده، اؤزبکستاندا، مصرده، یوگسلاویا و
سایره ده، دفعه لرله چاپ اولونموشدور .

فضولینین تورک دیوانینین الیازما نسخه لرینی ایرانین عمومی
کتابخانالاریندا مستقل حالدا و یا جنگ لرده چوخلوقلا گؤرمک اولار .
او جومله دن مشهده، امام رضا (ع) نین کتابخاناسیندا ۹۹۱- هجری
ایلده (فضولینین وفاتیندان تقریباً ۲۰ ایل سونرا) روحی بن خیسری
بغدادی نین توسطی ایله یازیلیمیش، فضولینین تورکجه دیوانی موجود
دور . (۱۲) .

تقریباً ۴۰ ایل بوندان قاباق، تهرانین "ایران باستان" موزه یینده
فضولینین دیوانینین تکجه بیر صفحه گؤزه ل بیر مینیاتور گؤردوم .
(کتابین اصلی نین هارادا اولدوغو معلوم اولمادی) بو مینیاتور
بیرینجی شاه عباس صفوی ایله معاصر اولان مشهور نقاش رضا عباسین
قلمی ایله چکیلیمیشدیر . سؤز یوخ کی بو کتابدا بوندان آرتیق
مینیاتورلار واریمیش و او کتاب او زامانین رسمی اولان کیمی شاه

يا آيرى بېر بۇيوكلرين سفارشى ايله حاضيرانميش ايميش - بو دا تا او زامان (۴۰۰ ايل بوندان قاباق) فضولنين نه قدهر ايراندا مشهور و محترم و قيمتلى اولدوغونو گۇستريير. چونكى رضا عباسى معمولى بېر نقاش دئييلدى و هر اثره نقاشلىق ائتمزدى .

بو مينيا توردا بېر آغاچين دييبنده ،بئلى اگيلميش بېر قوجا كيشى و اونون انگيندن آسيلميش بېر اوغلان اوشا غى گۇرونوردو . قوجا نيين بېر الينده بېر چليك و بېر الى ايسه اونون چييينيندن آسيلان هثيبه نيين ايچينده ايدى . مينيا تورون آلتيندا رضا عباسى نيين مشهور "رقم كمينه رضا عباسى" عنوانلى امضاسى گۇرونوردو . بو مينيا توردا بو نئجه بيت شعر گل ميشدى :

ساغ طرفده :

بيا بان گرد مجنون دن غم و دردم سئوال ايتمينك
نه بيلسون بحر حالنى (حالين) اولكه منزلگاهى ساحل دور
منيم تك اوله بيلمز شهره شهر بلا مجنون
قبول ائيلرمى بو رسواليفى هر كيم كه عاقل دور

سول طرفده :

فراق ايامى سيلاب سرشكمدن خبر صورمه
قيامت ماجرا سيندن گور او ظالم نه غافل دور
نه مشكل حالى اولسه عاشقينك معشوق ايدر چاره
گر اول ب درد بيلمزه بو حالى حال مشكل دور

آلتدا :

چاكلر جسميندا تيغ عشقندن عيب ايتتمنكز !
كيم جنون گلزار نيك مونلر كل خندا نيدور
اي فضولى اوله كيم رحم ايدة يار افغانيده (نيگه)
آغلكل (آغله) زارينجه كيم زار آغلمق امكانيدور

بو شعر بعضى ديوانلاردا بئله گل ميشدير :

خوار باقمنك گر كونكل چاكا اولسه تيغ عشقندن
كيم جنون گلشنلرين نوبر گل خندا نيدور

رند و زاهد: اثری فارسجا و نثر شکلینده دیر. ۱۲۴۴- قمری ده تبریزده، ۱۲۷۵ قمری ده تهراندا داش باسما ایله چاپ اولموش، سون ایللرده تهراندا بیثنی دن چاپا وئریلمیشدیر. بو اثر فضولی نین بیویوک و قدرتلی بیر ناثر اولدوغونو گؤستریر. فضولی آشکاردا دئییه بیلمه دیگی سؤزلری رندین دیلمیندن دئییر و زاهد ده اونا جاواب وئیریر.

حديقة السعدا: نوحه کتابیدیر ۱۲۶۸ قمری ده تبریزده چاپ اولموش حال حاضریدا دا مجیدزاده ساوالان بو کتابی نئجه ایل زحمتدن سونرا چاپا حاضرلامیشدیر. ائشیتدیگیمیزه گؤره سید صالح حسینی ده بو اثری آیریجا چاپا حاضرلائیبدیر.

لیلی و مجنون مثنویسی: ۱۲۶۴ قمری ده آستانه ده چاپ اولوب ۱۹۴۹ و ۱۹۵۸- جی ایللرده باکیدا چاپ اولوب اوندان علاوه فضولی نین تورکجه دیوانلارینین بعضی لرینده گتیریلیمیشدیر. بو اثر فضولی نین ان گؤزهل و لطیف و مهارتلی بدیعی اثری دیر. فضولی بو اثری (۹۴۴ - ۹۴۳) هجریده سلطان سلیمان آدینا یازمیش دیر. بعضی تذکره لر فزو - لنین "خمسه سی اولدوغونا اشاره ائدیبلر لاکین ظاهرا" بو بییر سهو دیر. ایندیهدک بئله بیر اثر گؤرونوب و ائشیدیلمه میشدیر.

صحت و مرض: بو اثر فارس نثرینین ان عالی نمونه لریندن دیر. بو کتابین ظاهرا" الیازما نمونه لری آزدیر. لاکین بو اثرین بونندان علاوه نئجه آیری آدلاری دا اولدوغونو بیلسک، اوندان گؤره ریک کی بو اثرین نمونه لری او بییری آدلارینین بییری ایله عمومی کتابخانا لارین بعضی لرینده تاپیلیر. بو کتابین آیری آدلاری بئله دیر.

حسن و عشق - سفرنامه روح - روحنامه - سفر روح درتن (یا بدن) - روح و تن. حسن و عشق عنوانی ایسه نظامی نین خمسه سی کیمی چوخلو شاعیرلر طرفیندن تقلید و استقبال اولوب و مختلف و عینی حالدا شیرین و گؤزهل شکل لرده یازیلیمیشدیر.

انیس القلب: "ش" حرفی قافییه سی (شینیه) ایله هزج (مثنی سالم) بحرینده قوشولموش فارسجا بیر قصیده دیر. ربخانه اولادب و بیر نئجه تذکره لر اونون ۱۰۴ بیت اولدوغونو قید ائتمیشدیلر. آذربایحسان ادبیاتی تاریخی ۲۶۶ مصراع (۱۳۳ بیت) دئتمیشدیر. لاکین اونون فارسجا دیوانیندا ۱۳۴ بیت گتیریلیمیشدیر.

بو قصیده او دیواندا ذکر اولدوغو کیمی (ص ۱۷- صفحه آیاغی) و هم ده. فضولی‌نین اؤزو اشاره ائتدیگی کیمی خاقانی‌نین "بحرالابرار" آدلی قصیده‌سینه نظیره (استقبال) دیر. فضولی‌دان قاباق جادا امیر خسرو دهلوی "مرآت‌الصفا" آدی ایله و عبدالرحمان جامی "جلا‌الروح" آدی ایله (۱۳۱ بیتده) خاقانیدن استقبال اتمیشدیلر! (۳) فضولی اؤزوده دثیبیر:

نه من تنها شدم بانی این خانه کز اول بود
 اساس از کاملان هند و شروان و خراسانش
 سه رکن از خانه بود از خسرو و خاقانی و جامی
 من از بغداد کردم سعی در تکمیل ارکانش ...
 زکان طبع پیولادی برون آورد خاقانی
 سوی دریای هند ارسال کرد از سوی شروانش
 به استادی از آن پیولاد خسرو ساخت "مرآتی"
 روان سوی خراسان کرد از دهلی و ملتانش
 "جلایی" داد آن را جامی آنکه جانب بغداد
 فرستاد از برای خادمان شاه مردانش ...
 انیس‌القلب کردم نام این محبوب و می‌خواهم
 که هر ساعت دهم در بزم اهل فهم جولانش
 بدست پاکبازان امانت پیشه بسپارم
 فرستم سوی دارالعدل روم از ملک ایرانش
 امیدی که در عالم ستانی و جهانگیری
 رسد تأثیر فتح از دولت سلطان سلیمان

بورادان معلوم اولورکی او زامان بغداد ایران ملکی سایلیرمیش و سلطان سلیمان شیمالدا، جنوبدا فتوحات ائتدیگی، فضولیده اونا نسبت محبت و احترام یاراتمیشدیر.

فضولی بیر بیثرده اولموشدورکی دربارلاردان اوزاق ایدی، او زامان شاعیرلر حکومتلرین حمایتینه (حکومتلرده شاعیرلرین وجودونسا) احتیاجلی ایدیلر. بونونلا بیثله فضولی بیر بیثله قیمتلی اثرلر یارادیب دونیا ادبیاتی گنجینه‌سینه تقدیم اتمیش و نجف و کربلا ده اولان اما ملارین مزاریندان آلان آز مستمری یه قناعت ائده‌رک باشینی سا خلاصه‌میش .

فضولی‌نین مکتوبلاری: فضولی‌نین نثر نمونه‌لریندن ان مهم‌لری اونون مکتوبلاریدیر. بو مکتوبلارین ان معروفی همان نشانچی پاشا (مصطفیٰ چلبی)یه یازدیغی مکتوبدور کی فضولی‌نین بدیعی مهارتیندن علاوه اونون نه جاسارته او زامانین فسادلارینی افشا ائتمه‌سینی نشان وئریر. اوندان علاوه اونون احمدبیک آدلی بیر دوستونا - با یزید چلبی - ایا ز پاشا - علا الدین قاضی بغدادا یازدیغی مکتوبلار الده دیر .

فضولی‌نین مذهبی و مشربی باره‌ده :

فضولی‌نین شیعه (۱۲ امامی) اولدوغونا هرچند شبهه یوخدور. بو دا اونون کربلا واقعه‌سی باره‌ده یازدیغی " حدیقة السعدا " آدلی اثری و بیر نتیجه آیری شاعرلریندن، اما ملار، خاصه حضرت علی باره‌سینده قوشد- وغو "نعت " لردن معلوم اولور. اونون مؤمن لیگیندن حتا بعضا" اونا ملا و مولانا فضولی ده دئمیشدیلر. البته فضولی واقعا" ملا دگیلمیش بلکه مؤمن و علمی اولدوغونا گوره بئله آدلانمیشدیر. فضولی دن الده اولان شکللر اونو همیشه " دؤریه " آدلانا بؤرک ایلمسه گؤستریر. بو دا غالبا" مؤمن آداملارین باشلارینا قویدوقلاری بؤرک ایدی. اما کئچمیشده شریعت هئج زامان طریقت سیز دگیلمیش . خالص شریعت طرفدار ی اولان عالم، ریاکار و خودپسند زاهد آدی ایلمسه همیشه دانلاق و مذمت آلتیندا قالیردیلار. فضولی‌نین دا سؤز یوخ کی طبیعی اولراق طریقت ایله با غلیلیغی و ارایمیش . لاکین فضولی هرگز صوفی دگیلیدیر. بونو اونون جوخ شعرلریندن پاشا دوشمک اولار. بعضیلری اونون حروفیه یا نقطویه و یا بکتاشیه مسلک‌لرینه باغلی اولدو- غونا اشاره ائتمیشدیلر. بونو قید ائتمک لازیمدیرکی شاه فضل الله نعیمی تبریزی ، حروفیه فرقه‌سی‌نین مؤسس، اولدورولندن سونرا اونون اطرافیندا کیلار او جومله‌دن نسیمی و سایرلر آنادولویا و یاخین شرقه ساری کؤچوب اورادا بکتاشیه‌لره قاریشراق حروفیه اینا ملارینی اونلارین آراسیندا یایدیلار . نقطویه‌لرده ائله حروفیه‌نین وارثلری ساییلیرلار. بو اوج فرقه‌نی بیر - بیریندن آیرماق هئجده لازیم گؤرونور. بئله‌لیکله فضولی‌نین بونلارین بیرینه خصوما" بکتاشیه مسلکینه علاقه‌مند اولماسینی ظن ائتمک اولار .

بو سؤزون شاهدی فضولی‌نین " سؤز" و "معنا" اؤچون قائل اولدوغو

بۇيوکا اهميت و احترام اولاييلر. حروفيه و اونا اوخشار فرقه لـر
 سۇزه و كلمه يه مقدس بير يئر و ثريب، سۇزون گۇيدن يئره بيئنديگينه
 و اونون مقدس و محترم اولدوغونا اينانيرديلار. اوندان قاباقدا
 بيئله ايناملار وار ايميش نئجه كي خاقانى، نظامي، جامي،
 و سايره لرده سۇزون اهميتي و تقدسي باره ده شعرلر قوشموشدولار.
 فضولي هم توركجه و هم فارسجا ديوانلاريندا دفعه لرله بو موضوع
 باره سينده بحث ائتميشدير. مثلاً:

سخن گنجينه فيض الهى است
 نمي گردد كم از صرف دما دم
 نه گنج پادشاهان مجازيست
 كز و گر حبه اى گيرى شود كم

سۇزون گۇيدن يئره بيئنه سي باره ده:

به حقارت نتوان كرد نظر سوي سخن
 سخن آن است كه از عرش برين آمده است
 دل ما ميل سخن چون نكند كان گوهر
 خاص از بهر دل ما به زمين آمده است (۱۴)

سۇزه قدر و ثرمك باره ده بو جور دئيبير:

آرتيران سۇز قدريني صدق ايله قدرين آرتيرير
 كيم نه مقدار اولسا اهلي ائيلر اول مقدار سۇز
 وئر سۇزه احيا كي، توتدوقجا سني خواب اجل
 انده هر ساعت سني اول او يقودان بيدار سۇز
 بير نگار عنبرين خط دير كؤنولر آلماغا
 كؤستريهر دم نقاب غيبدن رخسار سۇز

فضوليني اثرلري ايچينده اونون "هفت جام" آدلى فارسجا ساقينامه
 سينده، آز جوخ صوفى ليك تائثيريني گؤرمك اولار. لاکين بونودا بيلمهـ
 لي بيك كي، طريقت سايبيلان هر نوع فرقه و مسلک و مکتب لرده او جومله
 حروفيه و اونون تايلاريندا "وحدت وجود" فلسفه سي مشترک دير. بو
 فلسفه اوزره انسان ايله آلايه آراسيندا اولان فاصله مختلف عنوانلار
 ايله آرادان گؤتورولموش، بو ايکيمي بير سايبيلاراق انمانلاريين
 دوباره آلاها قوشماق اوچون چالشمالي اولمالاريندا حکم ائديلير.
 بو دوركي فضوليني هئچ عنوان ايله بير صوفى سانماق اولماز.

محمدعلی تربیت "دانشمندان آذربایجان" آدلی اثرینده (ص ۲۹۹) فضل‌ی باره‌سینده یازیر کی:

"خلف فضل‌ی معروفست در تاریخ ۹۸۸ (هجری) که عیسویهای کلاه‌سیاه و یهودیها کلاه سرخ شعار خود ساخته و بر سر گذاشتند، مشارالیه قزلباشها را طرف‌انتقاد قرار داده. چنین گفته‌است:

دوقوز یوز سکسن سکرده
ایام بو سری ائیلدی فاش
گئیدی باشنه قزل یهودی
یعنی که یهود دور قزلباش...

سونرادا شانی تکلونون اونا وئردیگی یکی بیت هزل جاوابی نقل ائتمیشدیر.

م. تربیت بو مطلبین قایناغینی وئرمیز... لاکین شانی تکلونون وئردیگی جاوابین بیرینجی مصراع‌سیندان معلوم اولورکی اوفضولی‌نین اوغلودور و ۹۸۸- جی ایله ساغ ایمنیش، فارسجا و تورکجه شعرلرده دئیهرمیش، لاکین او شاعیرلیک عنوانی ایله شهرت تاپما میشدی. نتیجه کی او عصرین معروف تذکره‌چیلریندن هجج بیری اونون آدینی جکمه‌میش حتا فضل‌ی‌نین فضل‌الله آدلی اوغلو اولدوغونا اشاره ائتمه‌میشدیر. یالنیز عهدی بغداد دینین تذکره‌سینده (۱۵) و روحی آدلی شاعیرین دیوانیندا اونون آدی چکیلیمیشدیر (۱۶)

مثلاً "۹۷۷- جی ایله باشاجاتان حسن چلبی (قتالی زاده) نیمن تذکره‌سینده یکی فضل‌ی آدلی شاعیرین آدی گتیریلیمیشدیر کی عبارت دیرلر:

۱- ابوالفضل افندی مرحوم ملا ادریسین فرزند سعادت‌مندیدیر.

۲- شهر استانبولدن دیر، نامی محمد در. قره‌فضل‌ی دیمکله معروفدر.

عاشیق چلبی‌نین مشاعرالشعرا آدلی تذکره‌سینده اوچ فضل‌ی تخلص‌سی شاعیرین آدی چکیلیمیشدیر:

۱- ادریس‌زاده، ابوالفضل چلبی در... بروساده سلطان مدرسه‌سینده

قاضی بغدادی به معید اولموشدور.

۲- فضل‌ی لنگ، ادرنه‌لیدیر، آدی فضل‌الله ایدر...

۳- فضلی کاتب- سراج زاده. در آدی محمد مولدی آستانبول ایدی.

تحفه سامی ده. تکجه بپر فضلی آدی گلیمشیدیر:

- مولانا فضلی قزوینی ...

قاموس اعلام دا ایکی فضلی آدی گتیریلیمشیدیر.

۱- ابوالفضل ادریس تبلیسی اوغلو ۹۸۲ ده، قوجا چاغیندا، حج یولو-
ندا اولموشدور.

۲- آستانبولدا اولوب قره فضلی دینمکله مشهوردر.

۳- فضلی، ایران شاعیرلریندن در.

لاکین بونلارین هئج بیرری فضولی اوغلو دئیلیمیشلر. آیری سؤزلسه: او
زامان فضلی شاعیر عنوانی ایله مشهور اولما میشدیر. لاکین فضولینین
بئله بیر اولادی اولدوغونا شک ائتمک اولماز. فضولی، دیوانلاریندا
بو باره ده بیر زاد یازما میشدیر. لاکین فارسجا دیوانیندا بیسر
قصیده واردیر کی اونون مخاطبی اونون اوغلو دور. لاکین بو اوغلون
آدی چکیلیمه میشدیر. فضولی بو قصیده ده گؤزهل استدلال ائدیر، انسانی
آغاچ و اولادی میوهیه بنزه دیر، میوه بیئتیشه نه دک آغاچ و بسوداق
و یاریقلاری اونو بیئتیرمک اوچون خدمت ائدیرلر. لاکین میوه بیئتیشه
دیکده داها آغاچدان آیریلماالی اولور. چونکی آیریلما سا هم میوهیه
هم آغاچ زیان بیئتیشر.

هم میوه از گزند هوا می شود تباہ

هم می خورد درخت به سرسنگ جا هلان ...

سونرا اوغلونون اوندان آیریلما سینی مصلحت گؤرور:

قدرت چو یافت بچه شاهین به صید خویش

بہتر همان بود که بپرّد ز آشیان (۱۷)

قاینالار و ایضالار:

۱- بو باره ده کئچن مرداد آیینین بیئد دیسینده، بیر محدود و یونگول
سمینار کیمی بیر شئی تمبریزده کئچیریلدی.

۲- حبیبه مازی اوغلو، دیوان فارسی فضولی، آستانبول، ۱۹۶۲، مقدمه

- ۳- فضولی‌نین لیالی و مجنون مثنویسینده گلن غزل‌لردن دیر .
- ۴- فضولی‌نین تورکجه دیوانی‌نین مقدمه‌سیندن .
- ۵- فضولی‌نین تورکجه دیوانینداکی قطعه‌لردن .
- ۶- م. تربیت ، دانشمندان آذربایجان، تهران ۱۳۱۴، ص ۳۰۰ .
- ۷- عاشیق چلبی، مشاعرالشعرا، لوندیره ۱۹۷۱، ص ۱۹۸ .
- ۸- شمرالدین سامی، قاموس‌اعلام، استانبول ۱۳۱۶ قمری، ج ۶، ص ۳۴۱۶ .
- ۹- آذربایجان ادبیاتی تاریخی، علملر آکادمیاسی، یاکا ۱۹۶۰، ص ۳۵۱ .
- ۱۰- عاشیق چلبی، مشاعرالشعرا، لوندیره ۱۹۷۱، ص ۱۹۹ .
- ۱۱- همان قایناق، همان صفحه .
- ۱۲- ۹۷۰ نومه آلتیندا ساخلانیلیر، آخیردان بیر یا نئجه صحیفه‌سی
دوشموشدور، بو کتاب خانبا با مشار طرفیندن هدیه اولموشدور .
- ۱۳- دیوان کامل جامی، هاشم رضی، مشهد ص ۴۹ .
- ۱۴- فارسجا دیوانین مقدمه‌سیندن .
- ۱۵- عهدی بغدادی، حسن چلبی‌نین دئدیگینه گؤره کور ایمنیش . اونون
تذکره‌سی گلشن الشعرا آدلانیر . ۹۷۰- جی ایله قورتارمیشدی .
- ۱۶- عبدالقادر قاراخان، "فضولی، محیط، یاشاییش و شخصیتی" .
- ۱۷- فضولی‌نین فارسجا دیوانی ص ۹۷ .

* - بوا یکی بیت ده فضلی و فضولی باره سینده گؤرونموشدور :

درطه دو شاعرند اکتون	فضلی پسر و پدر فضولی
عکس‌اند جمیع کار عالم	فضلی پدر و پسر فضولی

(ج. هیئت)

" مراد شامىمىز "

گىجەلرەن بىرىدەر ، سەندىن باشىندا يام
ياۋدا تانرى داغىنىن ، بىر زىرە داشىندا يام
اۋلدوزلار قىزىل ، قىزىل ، ياندىلار اۋزاقلاردا
بىرە سىيانقولاندىر ، دۇلاشېر قولاقلاردا^(۱)
فضولىنىن " فلکلر ، ياندى آھىمدان " سۆزۈ
نە يارالى سەلەنەر ، بۆرۈبۈر داغى دۆزۈ
گۈرۈنۈر داغ باشىندا ، بىر اۋجا بۇداقسىز شام
شام آغاجى دگىل بو ، بو آغاج بىر سۈنۈك شام
بۇ اۋغوز ائىللىرىنىن ، سۈنمۈش مراد شامىدەر
اۋرەكلرى نىسكىللى ، ائىللىرىمىز - ھامىدەر
بۇ آغاجىن ياندىدا ، بىر گۈزەل ملك ياتمىش
بۇ قارا بختىمىز دەر ، اۋغوز ائىللىرىن آتمىش
گىلەر بىر نورلو صوفى ، باشى ھالەلى قۇجا
بەشتلردن قاۋزانمىش ، آغ ساققال بۇيو اۋجا
" عارف فضولىدەر بۇ " قۇلاغىما دىيەر يىتل
چۇخان اۋگونور اۋنا ، بىزىم اۋلوس بۇيوك ائىل
فضولى بىر آھ چكىر ، مراد شامىمىز يانەر
گىجە داغ ايشىقلانەر ، بختىمىز دە اۋيانەر
اۋلوسلار آراسىندا ، كۆلتۈرل اۋرگانىندا
وارلىغىمىز پارلايەر ، سحرلرەن دا نىندا
مىن دوققوز يۈز دوخسان دۇرت ، فضولى ايلى اۋلور
گۈزەل آنا دىلىمىز ، بىر سۆگى دىلى اولور

۱- يانقولاندىر : عكس اولۇنور

فضولی غزلینی نیشله مه

ناچار ایسترم

من دشمشدیم ای فلک آ ز عؤمرو پُربار ایستهرم
یوخ کی، جانیمدان بئئزیب هم جسمی بیمار ایستهرم
غملره مونس اولاندان کؤنلومو زار ایستهرم
"یاندی جانیم هیجریلده، وصل رخ یار ایستهرم
دردمند فرقتیم، درمان دیدار ایستهرم"

بؤیلده می؟ سنله ازهلدن عهدی پیمان ائتدیگیم
آیریلیق دردیلده محزون کؤنلوشان شان ائتدیگیم
بس دگیلمی؟ جانه گلدیم، باغری می قان ائتدیگیم
"بولبول زارم دگیل بیهوده افغان ائتدیگیم
قالمیشام نالان قفس قیدینده، گولزار ایستهرم"

هئج ازهل گوندن منیم بؤیلده دگیلدی نیتیم
غمسیر ایش کئچمز اولاسیدی اونونلا اولفتیم
آما بیر بئیلده آغیرلیق چکمه یه یوخ طاقتیم
دهر بازاریندا کاسد دیر متاع همتیم
بو متاعی ساتماغا بیر اؤزگه بازار ایستهرم"

هر نه کیم وئردی فلک داددیم، آجییدی زهردن
اولمادی چیخماق قیراغه چون بلالی بکردن
اولماز هئج صحرایه اؤز قویموش قاچام بو شهردن
"فانی اولماق ایستهرم، یعنی بلالی دهردن
راحت جسم ضعیف و جان افکار ایستهرم"

کاتبیم چون باش یازیم، یازمیش قارا صبح ازهل
وصله بیر یول تا پنا دیقدان سؤیلده دیم سن باری گل -
بیر گؤروش چون، ای حبیبیم، بخت یوخدور وئرمز ال
"نولا گر قیلسام شب هیجران تمنای اجل
نشیله بییم چوخدور غمیم، دفعینه غمخوار ایستهرم"

هیجريله قان اولدو. باغريم، آير و بير دم اورمازام
 يانماغا معنا دايکن باشقا مقالی سورمازام
 محو اولوب سؤننم، وليکن اهل حالی یورمازام
 " چون بقا بزمینده دیر ديلدار منم دورمازام
 بو فنا دیرینده بزم وصل ديلدار ایستهرم"
 آیریلیق جسمیم یاخیب، اود گۆرله نیب دوشموش جانا
 تن " ساوالان" تک آغیر کیمسه چکنمهز بیر یانا
 اؤیله بیر درد آنلیان یوخدور دئییم دردیم اونا
 " ای فضولی ایسته مز کیمسه رضاسیله فنا...
 بنکی بوندان اؤزگه بیلیم چار و ناچار ایستهرم"

حکیم غنی دن:

تخمیس

عشق دردینده مریضه باشقا حظ وار، ای حکیم!
 جوهریمده باشقا بیر سرو عرض وار، ای حکیم!
 فاش قیلسان سړیمی، سنده غرض وار، ای حکیم!
 "عشقدن جانیمدا بیر پنهان مرض وار، ای حکیم!
 خلقه پنهان دردیم اظهار ائتمه زینهار، ای حکیم!
 یوخ ائله بیر کیمسه کیم، جاناندان آرتیق دیر منه،
 جذبۀ جانانه دیر کی، جاناندان آرتیق دیر منه،
 نسخه خطی اونون، فرماندان آرتیق دیر منه،
 " وار بیر دردیم کی، چوخ درماندان آرتیق دیر مند،
 قوی منی دردیمله، درمان ایلمه، وار ای حکیم!
 قانلی گۆز یاشیم قیلیب دیر لاله، روی زردیمی،
 ائيله میش خیلی زیاده زار و آه سردیمی،
 چاشدیریب لقمانلاری تا پما قدا درد فردیمی،
 " گر باسیبال نبضیمه تشخیص قیلسان دردیمی،
 آل امانت، قیلما هر بی درده اظهار، ای حکیم!

دردِ عشقه چاره و انجامدا سُست رأی قیل !
 زحمتین بیهوده دیر، رایین منه همراي قیل !
 دردیمه درمان اولور ظن ائتمه، ظنمی طی قیل !
 " گل منیم تدبیر بیهوده مده سن بیر سعی قیل !
 کیم اولام بو درده آرتیقراق گرفتار، ای حکیم !
 یاره اغیار ایتمدی نوح یاری دا طوفان گونی،
 حق ناحق اظهار اولور اغیار ایله دیوان گونی،
 بلکه کی، گل سین نهایت هجر اوچون امکان گونی،
 " گور تن عریان ایله احوالیمی هیچران گونی،
 وار ایمیش روز قیامت، قیلما انکار ای حکیم !

مین جفای دردِ عشقی جانہ منت بیلمدین ،
 خاکِ چای کوی یاری چشمه تربت بیلمدین ،
 تلخ گفتار نگاری جانہ شربت بیلمدین ،
 " چکمینجه چاره دردیمده زحمت، بیلمدین ،
 کیم، اولور درمان درد عشق دشوار، ای حکیم،
 پند ائشیت دوران گورنلردن، دیدیکجه سن گؤتور،
 عقل زائلدیر، قیاسین سُست فهمیندن گؤتور،
 وصل راهیندن غنی، ال اوز، دخی دلدن گؤتور،
 " رنج چکمه، صحت او میدین فضولیدن گؤتور،
 کیم، قبول صحت ایتمز بویله بیمار، ای حکیم !

خلیل رضا ابدیتہ قوو و شودو

آذربایجانین مجاهد خلق
شاعیری : خلیل رضا

آذربایجانین گؤرکملی مجاهد شاعری
تیر آیین اولینده قلب خستهلی-
گیندن وفات اشمیشدیر .

خلیل رضا عؤمور بویو خلقی نیسن
آزادلیغی اوغروندا مبارزه
آپارمیش و بو یولدا زندان، حتسا
اؤلوم تهلکه سیندن قورخمادان
وؤروشموشدور . خلیل رضا آذربایجان
خلقی نیسن روس و کومونیست استیلا-
سیندا اولدوغو زامان داهلی
شعرلرینی خلقی نیسن آزادلیق و

استقلال اؤچون یازمیش و شعرلرینده خلق دؤشمنلرینه اؤد پؤسکور
موشدور . بئش ایلدن بری داوام ائدن قاراباغ محاربه سی و ارمنلی
تجاووزونه قارشلی شعرلرله برابر آتشین نطقلرله داهی قارشلی
قویموش و تبریز آدلی اوغلونو بو محاربه ده قوربان وئرمیش ، اؤزو
ده آییلار مسکوا زیندانیندا قالمیشدیر . خلیل رضا نئچه ایلدن بری
اؤره ک خسته لیگیندن راحت سیزایدی و نهایت ایکی آی اول خلقلی
اوجون چیرپینان خسته اؤره گی بیر دفعه لیک اولاراق دایانمیش و
شاعیر تانرینین رحمتینه قوو و شودور .

تانری دان مجاهد شاعیریمیزه رحمت دیله بیریک ، نؤر ایچینسده
یاتسین . بو مناسبتله بؤتون آذربایجان خلقینه هله اونون عاتله سی
و اونو سئولره باش ساغلیغی وئریک .

وارلیق

پروفیسور غلامحسین بیگداری

خزان گلدی گؤل آپاردی
بیر شیدا بۆلبول آپاردی
من ده یاندم کۆله دؤندوم
بیئل ده گلدی گؤل آپاردی
"شهریار"

● خلیل رضا نین یاسیندا

معاصر آذربایجان شعر سما سینین شاهینی، آذربایجان پوشیا سینین
ذیروه سینده دایانا ن، آذربایجان خلقی نین بؤیوک، ایگید، مهربان،
سئویملی، استعدادلی و فداکار اوغلو، بالاسینی وطن استقلالیتسی
اوغروندا قوربان و ثرمیش خلق شاعیری خلیل رضا اولو تورکون مهربان
و نجیب و دؤیونن اورهگی نین دایانما سینین دردی، کدری بیئزی ده
سارسیتدی، هئج اینانا بیلمیریک کی اونون دنیز کیمی صاف و اؤزو
دئمیشکن گؤیلر قدهر شفاف و معنالی باخیشلی گؤزلی قاپا نسین :

اورهک نهیه بنزه ر بولور گؤی - گؤله
باخین گؤزومه کی صاف تبسومه
باخیلیق بیر یانا غیبطه نی بیئل
باخین بؤرا خمارام گؤزگو کؤنلومه

اونون بؤ واختسیز اولومو بیزی بتر سارسیتدی، آنجاق نه اشمه لی
بؤ بنیر حقیقت دیر، خلیل ابدیته قووشدو و آذربایجان خلقینی
بؤیوک، آغیر کدرلی و سارسیدیجی بیر ایتگی اؤز وئردی، اِنَالِلَهُ وَاِنَا
اِلَیْهِ رَاجِعُونَ، بیز بؤ بؤیوک ماتمه بؤ آغیر یاس و الم گونونده
اؤزوموزو شریک بیلیم، بوتون آذربایجان خلقینا باش ساغلیغسی
وئریب، اونلارا و اؤزوموزه صبر و دؤزوم دیله بییریک .
روحشاد خلیل رضا دنیا یا گلدیکی گونده ن قهرمان دؤغولموش، بوتون
شرفلی و معنالی حیاتینی خلقی، وطنی و عقیده سی اوغروندا یارارلی

صرف ائتميش ، ايلك گنجلىك دۇرودن بئله ملىسى استقلاليت و حقيقى
 آزادلىق اوغروندا كسگين و دايا نماز مبارزه دن ، دوشمنه سينه
 كسرمگدن ، او ز ملى استقلاليت ، آزادلىق و شرفينى قوروماقدان بير
 آن دا اولسون چكىنمه ييب ، دايا نيب ، دۇرما ميشدى ، رحمتلىگين او ز
 سوزو ايله دئسك : - او گرم - گرم صدقه و ثريلن آزادلىغى ايسته ميش
 وطنين اجنبى و غضبكار سلطه سيندن تام استقلاليت و آزادلىغينى
 ايسته ميشدى ، الله اونا رحمت ائله سين مزارى نورا بو يانسين .
 خليل رضا اجنبى و اجنبى پرستلره دوشمن كسيليپ ، اونلارا قارشى
 آمانسيز و تام جسارتله مبارزه آپا ريب ، اونلارين چيرگين و
 عيبه ج راچ - او زلرينى افشاء ائديپ ، او ز وئره بيله جك بوتسون
 تهلكه لره سينه سينى قالخان ائتميشدير ، او ، او ز شعورلو حياتينى و
 اولو شعرينى و جوشغون الها مينى ، ملى آزادلىق اوغروندا ، روس
 اسارتيندن خيلاص اولماق يولوندا صرف ائتميش ، خلقينى مبارزه يسه
 چا غيرميش ، روحلانديرميش دير ، او بير گوز قيرپىمى دا اولسون بو
 نجيب ، مقدس و ملى ديلك و ايستك دن ال گوتورمه ميش ، بير آنسدا
 بئله او مودسوزلوقا قاپانما ميش ، دۇرما دان ، دايا نما دان روس
 اشخالجيلارينا قارشى او ز اعتراض سيني او جالتميش ، تام آزادلىق
 غلبه سى اوغروندا ، خلقين غلبه سى ، نجاتى و استقلاليتى جهاديندا
 ديرى ايكن كفته بو رونموش ، ظاليم غضبكارلارا ايتيلين رد اولون
 دشيدير ، دوشمнин او زونه جسارتله سوز دشكدن قورخما ميش ، حتتا
 مسكوانين مشهور ايگرنج له فورث اوو دو ستاغينين جلالارينا بئله
 او ز جدى اعتراضلاريني سويله مكدن چكىنمه ميشدى ، آدئنى چكديگيميز
 زندان دا اونا وئريلن آغير و غيرانسانى عذاب و اشكنجه لر نتيجه -
 سينده ، اونون وطن اوغروندا شهيد اولما سينا شرايط ياراتميشدى .
 حقيقتده اونون واختسيز اولومونه روسلار شرايط و امكسان
 ياراتميشدير ، او بو مقدس دويوش ميدانيندا الينده قلم ، اگنپنسه
 كفن ، چيگنپنسه مبارزه بايراغى شهيد اولموشدور ، او ، او ز مالى نين
 خلقينين و جسارتينين قوربانى اولموشدور ، آلا له اونا رحمت ائله سين
 خلقين او ره كلرينده ياشاسين ، آدى ابدتته قوووشرن .
 خليل رضا بويوك متفكر ، شهرتلى شاعير و گوزكلى عاليم و فيلسوف
 و مثيلسيز وطنپرور خلق سئوهر اولموشدور ، اونون ادبى ميراثى

اولدوقجا زنگین و عظمتلی دیر، خلیل رضا آدینا علمی بیر اوْجناق
مؤسسہ یار اتماق، اُونون جگر قانی ایله یازیلیمیش بوْتون چاب
اُولونما میس اثرلرینی نشر اتمک لازیم دیر. بو ایش اُونون بؤیوک
روحونا پاداش و خلقینه هدیه اولایبیلر. اُونو ابدی یاشادار.

خلق شاعیری عزیز خلیل رضانین شهریارین شعرلریندن ترجمه ائتدیگی
اثرلر اولدوقجا گؤزهل، دقیق، صمیمی و دقتله شایان دیر. اونسالاری
آذربایجان بیری کتایبچا شکلینده توپلایب نشر اتمهگی فایدالی حساب
اشدیریک.

بیز مرحومون عائله سینده درین حزنله باش ساغلیغی و شربب، اونسالاری
بو آغیر ایتنگی برابرینده صبر و دؤزوم و سعادت دیله بیرییک،
و امینیک کی آذربایجان خلقی اونسالاری شاعیره لایق حورمت بمله یه جک.
انشاء الله

محمد علی حسینی دن:

بؤیوک معنی گول آقاممدوفون وفاتی مناسبتیه

"هله نچه عؤمور یاشاداجاق کؤنولرسنی"

برلینده یاشییان آذربایجانلیلار و همچنین برلینده کی "ایران
اینجه صنعت و مدنیت جمعیتی" گول آغاممدوفون وفاتیندان کدرلند
یکلرینی بیلدیریر و مرحومون عائله سینده و آذربایجان موسیقی
اجتماعیتینده درین حزنله باش ساغلیغی و شربب.

وقتا کی دوروب شو قلب غمناک
توپراقده نهان اولور وجودوم
وقتا کی دولوب دهانمه ذاک
شوقکله تامام اولور سرودوم
تنها گنجهلرده بیر خیالت
منظورک اولونجه بالتحیر
یوم چشمگی با کمال دقت

بدبختی، عشق، ایت تصور

یاد ایت بنی غملی - غملی یاد ایت | ...
"اکرم بیگ رجا ئی زاده"

یاریم عصر دن آرتیق اؤز ملاحظلی سی ایله میلیونلارین رغبتینیی قازانان، آذربایجان موسیقی مدنیتینین انکشافیندا مهارتلی بییر ایفاچی کیمی عوضیز رولو اولان، اوستاد گول آغا محمدافون وفاتسی آذربایجان موسیقی اجتماعیتینه بؤیوک بیر ایتگی اولدو.

سؤن درجه ده تاسفلودور کی، اؤ بؤیوک صنعتکار نه ۶۰ ایللیک، نه ده ۷۰ ایللیک یوبلییینی گوره بیلدی. بیرینجی سینه مرکزی کمیته ده - اوز دندیگی کیمی - بیر بؤروکرات کیمسه، اکینجی سینه ایسه ظالیم اجل امکان وئرمه دی. بیر - ایکی آی دا اجل مهلت وئرسیدی، اوندان قوجا مان مغنی سالونلار تیتره دن آلیشلار آلتیندا اونا اولان عموم غلسق محبتینین بیر داها شاهدی اولاردی | ...

گول آغا محمداف گئچن اپیل (۹۳) مای آییندا معالجه مقصد ایله محترم دکتر شریعت جنا بلارین دعوتیله آلمانا گلیمش ایدی. برلینده یاشایان آذربایجانلیلار بوندان خبر توتوب گول آغا معلمین گوروشونو آرزو ائتدی لر. آرتیق یورغون و خسته اولدوغونا باخما یاراق مغنی فرصتن استفاده ائدیبا ونلارین آرزوسونو یئرینه یئتیرسین دئیسه بیر نئچه گون ده برلینده اولما غی لازیم گوردو.

ما یین ۲۹ ایدی. بیرخیلی آذربایجانلیلارلا اوستادین پشوا زینا چیخدیق. اوزون ایللر بویو گوزه ل و روخو اوخشارم سسینی رادیو دالغالاریندا دینله دیگیمیز، "اوخوتار"، "آنا کور"، "شعردگیلمنی"، "بنئوشه" بو کیمی سایا گلمز اولمز ماهنیلارین ایفاچیسیلرله اوز - اوزه دوروب عیانی تانیش اولماق حقیقتا" بیزیم اوچون بؤیوک بیر سعادت ایدی. تام عالیجنا بلیقلا بیزلره بو گوروش امکانینیی وئردیکی اوچون بیزی سون درجه ده منتدار ائتدی. همان گون اوستادین شرفینه وئریلن ضیافتده اؤخودوغو بیر نئچه ماهنی اولدوقجا - تا شیرا ئدیجی ایدی. خصوصیه " ائلزخانیم ابراهیم او" نین بسته لدیکی "قوربان وئره دیم" ماهنی سینی اؤخویارکن گوز یا شلارینی توكدو كده ها میمیزی کؤوره لدیب، درین خیالارا دالدیددی. خورمتلی ادیب سب

دوستوموز "عنايت الله اقتصادى" جىنا بىلارى او گونكى تا شرا تىنى بىلە
قلمە آلى:

... سنى گۇردوم ، گۇرۇشوندىن دۇيما دىم
چوخ آزايدى اوندان راضى اولما دىم
اگر تىزجە باش تورپاغا قويما دىم
گلىب سنى گىئە گۇررم گول آغا
باشينا مېن كره دۇننم گول آغا
سن آغلادىن منىم دردىمى دىشىدىن
كۇنلومدەكى درىن يارانى ايشدىن
آغلاما قدا ياز بۇلودلارېن گىشىدىن
" دى ، گول ، گىتدى يامان گونلر گول آغا
اوخۇ سىلن سېن بۇلبوللر گول آغا ...

بىر ايل اول عقلىمىزە بىلە گلمز ايدى كى قوجا مان صنعتكارىن
حسرتلە اوخۇدوغو ماھنى داكى بۇ مصراعلار :

... آبرىلدىق اۇيلە كى سىنلە اى گول
بىر دە آبرىلىقدان آبرى دۇشمەرىك
آخ بۇ سون هجرانېن وصالى موشكول
داغ - داغا راست گلر بىز گۇروشمەرىك ...

مىضايىلە بۇ گونون تحسراتىنى سۇيلەيىرمىش ؛ بىر زامانلار سئوہ -
رك اوخۇدوغو " آنا كور " ماھنى سېندا - " ھلە نىچە عۇمور ياشادا جاق
كۇنوللر سنى " دىدى ، بۇ گوندىن سۇنرا بۇ ماھنىنى بىز گول آغا -
عۇمرونون ماھنىسى كىمى دىنلە يەجك ، قىلمىز دە پىچىلدا يا جايىق :
" ھلە نىچە عۇمور ياشادا جاق كۇنوللر سنى " ! ...

بىر ماھنىسى :

اولو تانرىبىن آدىلە

حۇرمىتى " وارلىق "

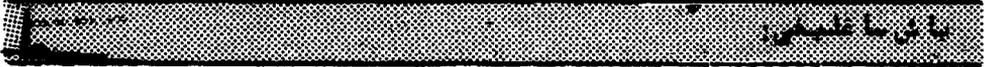
سالام ، اورەك آجىسى و تام خىزلە ، بۇلدا شلارىنېزىن بىرىنېن وختىسز

اۆلوم خبرىنى وئرمەلىيىك

"ظەراب پورا كىبر" مشكىن شەرىن كىتاب اۆخويان و مدنيت سئىسسىيەز
جماعتىنە بىر تانىش آد دىر. ايللر دىر بىز اۆنو" كىتابفروشىسى
فرهنگ"لە تانىيرىق و ايللر دىر او بىزه وارلىغى چا تىدېرىدى.
اونون خرداد آيىندا اۆز وئرهن، ۴۰ ياشىندا واختسىز سكتە ايلە
اۆلومو، مشكىن ادبىيات سئوهر و "فرهنگى" جماعتىن تآ ئرلندىسردى.
تانرىدان او مرحومون رۇحونا رحمت دىلە يىب، عائله سىنە، مشكىنن
گىچ صنعتكار و كىتاب اۆخويانلارينا، خصوصىلە خۇرمتلى وارلىق
درگىسىنە باش سا غلىغى وئىرىرىك .

مرداد آيى/مشكىن شهر/آفاق

فريب ابراهيمى

آلدىغىمىز آجى خىره. گۆره "آقاي ظەراب پورا كىبر" وارلىق درگىسى-
ئىن مشكىن شەردەكى نمايندەسى آلاھىن رحمتىنە گىتمىشدىر. اۆلومو
تانرىدان او مرحوما مغفرت و محترم عائله سىنە باش سا غلىغىسى
وئرىب، اونلارا اۆزون عۆمور و دۆزوم دىلە يىرىك .

وارلىق درگىسىنن تحرىريە هيئتى

○ پہلوی رژیمینده جنوبی آذربایجاندا شفاہی خلق
ادبیاتی نین توپلانماسی. آراشدیریلماسی و نشری
تاریخیندن (۳)

م.ع. فرزانہ دن:

م.ع. قوسی (فرزانہ) نین همین نؤمرہ ده یازدیغی آراشدیرم—
دئیلیر:

" آذربایجان شفاہی خلق ادبیاتی اؤز گئنیشلیگی، بدیعسی
گؤزه للیگی و دؤلغون معناسی ایله آذربایجان فولکلورو
ایچره سینده ان گؤرکملی یئر توتوموشدور. اؤلکه نین جغرافیا
دورومو، اؤنون اوجا دا غلاری، آخار چایلاری، انسا نلارین —
یاشاییشی اوچون اویغون آب — هاواسی، طبیعی اوتلاقلاری، ان
قدیم عصرلردن چؤخلو مدنی ملتلرایله قونشو اولوب بؤیوک
تاریخی حادثه لره شاهد اولماسی، یورادا یاشایان استعداد
لی، قهرمان و احساسلی خلقلره امکان وثرمیشدیرکی یاشا —
دیقلاری محیطدن، فردی و اجتماعی حیاتدان، افسانهوی و حقیقی
حادثه لردن سوژه آلماقلا آذربایجان خلق ادبیاتی نین —
یارادیب تکمیلشدیر سینلر .

آذربایجان خلق ادبیاتی، چوخ قدیم دؤورلردن آذربایجاندا
یاشایان خلق کؤتله لرینین، حیاتلارینین، اؤره ک آرزولارینین،
اؤنلارین قهرمانلیق و دلاورلیکلرینین تصویر ائتمکده چوخ
بؤیوک رؤل اوینامیشدیر. اؤ، بؤتون تصنعلردن (ساختاکار —
لیقلاردان) ایراق و دائما "حیاتینی پاک و ساده حالدا
باشا آپاران انسا نلارین روحوندا ن چؤشدوغو اوچون دقتسه
شایان اهمیته مالیکدیر... آذربایجان خلق ادبیاتی نین
تاریخی، اؤلکه نین مدنیتی و ادبیاتی تاریخی کیمی چوخ
قدیمدیر. بیله کی بیز هله اؤنون بعضی فانتاستیک و
افسانهوی نمونه لرینده میلاددان نئچه قرن اول یازیلیمیسی
اوستادا و هابئله یونان تاریخیسی هرودوتون اثرلرینده
تصادف اشدیریک ...

آذربایجان شفاهی خلق ادبیاتینین تۆپلانیب نشر ائدیلمه‌سی،
 ۱۹- جو عصردن باشلار. بۇ دۆرده هم آوروپا شرق شناسلاری، هم ده
 آذربایجان ضیالیلاری آذربایجان فولکلورونون مختلف حصه‌لری
 اۆزه‌رینده ایشلمگه باشلامیشلار. لاکن، بۇ ایشین فعال و علمی
 صورتده داوامی و شفاهی خلق ادبیاتینین اساس حصه‌سینین تو-
 پلانماسی شیمالی آذربایجاندا سووت حاکمیتی قورولوشوندا
 سونرا باشلامیشدیر و تأسفله قید ائتمک لازیمدیرکی، بـسـ
 ساحده بۇ گۆنه قدهر ایران آذربایجانیندا هئچ بیر اقدام
 عمله گلیمیشدیر....

بۇ عمومی آراشدیرمادان سونرا بایاتیلارین بدیعی خصوصیتلری باره
 ده ایضاحات و تریلییر و اونون آردینجا دا بایاتیلاردان چوخلو نمونه
 لر گتیریلیر. بۇ نمونه‌لرین ایچره‌سینده م. ع. قوسی (فرزانه) نیین
 توپلادیغی بایاتیلاردان علاوه، رسول سرحدارین، حسین صابر زمانین،
 فاطمه‌خانیم میرزاشینین و ابوالفضل حسینینین و هابثله آیریلاری -
 نین گۆندر دیکلری بایاتیلار درج ائدیلمیشدیر.

بایاتیلاردان علاوه، حسین صابر زمانین و خانم دانشین گۆندر دیکلری
 ندن بیر جوخ آتالار سۆزو، مثلر و تک‌بیر مزه‌لی حکایه‌لر چاپ
 ائدیلمیشدیر

همین سیرادا او گونلرده مطبوعاتدا فعال صورتده اشتراک ائیدن
 جنوبی آذربایجانین معروف شاعیری حبیب‌ساهر، روزنامه‌نین بیر نئجه
 نؤمره‌سینده "خلق نغمه‌لری" عنوانی آلتیندا آشاغیداکی دۆردلوک -
 لره:

هۆپ - هویون اولسون دایی،	آخوند منی اوخوتدو،
گۆل توپون اولسون دایی،	قارا ساچیمی توخوتدو.
آغ اۇتائغین ایچینده،	قارا ساچیمین شیوه‌سی،
نیشانلین اولسون دایی.	قیزیلداندی دۆیمه‌سی.

کلین، کلین قیز کلین،
 اینجیلری دۆز کلین .
 بیثدی اوغلان ایستهرم،
 سون بنشیکین قیز کلین .

بدیعی ایضاحلار و اویوشدورمالار یازمیشدیر.

بونلاردا ن علاوه، فریدون بازرگان، رضا آذری و احمد- احمد (احمد موسوی) طرفیندن هم آذربایجان و هم یئنی شرق روزنامهلرینده فولکلورون ماهیتی، اونون تاریخی و کۆتلوهوی اهمیتی و توپلانیلیب آراشدیریلماسی باره ده نظری ملاحظهلر یازیلیمیشدیر.

بیز بورادا احمد- احمدین مقاله سیندن پارچالار نقل ائدیریک: " نئچه کلمه فولکلور حقینده... بیر مدتدن بری " فولکلور " و اونون هر خلقین اینجه صنعت لری ساحه سینده اوینا دیغی مهم رول حقینده بیر نئچه کلمه یازماق فکرینده ایدیم. فقط باشقا مهم سیاسی و اجتماعی مسئله لرین مطرح اولدوغو بیر سیرادا، بو خصوصدا یازیلان بیر مقالهدن لازیمی قدهر قابل توجه اولمیا جاغی بو تشبثدن مانع اولماقدا ایدی.

ایندی آذربایجان غزتی بو خصوصدا بیر قدم گۆتورموشا ولدوغوندان بو موضوع اطرافیندا بعضی قیدلر ائدیلمه سی لازیم گۆرونمکده دیر.

" فولکلور " اصلا " آلمانجا بیر کلمه دیر. بو لغت ایلک دفعه ۱۸۸۵- جی ایلده " مبرو زمارتن " آدلی بیر شخص طرفیندن ایجاد ائدیلمیشدیر. " فولکلور "، " فولق " و " لور " کلمه لرینین بیرلشدیریلمه سیندن دوغوموش و " خلق بیلگی " معنا سیندا ایشله نیمیشدیر. بو کلمه ایندی باشقا ملت لر طرفیندن ده عینا " نیمسه نمیش و ایشله نمکده دیر.

مختلف خلق لرین آراسیندا دولاشان بو تون نا غیللار، با یا تیلار، ماهنی لار، متلکلر، و هابئله او خلق لره حکومت ائدن جوربه جور ابتدائی عادت لر، عقیده لر، خوشبینلیک، بدبینلیک اعتقاد لاری، یا سلا ردا، توپیلاردا معمول اولان رسم لر، جادولارا، طلسم لره گۆستریلن رغبت لر، معالجه و طبابت سیستم لری، یا شاییش آنلایشلاری هامیسی " فولکلور " آدلانماقدا دیر...

" فولکلور، بشریت عالمینده وجوده گلیمیش یازیلی و مدون اینجه صنعت شاه اثر لرینه پایه و خزینه تشکیل ائدن، هر خلقین عمومی وارلیق و وجدانیندان دوغان بؤیوک بیر صنعت اوچا غیدیر. هر خلقین دونیا یه و ئردیگی بؤیوک ادبیات، نقاشلیق، موزیک، هیکل تراشلیق، تئاتر و باشقا اینجه صنعت شاه اثر لری او خلقین فولکلورون سدان سرچشمه توتوموشدور...

بئله بیر تشبثون اوز ملیتینی یئنی الده ائتمیش اولان و بوملیتی

محکم‌اندیرمک، دونیا بیه تانیتدیرماق و هابئله ملی اینجه صنعتلرینین انکشافی یولوندا وجدان و ایناملا چالیشماق ایسته‌یین بیرخلق اوچون هم ضرورتی و هم ده اولچویه گلمز فایداسی اولایلیر.

خصوصیله بونی قید ائتمک لازیمدیر کی، قرنلر بویی اجنبی کولتورو نفوذی آلتیندا یاشاماغا محکوم ائدیلیمیش آذربایجان خلقی اوچون، اؤز فولکلورونو توجه گؤستره‌سی و بو ساحه‌ده بؤیوک امک صرف ائتمه‌سی بیر ضرورت‌حالی آلمیشدیر.

چونکی بو نفوذلار هامودان آرتیق شهرلرده و تمدن مرکز لرینده تأثیر باغیشلامیش و خلقین دیلینی و مفکوره‌سینی متأثر ائتمکله یازیلاردا لهجه‌لرده، دانیشیق‌لاردا ملی خصوصیتی ضعیف‌لشدیرمگه موفق اولایلیمیش دیسر. ایندی آذربایجاندا شهرلرده ایشله‌نیلن لهجه‌لر فارسی، عربی و حتی باشقا خارجی کلمه‌لر ایله اشباع ائدیلیمیشدیر. ایندی آذربایجانین یازیلی و مودون یئنی ادبیاتینی یاراتماق اوچون فقط فولکلور ساحه‌سینده تحقیق ائتمک و متودیک بیر صورته چالیشماق گرکدیر. فقط بو یول ایله‌دیر کی، بیز گوبؤد آنلاشیلماز اجنبی کلمه‌لری اؤز دیلیمیزدن چیخاردیب، اونون یئرینه آذربایجان کندلرینده و قصبه‌لرینده معمول اولان خالص آذربایجان کلمه‌لری قویا بیلجه-بیک. دیلیمیزی فارس و عرب کلمه‌لری نفوذوندا گئنیش بیر اولچوده تمفیه ائتمک اوچون بو یگانه چاره‌دیر.

هامودان دؤزگون و سینا نمیش یول دا بوندان عبارتدیر، پهله‌سوی دؤوره‌سینده فارس دیلینی تمیزله‌مک اوچون قورولان فرمایشی "فرهنگستان" ی موفقیت‌سیزلیگه و فنا بیه محکوم ائدن مهم عاملر-دن بیرسی ده خلقه و خلق ادبیاتینا توجه ائتمه‌مه‌سی اولموشدور.

آذربایجاندا "فولکلور" باره‌سینده مطالعه و نتیج تئزلیکله باشلامالیدیر. بو احتیاج خصوصیله یئنی علمی و فنی درس کتابلاری یازیلیرکن اؤزونی شدید حالدا گؤستره‌جکدیر (آذربایجان روزنامه سی، ۲۷ شهریور ۱۳۲۵).

بئله‌لیکله ده او بیر ایله آذربایجان فولکلورو و خلق ادبیاتینین توپلانماسی، آراشدیریلماسی و نشری اوغروندا ایلك آددیمملار آتیلیمیشدی...

لاکن، بووتون باشقا ملی-مدنی ساحه‌لرده اولدوغو کیمی، خلق

ادبیاتینین توپلانماسی، آراشدیریلماسی و نشرینه باشلانما ایشی ده تکجه بیر ایل داوام ائده بیلدی. آذربایجان خلقینین ملی-سدنی وارلیغیندان مدافعه و حمایه ائدن بو حرکات، دونیا سیاستینسی فیرلادان سیاستچیلرین استراتژیک ایستکلی و بیرینجی نوبهده نفست اوغروندا یاریشلاری قارشیسیندا قوربان کسیددی. آذربایجان زندانلار دار آغا جلاری و سورگونلر دیارینا چئوریلدی. کتابلار یاندیریلدی، ملی تئاتر قاپاندى و ایرانین ساتقین حکومتی یئردن - گویدن بو حرکاتین علییهینه تهمت یا غدیرماغا باشلادی. محکمه لر برپا ائدیلسدی و بو محکمه لرده حتی اؤز آنا دیلینده شعر یازانلار و فولکلور آراشدیرانلار دا سئوال - سورغویا چکیلدیلر.

یئری گلمیشکن بو محکمه لرین ان "یونگول" لریندن بیرینه، حبیب ساهر ایله منیم چاغریلدیغیمیز اداری محکمه یه اشاره ائتمک یئرلی اولاییلر.

ساهر و من فرقه ده عضو اولماساق و حرکاتدا سلاطی صورتده اشتراک ائتمه سکده، یالنینز مطبوعاتدا اشراک ائدیگیمیز اوچون معارف اداره سینین یانیندا تشکیل اولموش و اولارلا ایشجینی ایشدن چیخا - رتمیش محکمه یه چاغریلمیشدیق. ظاهرده "کمسیون" آدی داشیبان بو محکمه ده دکتر رضازاده شفق، ایکی نفر تهراندان گلیمیش "عالسی بازرس" و ایکی نفر ده یئرلی شاهپرستلردن اشتراک ائدیردیلر. من اورایا چاتاندا حبیب ساهر "کمسیون" دان چیخردی. شاعیر جوخ دالغین نظره گلیردی. او، گؤزؤ منه ساتاشجاق یا خینلاشدی و منی بیر طرفه چکیب آستا جا دئدی: "آمانین بیر گونودو، بو ناموسوزلارلا باش باشا قویما. دکتر شفق اوتانماز جاسینا منه دئییرکی، دولت سنه حقوق وئیریرکی فارس دیلینده اوشاقلارا تاریخ - جغرافی درس وئره سن یا متجاسرلرین روزنامه لرینه تورکو شعر یازاسان؟ ائشیتیمیش یازدیغین شعرلرین هر بیر مصرعینا بیر تومن وئیریرلر" من ده حیرلمه ندیم دئدیم کی: یاها تماش ائشیتیمین، بو پوللاردان بوردا وئرمزلر "پرورش افکار" دا وئره لرلر. بو سؤزو دئیینده ایته دؤنوب منسی اوتانقدان ائشیکه سالدیلار. ایندی ایستیرلر منی گونده رسینلر

اردبیله. بو قیشین پوفه - پوفونده من نجه گئده جهیم؟

دئدیم: اولسون، اوستاد، داریخما، یا مان گونون عومرو آرز

من " كميسیون " تشكيل اولان اوتاغا گيرنده دكتور شفق اورادا يوخ ایدی. اونون يثرينه معارف ادا ره سېنين رئیسی صادق سزای اورادا ایدی. يثرلييرين بیری گۆزو منه ساتا شاق سۆر وشدو:

- بس مدارك هانی؟

- هانسی مدارك؟

- همانلار کی سیزین یازیلاریز اوردا چاپ اولوب .

- اما هئچ کس اونلاری بؤرا گتیرمگی مندن ایستمه میشدی.

- لطفاً سیزه گۆنده ریلن اخطاری وئیرین .

معلوم اولدو منه گۆنده ریلن اخطار سهواً آبریلارینا گۆنده ریلن اخطارین اؤزوندن یازیلیب و اورادا "مدارك" بین گتیریلمه سیننه اشاره ائدیلمه ییب .

اشتباه اؤزلریندن اولدوغو حالدا، بازرسلردن بیری آتماجا کیمی دئدی:

- لابد او قدهر جوخ ایدی کی، گتیره بیلمه ییب !

او بیری بازرس دالا قالما سین دئییه آرتیردی:

- آقا، سیز دئییه بیلرسیز تورک دیلینده یازماغی هاردا اؤیره نمیش سیز، مگر مدرسه ده سیزه تۆرکو درس وئرمیشدیلر؟

- خئیر، من تۆرکونو مدرسه ده اؤیره نمه میشم. تورکو منیم دوغما دیلیمدی، اونو ائوده آنا مدان کوچده - با جادا، قاپی - قونش بودا خلقدن، بیر ده بعضی کتابلاردان اؤیره نمیشم .

بو سۆزلر " کمیسیون " ون آغیر ها واسینی بیر داها آغیرلاشدیردی . اونلاردان بیری بیئنه سۆزه قاریشدی:

- بو خلق سۆزوندن آدامین لاپ اؤره یی بولانیر. عزیزم، مگر سنین آنا نین، یا سوادسیز خلقین سوادى وارکی سنه هله تورکو یازماقدا اؤیره ده لر؟ ...

بؤرا قدهر ساکت اوتورموش صادق سزاد بیر آز دا اؤزوندن چيخمیش حالدا منه دانیشماغا مجال وئرمه دن سۆزه قاتیلدی:

- آقا، بونلارینان بو جور دانیشماغین هئچ بیر فایدا سی یوخدی، بونلای او توفنگ گۆتۆینله ییدن ده خطیناک دیلای. بونلای ال - الله

بیر کی بیزی " تۆیک " ائله سینله . (اودیلی شیرین - آجی دئسک

اولور - اولدوغو و " ر " حرفینی " ی " کیمی سؤیله دیگیندن

"تورک" سۆزونو "تویک" تلفظ ائدی.

رئیس معارفینبو مزهلی سۆزو هاوانی بیر درجه یوموشالتدی و اورا داکیلارین هامیسنین دوداغی قاچدی. بیئرلیردن "کمیسسیون" دا اولانلاردان بیر (بو آدام کئچمیشده منه معلم اولموشدو، اونسا گۆره روحیاتیم بلد ایدی) منی باشلاریندان آجماق اوچون منه یؤ- نه لیب دئدی: سیز بویورون گلن هفته ایسته نیلن مدارک ایلسه بیرلیکده گلین.

سؤنراکی هفته لر "مدارک یؤخلانیلدی، اونلاردا "توتارلی" یئر اولما دیغیندان، "کمیسسیون" بو قرارا گلیر: توبیخ ائدیلسین، بوندان سونرا یازماق ایسترسه فارسجا یازسین! ...

رضا خان استبدادینین داها دا قانلی و قورخونج شکیلده یئنسی دن برپا ائدیلمه سینه باخما یارق بو بیر ایلین عرضینده دیله، ادبیات ائلهجه ده شفاهی خلق ادبیاتینا یارانان مارق گیزلی ده اولسا ساخلانیلیر. دده قورقودون مشعلی کؤورک اویره کلره ایشیق ساجیر... آذربایجاندا آجیق آسیمیلیا سیاستی یورودن حاکمیت بوتون خشن یوللارا ال آتدیقلاری حالدا، دما غوزی یوللارا ال آتماق-دان چکینمیرلر. ۲۷۰-۱۳۲۶ ایلرده تبریز دانشگاهینین یئنسی دن برپا ائدیلمه سی عرفه سینده تهراندان بو ایشین سرانجامی اوچون گتیریلن تانینمیش اوستادلاردان بدیع الزمان فروزانفر چیخیشیندا آذربایجان فولکلورونون توپلانیب ییغیلما سینی دانشگاهین و بیرینجی نؤبه ده ادبیات دانشکده سینین اساس وظیفه لریندن بیر آدلاندیردیغینا- باخما یارق اوتوز ایله یاخین مدنده نشر اولان تبریز ادبیات دانشکده سی نشریه سینده حتی بیر صحیفه لیک قده ده اولسون آذربای- جان فولکلوروندا ن مطلب یا زیلما میشدیر...

۳۲- ۱۳۳۰ ایلرینده ایراندا ضد امپریالیستی حرکات یئنسی دن یوکسه لیر. ایران خلقلری انگلیس امپریالیستلرینی ایراندان چیخار- ماق و نفت صنایعنی ملیشدیرمک اوچون مثیدانا چیخیرلار. اما ایران مونارخیا سی آذربایجانی هر یتردن جوخ قورویور، تهراندا قسورولان ملی- دموکراتیک جمعیتلرین فعالیتی اوچون امکان و ثریلمه ییر. بو جمعیتلری تبریزده و باشقا آذربایجان شهرلرینده قورماغا چالیشا- نلار دسته- دسته حبسه آلینیرلار و یاسورگون ائدیلیرلر. بونون-

بئله آذربایجان دیلینده روزنامه چیخیر و تهراندا برپا ائدیلمیش آذربایجان جمعیتی ملی ارکستر یارادیر و بیر سیرا ادبی جزوه لـر چاپ ائدیر .

انگلیس - آمریکا . امپریالیستلرینین دربار و شاهین ال بیرلیگی ایله یاراتدیقلاری ۲۸ مرداد کودتاسی، خلقلرین نئچه ایلر عرضینده الده ائتدیکلری می - دموکراتیک نائلیتلری هئچه چیخاردیر . بیئنه هر یانی قارائلیق بؤرویور، آغیزلار قاپانیر، قلملر سیندیریلییر و محکمه لر برپا ائدیلییر . اما بئله بیر آغیر اختناق شرایطینده آذربایجان دیلی و فولکلورو ایله علاقه دار بیر معجزه باش وئرییر . بؤیوک سؤز اوستادی شهریارین " حیدر بابا یه سلام " منظومه سی اورتایا چیخیر . حیدر بابانین بئله گؤزله نیلمز ظهورو و اونون هله چاپ اولمادان الیازماسی حالیندا ال به ال گزمه سی و دیلر ازبیری اولماسی، جنوبی آذربایجان شعری و فولکلوروندا بیر روح یوکسک - لیگی یارادیر . بو روح یوکسکلیگی بیئنی بیر هیجان و چیرپینتی نین باشلانیشی اولور . تهراندا حیدر بابا درنگی نین یارانماسی و تبریزده بیئنی نسلین آذربایجان دیلی، ادبیاتی و فولکلورو ایله اوغراشماسی بو هیجان و چیرپینتی نین جانلی عکس صداسی اولور .

حیدر بابا منظومه سی و اونون دیل، اسلوب و مضمون اعتباریله آذربایجان فولکلورو و شفاهی خلق ادبیاتی ایله یاخین و آیریلماز سیرداشلیغی، گؤز اونوندن بیغیشدیریلیب سینه لرده یاشایان فولکلور و خلق ادبیاتینا هارایچی اولور . تهراندا حیدر بابا درنگی عضولری دیل قایدالاری یازماغا ، فولکلور توپلاماغا و آذربایجان نظم و نشر اثرلری ایله اوغراشماغا باشلاییرلار . همین ایللرده تبریزده ده جاوان نسل بو مسئله لر ایله ماراقلانیر و بیر سیرا اختاریشلارا ال آتیر . لکن بو تلاشلارین نتیجه سی ۴۲ - ۱۳۴۱ ایللردن قاباق اوژونو گؤسترمگه امکان تاپا بیلیمیر . بو ایللرده آمریکا امپریالیزمی ایراندا اوژ سیاسی - اقتصاددی سلطه سیندی داها دا محکملندیرمک و اولکهنی آرتیقدان آرتیغا آسلی حالالیب مصرف بازارینا چئویرمک قصدیله ایرانا " آغ انقلاب " آدلی بیر " تحفه " کتیریر . او بـو کتیردیگی تحفه نی پهلوی رژیمینه دوشورمک اوچون ، ایراندا " زاپاس " کیمی ال آلتی ساخلادیغی عامللردن فایدالانماق قرارینا کلیـر

اورتایا چیخان تۇقوشمانین گئدیشینده موقتی اولراق بیر " آجیق فضا " یارانیر و بو آجیق فزادا تهراندا نصرت الله فتحینین " یادی از حیدر باسی " ،دکتر سلام الله جاوید- ین " آذربایجان فولکلور نمونه لری "نین بیرینجی جلدی ، م.ع. فرزانه نین " با یا تیلاری " و " میانسی دستور زبان آذربایجانی " نین بیرینجی جلدی، بولود قراچورلسو (سهندین) " سازیمین سؤزو " نون بیرینجی جلدی و بیر پارا باشقا شئیلر اورتایا جیخیر، تبریزده صمد بهرنگی و اونون امکداسلاری بیر مدت کیهان روزنامه سینده آذربایجان ادبیات و فولکلورون اختصاص و ثریلمیش صحیفه سینده و سونرا مهد آزادی نشریه سینده حساب ائتدیردیکلری یازیلارلا باشلاسا دا، بو بیر طرفدن صمدایله بهرروزون ایش بیرلیگی ایله آذربایجان شفاهی خلق ادبیاتیندان آذربایجان ناغیللارینی، قوشما جا و تاپما جالارینی چاپ ائتمه لرینه و او بیرری طرفدن حسین صدیقی- نین فولکلورون بیر سیرا ساحه لرینده جالیشما- لارینا یول آجیر، بو حرکت دئتمک اولارکی جنوبی آذربایجاندا پهلوی رژیمی ایل لرینده خلق ادبیاتی- نین توپلانماسی، آراشدیریلماسی و نشری طالعینده سون " شانس " حساب اولور. اوندان سونرا آذربایجان فولکلورونایا عاید بیر شئیلر جیخا بیلسه ده یال نیز فارس دیلینده جیخیر، سؤز یوخ کی، حتی همان ۴۴- ۱۳۴۲ ایل لرینده ده فولکلور توپلایان و آراشدیرانلاردان بعضیلری توپلادیقلاری ملزمه لری و یا یازدیقلاری آراشدیرمالاری فارسجا یا زما غا مجبور اولموشدورلار .

قید ائتدیگیمیز ایل لرده جنوبی آذربایجاندا شفاهی خلق ادبیاتینا عاید- آدی یوخاریدا چکیلن و چکیلمه یین مجموعه و آراشدیرمالارا دا بیر داها نظر سالماق و بو معروضه نی سونا چاتدیرماقدان اول او - نلارین اوستونده بیر آز داها دایانما غی لازیم ساندیق .

نتجه نفر و نتجه - نتجه اثر

پهلوی رژیمین آجیق آسیمیلیا چیلیق حاکمیتی ایل لرینده آذربایجان دیلینی، خلق ادبیاتینی و ملی وارلیغینی قورویانلار و یاشا دانلار اساسدا خلق کوتله لری اولدوغو حالدا، بو یولدا زحمتلره قاتلاشان بیرنتجه نفرین جاندان مایا قویما قلا نتجه- نتجه فولکلور

اثرى مئيدانا چىخارتدېقلارى اوندولماز غيرته و اهميته مالكدير .
بىز بو معروضه نين آشاغيداكى حيصه سىنى بو اثرلره ، اونلاردا اولان
عمومى نقمانلار و چاتيشمازلىقلار باخما يارق ، و اونلارنى
دوغرولدا نلار حصر ائديرىك .

حافظ

أَلَا يَا أَيُّهَا السَّاقِي ، أَدِرْ كَأْساً ، وَنَاوِلْهَا ...

دولاندير جامى ، مئى وئر ، ساقيا ، كيم ، عشقى اوللر -
نئجه آسان سانيرديق ، ايندى باش قالديردى موشكوللر
صبا بلكه دويون آچسين اوزولفون موشك ناپيندان
اوزهكلر قان اولار اسديكجه او قيوريم ، قارا تئلر
نئجه سينسين جانا ، جانان ائويندن آلديغيم نشأت ؟
كى هر آن سس گلير چاندان كى : دور ، باغلاندى محملر!
روا بيلسه مرادون ، گئت بويلا سجادهنى مئله
كى سالك دير ، بيلر هر رسمى ، ايجاب ائتسه منزلر
كئجه ظلمات ، دهشتلى بۇرولغان ، دالغالار قۇرخونج
نه آنلار حاليمى ساحلدهكى فارغ گزن ائللر
منمليكبلر منى آخرده بدنام ائتدى خلق ايجره
چتيندير گيزلهمك بىر سرى ، آگاه اولسا محفلر
وصالين آرزىلارسانسا ، اونوتما ياربىنى حافظ
حقيقى سئوگى سين ناپسا ، اتار دۇنيانى عاقللر
ترجمه : كريم مشروطهچى (سۇنمز)

پروفیسور سید احمد امین زادہ تبریزی دن:

کئجن سا بین آردی:

۱۷-جی عصر آذربایجانین پشه کار فیلسوفو
یوسف محمدجان اوغلو قره باغی (۲)

یوسف قره باغی زنگین پارادیجیلیق ارثه مالیک اولموشدور. او، یاخین و اورتا شرق خلقلری و عالیملری آراسیندا بؤیوک شهرت قازانمیش اورژینال علمی اثرلرین مؤلفی دیر. "تاریخ راقمی" آدلی بیر منبع یازیر: "قره باغی، در علوم مصنفا ت کثیر البرکاتش بیشمار و بین الانام اشتهار دارد." (باخ: تاریخ راقمی، ص ۲۳۲).

بیرسیرا معتبر منبع لرین وئردیگی معلوماتا گؤره، ائله جهده دونیا نین ان مشهور الیازمالاری کتابخانالاریندا ن بیری اوزبکستان جمهوریتی علملر آکادمیاسی شرقشنا سلیق اینستیتوتونون الیازمالار فونڈونون کاتالوقوندا اساساً یوسف قره باغی نین مهم اثرلری بئله دیر:

۱- حاشیه خانقاهی- عرب دیلینده یازیلیمیش بو اثر ۹۹۹ هجری قمری ایل صفر آیینین ۳- ده (۱۵۹۱-۱۵۹۰) سمرقند شهرینین حسینیه خانقاهیندا قلمه آلمیشدیر. بو اثر ۱۵-۱۶-جی عصرلده گؤرکملی ایرانلی فیلسوفو و متفکری جلال الدین محمد دوانینین "العقاید العضدیه" آدلی کتابینا حصر ائتدیگی شرح و تفسیره بیر حاشیه اولاراق یازیلیمیشدیر. بو اثرین اساس آدی: "حاشیه خانقاهی علی شرح العقاید العضدیه" دیر.

مؤلف بو اثری یوخاریدا قید ائتدیگیمیز "کبرویه اوردنلی" صوفیلرین ایده یا رهبری ابو حامد خلیل الله بدخشیه هدیه ائتمیشدی.

* العقائد العضدیه کتابین مؤلفی- قاضی عضالدین ۱-جی اولموشدور
* * باخ: گلن صحیفه.

یوسف قره‌باغی آشاغیدا آدینی جکدیگیمیز باشقابیر اثری نیسن —
 مقدمه‌سینده بیله بیر ایضاحات وئرمیشدیر کی، او، "خانقاه حاشیه‌سی"
 اثرینده بیرسیرا فلسفی مسئله‌لرین اؤستونو آجماق ایسته‌میه ره ک .
 بیله بیر نیتده اولموشدور کی، بیر مدت مذاکیره‌لر کئچیریب — سبب
 فیکیر مبادلہ‌سیله مشغول اولاندان سونرا، هم "العقایدالعضدیه" ادلی
 اثرین، هم ده جلال الدین محمد دوانینین یازدیغی "شرح العقاید
 العضدیه" کتابینین، ائله‌جه ده بو کتابلارین مندرجاتی ایله هم
 عقیده اولان شخصلرین مقصدینی دریندن اؤیره‌نهرک "خانقاه حاشیه‌سی"
 اثرینده اؤستو اؤرتولو ساخلادیغی مسئله‌لری ایضاح ائدیپ، لازیم
 اولدوقدا بیر داها دؤزه‌لیشله و حتی بعضی فیکیرلرده علاوه ائتسین
 لاکین، بیرسیرا مادی و معنوی جتینلیکلرین قارشینا چیخماسی ایله
 علاقه‌دار یوسف قره‌باغی بو ایشین باشا جاتدیریلما سینا امکان تاپا
 بیلیمیشدیر. معلوم اولدوغو اؤزره، آزاد فیکیرلی پئشه‌کار فیلسوفون
 بو ایشینه هامیدان چوخ مانع‌جیلیک و انگل توره‌ده‌نلر و اونسا
 قارشی پاخیللیق گؤستره‌نلر سوادسیز و ریاکار زاهدلر اولموش
 دولار. بو مناسبتله یوسف قره‌باغی یازمیشدیر:

" اینما کان ولم یتر لی ب سبب تراکم العوائق و تلاطم العلائق و
 تزاحم العوارض و الحوادث و تعرض الحساد و تغیف العناد و حسد
 العباد و الزهاد کیف العیاد و الزهاد و فقه‌م‌الله‌تعالی و الما
 فجزاهم خیرالجزاء " .

ترجمه:

(" آنجا ق ، بو ایش مانعه‌لرین جوخلوغو ، مادی معیشت مسئله‌لرین
 گرکین لیگی ، حادثه‌لرین تورتدیگی انگل لر ، پاخیل لارین مقاومتی ،
 دوشمنلرین زوراکیلیگی ، روحانیلرین و زاهدلرین) نئجه روحانیلر و

* بو اثر منطق علمی‌نین اساس مسئله‌لرینه حصر ائدیلیمیشدیر . مؤلیف
 ۵۷۵۶ ق . (۱۳۵۵ م) ایلینده وفات ائتمیشدی .

* * - حال حاضریدا بو اثرین الیازماسی کئچمیش شوروی نین ، حاضرکی
 مستقل جمهوریلرین مختلف الیازمالاری فوندوندا ساخلانیلمیر (باخ ؛
 اوزبکستان جمهوریتی علملر آکادیمیسی ، شرقشنا سلیق اینستیتوتو الیا -
 زمالار کاتالوقو ، نمره ۵۷۶۹ پ و ۵۱۳۸ پ .

زاهیدلر! آلاہ اونلاری آرزولارینا جاتدیرسین، یاخود اونلارا یاخشی جزا وئرسین!) حسودلوغو نتیجه سینده منه ممکن اولما میشدیر. " (باخ: تتمه الحواشی فی ازاله الغواشی، زبکستان جمهورییسی، شرقشنا سلیق انستیتوتو الیازمالار فوندی ص ۲۴)

ایدئولوژی مبارزه نین یاراتدیغی بئله بیر ضدیتلی محیط، شبهه سیز کی، قره باغی نین گئنیش صورتده، ایسته دیگی علمی فعالیتینده امکان وئرمه میشدیر. گؤرکملی فیلسوفون اؤز دئدیکلرینه گؤره ۲۲ و یا ۳۳ ایل اوزون فاصله دن سونرا، مهاجرتده اولوب، قوجالیق دؤرونه قدم قویدوغو زامان نظرده توتدوغو ایشه باشلاماغا فرصت تاپیرر اونو موفقیتله باشا جاتدیریر. بو باره ده یوسف قره باغی بئله یازمیش دیر: "الی ان مضي من زمان التعليق اثنان اوثلث و ثلثون سنه فی سنه الف و ثلاثا و اربع و ثلثین من هجرته فسا عدنی التوفیق بعض المساعده الی ان شرع یتحصیل ذلک الخاطر مغمض العینین و مقطن الا ذنین عما یفعل و یقول السفهاء *"

بئله لیکله حاشیه یازدیغیم زامان دان ۲۲ یا دا ۳۳ ایل کئچدی، ۱۰۳۳ یا دا ۱۰۳۴ هجری ایلینده بختیمین منه گؤستریدیگی بیرسیرا یاردیم لار نتیجه سینده خاطیریم ایسته دیگی مسئله نین اؤگره نیلمه سی ایشه باشلاماغا موفق اولدوم. البته گؤزلریمین دوما نلاشدیغی و قولقلاری - مین آغیرلاشدیغی سیر حالدا ایشله مه لی ایدیم. احمق آداملار منسی دؤلایب دییبه بیلرلر کی، عؤمرو مون سون چاغی و ایشیمین یاشلانغیچی " ۲- تتمه الحواشی فی ازاله الغواشی (آنلاشیلما زلیقلاری لغو ائتمک حقینده حاشیه لرین تما ملاتما سی). یوسف قره باغی بو اثرینی ۱۰۳۳. ۵۱. ق ایلینده بنی را شهرینده یوخاریدا آدینی قید ائتدیگیمیز بیرینجی اثرینین تما ملایجیسی کیمی یازمیشدیر. بو مهم فلسفی و منطق اثرینین یازیلما سی نین اساس تاریخی شرایطی و سببی بوندان عبارت اولموش دور کی، یوسف قره باغی نین " خانقاه حاشیه سی" آدلی بیرینجی اثری عالم لرین و اوخوجو کوتله سی نین نظرینه جاتارکن، اونو دورون حاکیم ایدئولوژی سی نین گؤرکملی رهبری مجتهد آقا حسین خلخالی شیعه لیک

* - "یقول السفهاء" اصطلاحیندان مقصد قرآن مجیدده گمی قاییرماق مسئله سینده حضرت نوح پیغمبری استهزاء ائده نلره اشاره دیر.

موقعدن محکم تنقید آتشینه توتور، یوسف قره باغی تا ما ملایجی تفسیر اثرینی یازماغا باشلایارکن بو حادثهدن خبردار اولموشدور. محض بونا گۆره ده او، باشلادیغی یثنی اثرینی آقا حسین خلخالینین تنقید لرینه جاواب شکلینده ترتیب ائدییر و کئچمیشده سؤیله دیگی بیرسیرا پرنسیپلی فیکیرلرینی تزه دن مدافعه ائدیباؤز عقیده و دونیا گۆروشونو اساسلانديرماغا جالیشمیش و اؤز اثرینی یوخاریداکی آد ایله آدلانديرمیشدیر. بو باره ده بؤیوک عالیمین تواضعکارلیقلا یازدیغی آشاغیداکی سۆزلرینی، ماراقلی اولدوغو اوجون خاطرلارتماغی مقصده موافیق حساب ائتمک اولار، او، یازمیشدیر:

"وكان اوایل شروغی فیه قد اوصل الی وارد من السایرین تعلیقا" علی ذلک الشرح نسبة الی من كان مستندی فی زمان و هو الفاضل المشتھر بین الالهالی و الاعالی مولانا حسین الخخالی فلا رأیست و طالعت سلکت فی انه منه ام لافانه متوجه فیه الی ماکتبت سابقا" علی ذلک الشرح و كان اعتقادی فی حقه ان لا یلتفت الی مکتوبات امثالنا ولو توجه بهایتوجه بنحو آخر نادرجت ما هو مناسکی فی ذلک التعلیق فیما سرعت فیه و سمیت هذا "تتمة الحواشی فی ازالة الغواشی".

ترجمه:

("من بو ایشی باشلایارکن یانیم گلیب - گئدهن شخصلردن بیرسی همین حاشیه عاید منه تفسیر گؤستریب، واختیله استناد ائدیگیم بیر آدمی منه خاطرلادی. بو شخص خلقین آشاغی و یوخاری طبقه لری ایجریسینده مشهور اولان عالیم بؤیوکوموز حسین خلخالی ایدی. بو تفسیر اثرینی گؤروب مطالعه ائدهرکن اونون خلخالیه عاید اولوب اولما ماسی حقیقده جاشیب قالدیم. چونکی، بیر طرفدن، همین اشردده منیم کئچمیشده اونا عاید یازدیغیما اشاره ائدیلمه میشدیر. دیگر طرفدن حسین خلخالی باره سینده منده بئله بیر تصور واریادی کی، او بیزیم کیمی آداملارین یازیلارینا اعتنا ائتمز، اعتنا ائتمسه ده، اونا باشقا جور باخار. بونا گۆره ده بورا داجا همین تفسیر باره سینده اؤز شبهه لی اولدوغومو قید ائدیبایشه باشلاییرام.

اثرین آدینی ایسه "تتمة الحواشی فی ازالة الغواشی" قویورام."

- ۳- شرح رساله فی اثبات الواجب، قره با غی همین شرحی عرب دیلینده یازمیشدیر. معلوم اولدوغو اوزره بو اثر ۱۸۹۹- جی میلادی ایلینده قازان شهرینده چاپدان چیخاراق نشر ائدلمیشدیر.
- قید ائتمک لازیمدیر کي " اثبات الواجب " اثرین مؤلفی جلال الدین محمد دوانی اولموشدور. عرب دیلینده یازلمیش بو اثر مطلق وارلی- غین (آلاهین) ثبوتونا حصر ائدلمیشدیر. کشف الظنون کتابیندا اولان معلومات اساساً دوانینین بو اثرینه بیرسیرا عالیم لر طرفیندن تفسیرلر یازلمیشدیر. او جمله دن یوسف قره با غی نین معلمی - حبیب الله میرزا جان شیرازی دا بو اثره بیر تفسیر حصرائتمیشدیر. (باخ جلی، کشف الظنون ۱- اینجی جیلده، ص ۵۳۹-۵۳۸).
- ۴- حاشیه علی شواکل الحور شرح هیاکل النور، اثرین آدیندان گؤر- ندوگو کیمی "هیاکل النور" آدلی کتابا بیر شرح و شرحه ده بییر حاشیه کیمی یازلمیشدیر. "هیاکل النور" اثرین مؤلفی ۱۲- جی عصر ده شرقین ان مشهور مسلمان فیلسوفو، اشارة، جریانی نین بانیسی شیخ شهاب الدین یحیی سهروردی اولموشدور. (باخ: وارلیق مجله سسی ۱۳۷۱ ایلیک) همین اثره جلال الدین دوانین قلمی ایله " شواکل الحور شرح هیاکل النور" آدلی بیر شرح یازلمیشدیر. قره با غی نین یازدیغی حاشیه ده محض بو شرحه عاید آیدیر*.
- ۵- حاشیه بر شرح تهذیب . اثرین آدیندان معلوم دورکی، " تهذیب" آدلی اثره بیر شرح و بو شرحه بیر حاشیه یازلمیشدیر. قره با غی نین

* - اوزبکستان جمهورییسی، علملر آکادمیاسی، شرقشنا سلیق انستیتوتو ایازمالاری فوندو، کاتالوق نمره ۳۸۸۶ و ۵۸۷۴.

** - باخ جلی، کشف الظنون، ۲- جی جیلده، ص ۶۵۷.

*** - تهذیب " اثری همان "تهذیب الکلام والمنطق" اثریندن عیارتدیر اونون مؤلفی سعدالدین مسعود بن عمر التفتازانی اولموشدور. بو اثره جلال الدین دوانی طرفیندن بیر شرح یازلمیش و " شرح تهذیب المنطق و الکلام" آدی ایله مشهور اولموشدور. یوسف قره با غی نین یازدیغی حاشیه محض همین شرحه عاید ائدلمیشدیر.

عرب ديلينده يازديغي بو حاشيه " كتاب آخوند كلان " آدى آلتيندا
۱۳۲۵ھ. ق ايلينده بخارا شهرينده داش باسامى حاليندا نشـ
ا ثديلميشدير .

۶- حاشيه بر حكمة العين ، يوسف قره باغى بو حاشيه نى واختيله بؤيوك
عالم نصرالدين طوسى نين شاگردى اولان نجم الدين ابوبكر ابن العمر
الكاتبى القزوينى نين " حكمة العين " آدى اثرينه حصر ائتميشدير . بو
حاشيه " *Asiatic Society of Bengal* " آدى اليازمالار كلياً تيندا
موجوددور .

معلوم اولدوغو كيمي ، يوسف قره باغى نين سون ايكي حاشيه اثرى كئچن
عصره قدهر بخارا مدرسه لرينده اؤگره نيليرميش .

۷- حاشيه آخوند كلان بر حكمه - " حكمت " اثرينين مؤلفى همان
نجم الدين ابوبكر ابن عمر الكاتبى القزوينى اولموشدور . بو اثر اؤز
نؤبه سينده بيرسيرا باشقا عالم لرين حاشيه يازماسينا دا سبب
اولموشدور . يوسف قره باغى نين يازديغي حاشيه حال - حاضيه -
اوزبكستان جمهورى سى نين علم لر آكادى ميا سى ترقشنا سليق انستيتوتو -
نون اليازمالار كتابخانا سيندا ساخلانيلير .

۸- رساله فى تعريف العلم ***

۹- مفاتيح حاشيه شرح الوقايه ***

۱۰- حاشيه خانقاھى على شرح العقايد الجلالى - منبع لرين گؤستر -
ديگينه گؤره " عقايد جلالى " آدى اثرين مؤلفى جلال الدين دوانسى
اولموشدور . بو اثر اسلام دونيا سيندا بؤيوك شهرت قازانميش . محض
" اخلاق جلالى " اثر دن عبارتدير . مؤلف بو اثرى آغ گويونلولار سلسله -
سينه منسوب اولان اوزون حسن - ه حصر ائتميشدير ***

* بو كلياً تدا يوسف قره باغى نين وفات ائتديگى تاريخ تما ميله سهو
گؤستريلميشدى .

** داشكند ، اوزبكستان علم لر آكادى ميا سى شرقشنا سليق انستيتوتو ، ال -
يازمالار كاتالوقو ، نمره ۷۹۸۳ . *** يئنه اورادا ، نمره ۵۶۰۰
**** يئنه اورادا ، نمره ۲۵۰۷ . ***** يئنه اورادا ، نمره ۴۰۲۲ ،
باخ : *Rieu P.P. ۴۴۳-۴۴۲ ، Browne* - ش ، P.P .

عالملر طرفبندن تفسیرلر یازیلیمیشدیر. یوسف قره‌باغی همین تفسیر-
لردن بیرینه گؤسترديگیمیز حاشیه‌نی یازمیشدیر.

۱۱- رساله‌الخلوتیه .

۱۲- حل لغات و عبارات التغيرالبيضاوى فى سورة الفتح.*

۱۳- التعليقه‌القرا باغی- یوسف قره‌باغی اوزونون آلتی صحیفه‌لیک
بو اثرینده عرب دبلینین دستور و حقینده ده دانیشمیشدیر*.

۱۴- رساله فى بيان الجزء لايتحرزى**.

۱۵- الحواشى عرش التحقيق***.

بو خاریدا گؤستریلن اثرلردن علاوه یوسف قره‌باغی عرب دیلینده
یازدیغی بیرسیرا مقاله‌لرین مؤلفی اولموشدور کی، اونلار حاضیردا
اوزبکستان جمهوریسینین علملر آکادیمیا سی شرقشنا سلیق اینستیتوتو-
نون الیازمالار کتابخانا سیندا ساخلانیلیر. " حاشیه علی تفسیر سورة
عم"، " فى وقت الغشاء والوتر"، " حل بعض ما کتبه الاستاد علی سورة
الفتح" کیمی اثرلر او جومله‌دن دیر.

یوسف قره‌باغی فارس دیلینى مکمل بیلدیگی اوچون بو دیلده هم
فلسفی و علمی اثر یازمیش هم ده شعر سؤیله میشدیر. اونون فارس
دیلینده یازدیغی مهم اثرلردن بیرى " هفت بهشت" ویا " چمنیه" کتابی
دیر. بو اثرین فصللری " جنان" و اونون بؤلمه‌لری " چمن" آدلانیلیر.
بو آدلاری یوسف قره‌باغی همین اثرین گیش حیصه سینده چوخ آیدین-
قید اثتمیشدیر. بو گیشیتده اثرین یازیلما سی سببینه اشاره ائدن
مؤلف بئله قید اثتمیشدیر کی، بو اثر گله‌جگین حکمداری، کیچیک
یاشلی، لاکین درین دوشونجه‌لی خواجه عبدالرحیم خواجه سعدین وئردیگی
سئوالینا جاواب اولاراق یازیلیمیشدیر.

گؤرکملی فیلسوف تواضعکارلیقلا بو باره‌ده بئله یازمیشدی؛

خواجه عبدالرحیم خواجه سعد... کا هی به التفات این فقیرا مخاطب

*- بیئنه اورادا، نمره ۱۳۹۵/۶.

** - بیئنه اورادا، نمره ۲۴۲۲/۶.

*** - بیئنه اورادا، نمره ۴۰۶۲/۲. **** - بیئنه اورادا، نمره ۵۳۳۰/۶.

***** - باخ: داشکند، اوزبکستان جمهوریتی علملر آکادیمیا سی

شرقشنا سلیق اینستیتو الیازمالار کتابخانا سی نمره ۲۳۱۱/۲.

ساخته چیزها می‌پرسیدند. چون خاطر کیمیا تأثرش به مقتضای علو همت همیشه متوجه بر اطلاع اسرار وقوف به رموز غرایب و عجایب و عالم غیب و شهادت میبود. روزی فرمودند که، کیفیت خواب دیدن‌ها چیست و آنچه دیده میشود از آینده و گذشته در کجا دیده میشود و در کجا وجود دارد؟".

یوسف قره‌باغی قید ائدیگرکی، چوخلو مانعه‌لرین، پریشا نلیغیسن و مشغولیتین اولماسینا باخما یاراق بو اثری ترتیباً ئدیب قلمسه‌الدیم.

جوخ بیغجام حالدا یا زیلمیش بو اثر مسئله‌لرین قویولوشو و تحلیل اولونماسی اعتباریله ماراقلی و دقته لایق دیر.

یوسف قره‌باغی‌نین فارس‌دیلینده یا زدیغی اثرلردن بیر ده نجوم و هیئت مسئله‌لرینه حصر ائتدیگی "رساله در تحقیق سمت قبله" کتابی دیر.

بخارالی ولیعهد ناصرالدین طوری یوسف قره‌باغی‌نین اثرلری سیرا- سیندا "دیوان غزلیات آدلی بیر کتابین دا آدینی قید ائتمیشدیر^{**} لاکین بیز بو تحقیقاتیمیزدا بو آدایله دیوانا راست گلمه‌میشیک. یوخاریدا قید اولوندوغو کیمی یوسف قره‌باغی‌نین اثرلری ۱۹-۱۸جی عصرلرده و حتی ۲۰-جی عصرین بیرینجی ربعینه قدهر اورتا آسیا مدرسه‌لرینده بؤیوک هوسله تدریس اولونور و اوگره‌نیلیردئی^{**}. اونون اثرلری یالینیز طلبه‌لره دئیل، معلم‌لرین اوؤزونده ده بؤیوک ماراق اوپا تمیشدی.

یوسف قره‌باغی‌نین آنادان اولماسی و وفات ائتمه‌سی تاریخینسه گلدیکده دشکک لازیم‌دیرکی، هئج بیر منبع متفکرین دونیا یا گلدیگی تاریخی باره‌ده معلومات وئرمه‌میشدیر. لاکین اونون وفات تاریخی بیر سیرا تذکره‌لرده قید ائدیلمیشدیر. میرشریف سیدخواجه راقم اوؤزونون تذکره‌سینده یوسف قره‌باغی‌نین وفاتی مناسبتیله، اونون اوغلو خواجه یعقوب طرفیندن سؤیله‌نیلیمیش بیر مصراع شعری قید ایده‌رک یا زمیشدی

*- باخ: "تحفه‌الزائرین" ص ۳۱.

** - باخ: اوزبکستان جمهوریتی تاریخی، ۱ جیلد، داشکند، ۱۹۵۵، ص ۴۴۶.

"خواجه یعقوب که ولد ارجمند آن سعادتمند است تاریخ مناسب گفته:
" رفت یوسف ز دیده یعقوب " *

بو مصراعان ابجد حسابیله آشاغیداکی رقم آده ائدیلیلیر: ۱۰۵۴ هـ.
ق (۴۵-۱۶۴۴ م) همین تاریخ "تحفة الزائرین" آدلی تذکره ده عینی
ایله قید ائدیلمیشدی. اثرین مؤلفی - ناصرالدین طوری بو تاریخه
عاید خواجه یعقوبون سؤیله دیگی آشاغیداکی ربا عینی بوتونلوکله
قلمه آلمیشدیر:

" خرد از عجز دم فرو بکشید
در وفات عزیز مصر قلوب
کلک اعجاز سلکم آمد وگفت
رفت یوسف ز دیده یعقوب " **

همین منبعین وئردیگی معلوماتا گۆره یوسف قره باغی نین بخارا شهری
نین جنوب بؤلومه سینده " سفید موی" آدلی کندده با با شوقی پاره دوز
داروازا سیندا (حاضیردا ساللاخانا داروازاسی آدلانیر) بیترله شیر. ***
ایراندا یا شادیغی دؤرون ایدئولوژی مبارزه جبهه سینین اؤنونده
و شرقی جینا حیندا گئتمیش و مهاجرت دؤری کیمی آغیر حیات سؤرموش
یوسف قره باغی، اؤز زنگین فلسفی و علمی یارادیجیلیغی ایله یاخین
و اورتا شرق اؤلکه لرینده افتخارلی آد قازانمیشدی، یوسف قره باغی -
نین بوتون عؤمرونون محصولو اولان یوخاریدا آدلاری قید اولونان
قیمتلی اثرلری نین اؤگره نیلمه سی و تحلیلی نتیجه سینده تما میله
آیدین اولورکی، او، گئنیش احاطه لی، درین فلسفی بیلگه و اطرافلی
علمی مطالعه یه مالیک بیر فیلسوف اولموشدور، او، قدیم یونان
دوروندن باشلامیش یا شادیغی عصره قدهر بوتون فلسفی مکتب و جریا -
نلارلا، هم چنین بیرسیرا مشهور فیلسوفلارین تفکور طرزی و دونیسا
گؤروش لرله دقیق صورتده تانیشا ولموشدور.

یوسف قره باغی نین شرح حالیندا ن گؤرون دوگو کیمی، او، "کبرویه"
اوردنی داشیان صوفیلره آرتیق درجه ده ماراق گؤستریمیشدی. بونا
گۆره ده بعضا، اونو "کبرویه" اوردنی داشیان صوفیلرین نماینده سی

پـ باخ: تاریخ اقمی، ص ۲۳۳۰. * باخ تحفة الزائرین، ص ۳۲. *** بیغنه اورد

آدلاندیرمیشلار. لاکین، بو، هئج ده بؤیوک فیلسوفون دونیا گؤروشونو معین لشدیرمک اوچون کفایت ائتمیر .

یوسف قره باغینین یارادیجیلیغی یاخین و اورتا شرق خلقلرینین و خصوصیلره ایران و اورتا آسیا خلقلرینین حیاتی، معیشت طرزى و مدنیتی ایله سیخی صورتده باغلی اولدوغو اوچون، همین خلقلرین شرقی عنعنهلری زمینی اساسیندا کؤک آتاراق یوکسلمیشدیر . اونون دونیا گؤروشو اساس اعتباریلره صوفی- پانتئئیست سجیه ده اولموش دور. بئله بیر دونیا باخیشین اؤزو ده شبهه سیز، شرقین مسلمان خلقلرینین اورتا عصر فلسفی تفکور تاریخینده شرقی میللری افاده ائدن تفکور طرزى ایدی. حتی دشک اولار کی، بو کیمی موقع معین بیر حالدا شرق ارسطو جریانی اولان پریپا ته تیزمدن ده ایره لی گئتمیشدیر .

بؤنونلا بئله یوسف قره باغینین زنگین فلسفی ارشینی تدقیق ائده رکن اونون فلسفی گؤروشلرینده بیرسیرا مرکب و ضدیتلی جهتله راست گلمک اولور. مثال اوچون، او گاه پریپا ته تیزم موقعیندن، گاه افلاطون- نچولوق کیمی آردیجیل ایده آلیزیم موقعیندن چیخیش ائدیر، بعضا "دونیایا و رثال وارلیغا درین مفتونلوق گؤستریر، بعضا" ده یا شادیغی حیاتی آلچالیدیر، ایلاهی عشقی تبلیغ ائدیر و سایره. باشقا سؤزلسه دشک، اونون دونیا گؤروشونده آردیجیل اولمایان ماتریالیزیسم و پانتئئیسم ایله یاناشی سیکولاستیک فیکیرلرده موجود دور . لاکین دئدیگیمیز کیمی، پانتئئیسم فیلسوفون دونیا گؤروشونو معینلشدیرن باشلیجا و اساس خصوصیت اولموش دور .

قره باغینین وارلیق نظریه سی

اورتا عصرلر اسلام دونیا سیندا فلسفی تفکور دینی تفکور دن آیر- یلیقدا اولما میش و بیر- بیر ایله چولقلاشمیشدیر. دؤرون فیلسوفلاری آلاهی، روح، طبیعت، ماده و سایر بو کیمی فلسفی مسئله لری دینسی گؤروشلری ایله بیرلیکده افاده ائدیردیلهر. بونونلا بئله یوسف قره باغی هر شئیدن اول وارلیغی فلسفه نین اؤگرندیگی او بؤکت (عینی مسئله) حساب ائده رک، اونون تام وحدت حالیندا موجود اولدوغونو سؤیله ییر. متفکرین عقیده سینده گؤره، طبیعت و اونون بیر حیصه سی اولان، انسان آراسیندا اولان مناسبت واحد ایله چولوق، ذره و

بۆتو بىر- بىرىندىن آيرىلىقدا دىئىل، بىرلىككە موجود اولدوغو-
 اوجون بوتون موجودات واحد تام بىر وارلىغى تشكيل ائدير .
 يوسف قره باغى واحد وارلىغىن تظا هر فورما لارېنىن مختلف ليگىنى
 و جوخلوغونو عرض لردلاندير اراق، همين فيكرى بىرسيرا فلسفى
 اثرلرېندە، او جوملەدن " تتمه الحواشى فى ازاله الغواشى " اثرېندە
 ۱۳- ۱۴ عصر لرد گۆركملى آذرى فيلسوفو محمود شېستىرى نين آشا غيداكى
 مدعا سينا استنادا " اسلاندير ما ق ايسته ميشدير :

" من و تو عارض ذات وجوديم
 مشكهاى مشكوة وجوديم *"

وارلىق واحد اولان تام بىر بۆتوون افاده سىدير كىمى مدعا سىندان
 ايره لى گله رك قره باغى آيرى - آيرى حادسه و شئيلر ده عمومى علامت
 و سجه لرى ايزله يير و بو حال لارى بىرسيرا امثال لارلا آجيب گؤسترير .
 يوسف قره باغى بو نظريه ايله علاقه دار " هفت بهشت " اثرېندە وارلىغى
 بوتون شئيلرين و حادسه لرين تام مجموعونىندان عبارت حساب ائده رك
 انسانين اؤزونو ده بۆتون عرض لره ماليك اولان بىر وارلىق آدلاند -
 بىر ميشدى .

يوسف قره باغى- يه گۆره آيرى - آيرى جيسم و حادسه لرين آراسىندا
 اولان مشترك جهتلر همين موجود اولانلارېن عينيت و تام برابر ليك
 تشكيل ائتمه سینه بىر شوت دور، بورا دان، او، بئله بىر نتيجه جيخار -
 بىر كى، هر شئى هر بىر شئيدە موجود دور (" هر چيز در همه جيزاست ")
 يوسف قره باغى نين فلسفى تفكور ونده انسان اؤزوده طبيعتدن آيرى لمير
 عالمين بىر ليگينه ثبوت اولراق، انسانين دا عالم اولدوغو -
 سؤيله نيلير - يعنى دونيا بؤيوك عالم، انسان كىچيك عالم حساب
 ائديلير . متفكير بو باره ده بئله ياز ميشدير : " هر چند كى، بدن ده بروز
 ائدن اوبراز لار (تصوير لرد) و اونون حيرت آميز خصوصيت لرى يوخو و خيال
 كىمى گؤرونور . لاكين حقيقتده فراست ما حيبى اولان زكالى انسانلارېن
 اورگانيزمى اونيورسال حيوان آدلانان و بوتون فلک و سياره لرىن
 مجموعوندان عبارت اولان بؤيوك دونيا نين نسخه سىدير .

پ- يوسف قره باغى ، تتمه الحواشى فى ازاله الغواشى، ص ۲۰۵ . * - يوسف
 قره باغى ، " هفت بهشت " ص ۲۵۰ . *** - يئنه اورادا، ص ۲۴۴ . ت .

فیلسوف انسان حیسی ایله کائنات آراسیندا اوخشارلیق و باغلیلیق اولدوغونو گؤسترمک اوچون، مثلا، "بئله بیر فیکیر سؤیله بیر: "درحیوان کل شمس را دل و قمر را معده و زحل را سپرز و مشتری را جگر و مریخ را زهره و زهره را گرده و عطارد را دماغ گویند".

البته بو جور بنزه تمه علمی نقطه نظردن توتارسیزدير و بیز بونو بیر نوع عامی باخیش کیمی قیمتلندیرمه لی یک، لاکین بورادا مقصد وارلیغین بیر وحدت تشکیل ائتدیگینی گؤسترمک اولدوغو اوچون، همین باخیشدا پانته ئیست معنا گؤرمک لازیم دیر .

ماراقلی دیر کی، بونا اوخشار فیکیرده بؤیوک فیلسوف محمد شبرترینین اثرینده ده وئریلمیش دیر .

محمود شبستری اؤزونون "مرآت المحققین" ادلی اثرینین آلتینجی و یئدینجی بؤلمه لرینده انسانی واحد وارلیغین آیریلماز بیس هیصه سی کیمی نظره آلاراق یازمیش دیر: " بیل کی، دونیا نین مجموعو ایکی هیصه دن - داخلی و خارجی هیصه لردن عبارت دیر. خارجی (ظاهری) هیصه سیاره لر، عنصرلر، معدن، بیتگی و حیواندان عبارت اولدوغو حالدا داخلی (باطنی) هیصه ایسه روحلار و عقللر دونیا سیندان عبارت دیر. انسانلارین دا هم داخلی، هم ده خارجی هیصه لری واردیر. دئدیگیمیز کیمی، انسان عالمین مجموعوندا ن بیر نمونه دیر، دونیا دا موجود اولانلار ایسه انساندا دا موجود دور. بیل کی، دونیا نین خارجی هیصه سینه بؤیوک کائنات، انسانین داخلی هیصه سینه ایسه کچیک نفس دیلیلر، بونلاری بیر- بیرینه تطبیق ائتدیگده هر ایکیسی برابر له شیر. او واخت تمامیه معلوم اولورکی، انسان حقیقتا اؤزو کچیک عالم و عالم ایسه حقیقتا" اؤزو بؤیوک انسان دیر. بئله اولدوقدا کثرت عالمیندن وحدت عالمینه چاتیریق ."

یوسف قره باغی واحد وارلیق باره سینده گؤرولشیرینی انکشاف ائتدیره رکن، اؤز سلف لرینده، او جمله دن شرقین مشهور صوفی فیلسو - فلاری ابویزید بسطامی، عبدالقادر گیلانی، محمود شبستری، عماد الدین نسیمی، خواجه ابولوفا و باشقالارینین تفکور طرزینه استناد

یوسف قره باغی، "هفت بهشت"، ص ۲۴۴. آ. ۳۳۰ - محمود شبستری "مرآت المحققین، جمهوری آذربایجان الیازمالار انستیتوتو، نمره ۱۱۶۶۸، ص ۱۴ ب

-. ۱۴ . آ.

اٹمیشدیر .

یوسف قرہ باغی "هر شیئی اؤزونده آختار، چونکی، سن اؤزون - هر شیئی سن " او همین فیکری خواجه ابوالوفانین آشاغیداکی بیٹی ایله بیر داها تصدیق ائدیر، ابوالوفا یا زمیشدیر:

" در درون من است بلکه منم

آنکه پیوسته طالب اویم " **

یوسف قرہ باغی اؤز فیکیرینی ثبوتہ بیئتیرمکا و چون ابویزید بسطامی نین بو سؤزلرینه ده استناد اٹمیشدی، ابویزید دئییردی: " لیس فی جہتی سوی اللہ سبحانی ما اعظم شأنی" * فیلسوف همین فیکری عبدالقادر گیلانی نین آشاغیداکی سؤزلرینه اساسا لانا راق داها گٹنیش انکشاف ائتدیریر: " شیخ عبدالقادر گیلانی" غوثیہ "آدلی اثرینده یا زمیشدی: " بؤیوک آلاہ دئدی: یا غوث الاعظم الانسان سڑی و انا سره ولو علم الانسان منزلته عندی یقال فی کل نفس من الانفس لمن الملک الیوم للہ الواحد القہار یا غوث الاعظم جسم الانسان ونفسه و قلبه و روحه و سمعه و بصره و لسانه و رجله و یدہ کل ذلک اظہرت لہ بنفسی ل نفسی لا ہوا لانا و لا انا غیرہ" * * * *

یوسف قرہ باغی نین فلسفی گؤروش لرینده یئننی پلاطون چولوق ، شرق ارسطو چولوق و سایر فیکیر جریانلارین بو ویا دیگر جہتلرینسی ده اؤزونده بیرلشدیرمیشدیر. فیلسوف بیر نئجہ اثرینده، او جوملہ دن " ہفت بہشت " آدلی کتابیندا " در بیان حقیقت انسان و بیان نسبت میان نفس ناطقہ و بدن " بؤللمہ سینده اولجہ بئلہ قید ائتدیرکسی، انسانین حقیقتینی تشکیل ائدن ناطقہ نفسی دیر، انسانین بدنی ایسہ همین نفسین مینگی ساییلیر. بوندان علاوه، یوسف قرہ باغی حروفیلک جریانین گؤرکملی نماینده سی اولان عماد الدین نسیمی یہ استیناد ائدہرک "نفس ناطقہ نی"، ہم چنین انسانین اؤزونو ده " روح القدس و اسم اعظم " آدلاندیر اراق یا زمیشدیر: "بیل کی، انسانین حقیقتی بو

* یوسف قرہ باغی " تتمہ الحواشی فی ازالہ الغواشی "، ص ۱۱۹، آ

** یوسف قرہ باغی "ہفت بہشت" ص ۲۴۹ ب . *** یوسف قرہ باغی، تقہ الحو

اشی فی ازالہ الغواشی، ص ۱۱۸ ب خواجه ابوالوفانین کیم ولدوغو باخ :

ص ۳۵، *** اورادا .

ظولمتی مادی بدن دئییل،دانیشان نفسدن ("نفس ناطقه ") عبارتدیر . مادی بدن ایسه اونون مینگی،و ایسه آتلینین یئرینده دیر . . . بعضا" نفس ناطقهنی مقدس روحا و بدنی ایسه آدمه یوزورلار . مقدس روحدان آدمه پوفلنمیشدیر . نئجه کی ، مؤمن سیدنسیمی دئمیشدیر : آدمه پوفلنمیش روح القدس - روحدان و بؤیوک آدان عبارتدیر* ."

مسئلهنین اهمیتینی نظره آلاراق فیلسوفون گتیردیگی استنادی عینی ایله درج ائدیریک :

خواجه ابوالوفا خوارزم شهرینده " کبروبه " اوردنینه منسوب صوفی- لرین ان گؤرکملی رهبرلریندن اولوب ، بیرسیرا اثرلرین مؤلیفی- کیمی شهرت قازانمیشدیر . خوارزم اهلی اونو گؤزهل اخلاقی صفتلرینه گؤره و یوکسک معنویاتینا گؤره " پیر فرشته " آدلاندیرمیشلار . او ، ۸۳۵ - جی ه . ق (۱۴۳۲ - ۱۴۳۱ م) ایلده وفات ائتمیشدیر . (باخ علیشیرنواثی مجالس النفاثس ، ص ۱۵۷ ، هفت اقلیم ، ص ۴۸۳ ب .

" بدان که ، حقیقت انسانی که نفس ناطقه عبارت از آنست این بدن جسمانی ظلمانی نیست ، بلکه بدن جسمانی بجای مرکب اوست و او بجای سوار . . . گاه از نفس ناطقه تعبیر کنند به روح القدس و اسم اعظم و از بدن به آدم و نفخت فیه من روحی چنانچه سیدنسیمی قدس سره . در ترجیع بند خود میگوید : " روح القدس است و اسم اعظم روحی که دمیده شد در آدم . "

شبهه سیز ، مسئلهنین بو نوع قوبولوشو تام ایده آل یزمه گتیرییب - جیخاریر . یوسف قره باغی ایسه اگر اؤز بحثینه بونونلایکون وورموش اولسایدی ، بیز اونا افلاطون خطیندن ، ائله جه ده پیرتیک صوفیزمدن ال چکه بیلمه یین و حتا فلسفی باخیشلاریندا دوآلیزمه میل ائدن بییر متفکر کیمی باخما غا حقلی اولاردیق . لاکین قره باغی مسئلهنین قویو - لوشونو بونونلا قورتارما یاراق بحثینه داوام ائدیر وهرشیدسندن آرتیق پانته ئیزمه آردیجیلیق گؤستریر . او ، آیدین صورتده یازمیش دیر : " نفس ناطقه صور همه اشیا را دارد مانند عقول مجرد . لاکین صفت نفس از خود بواسطه تعلق به بدن پوشیده شده والا او همه را دارد* . "

گلن سایی دا فیلسوفون یئنه ده فیکیرلرینین ایضاحی وئریله چکدیر .

* یوسف قره باغی ، هفت بهشت ص ب ۲۴۳ - ۲۴۴ ، یئنه ده اورداد ص ۲۴۹ .

مناقشه بیر یوللا حل ائدیله بیلر؛
ارمنستان اراضی ادعالاریندان ال چکمه‌لی و بین الخلق حقوق
نورمالارینا رعایت ائتمه‌لی دیر .

یا زان : پروفیسور حافظ پاشایف
یا زیمیزا کؤجورهن: محمدرضا هیئت

آذربایجانین آ.با (آمریکا بیرلشمیش ایالتلری) ده‌کی
سفیری پروفیسور حافظ پاشایف واشنگتون جورج مؤسیون
اونیورسیتته سینده " کئچمیش س س ری جمهوریلرینده بحران و
دیرچهلش "موضوعوندا کئچیریلیمیش گؤرؤشده چیخیش ائتمیش
دیر. همین چیخیشین متننی "آذربایجان اینترناشنال" ژورنالی
نین ۶-جی ساییندا چاپ اولونموشدور. یازینین آکتواللیغی
نی نظره آراق اونون ترجمه‌سینی جزئی اختصارلا اوخوجولار-
میمیزا تقدیم ائدیریک. (آذربایجان ۱- جون ۱۹۹۴).

... سیاست و دیپلوما سیادا فاکتار و حقیقتلر نسبی دیر. سیاستچیلر
عینی فاکتارلاری گؤتوروب مختلف شکیلده یوزماق قابلیتینه مالیک
دیرلر. بو، ارمنستان و آذربایجان آراسیندا مناقشه‌ده اؤزونو داها
جوخ دؤغرؤلدور. حتی سیاستچیلرین فاکتارلاری مختلف شکیلده یوزما لاری
ایله راضیلاشماق بئله، ارمنستان - آذربایجان مناقشه‌سیله علاقه‌دار
ائله بیاناتلار ائدیلمکده دیر کی، آدام دهشته گلیر. جمعی بیر آی
اول همکاریم سفیر شوقاریانین غزئتمده درج اولونموش مقاله‌سینی
منیم نظریمه چا تدیردیلا. مقاله‌نی تام تنقید ائتمه‌یه جگم. لاکین
بیرجه آخیرینجی جؤمله‌نی سیتات کتیرمک ایستردیم: "قاراباغ
ارمنستان و اجتماعیت دانیشیقلا ر میزی آرخاسیندا اؤتوروب گؤزله‌بیر
کی، آذربایجان اؤز تاجا و زونو سونا چا تدیرسین ."
بو بیانات آدولف هیتلر پؤلشانی (لهستاننی) اشغال ائدیپ اکینجی
دؤنیا محاربه‌سینی باشلا دیقدان سونرا پؤلشانی تاجا وزکارلیقدا

گونا گونا گون ماسینا بنزه ییر. مباحثه سیز فاکت اوندان عبارت دیر کی، هم قاراباغدان هم ده ارمنستاندان اولان ارمنی قوه لری آذربایجان اراضی سینین ۲۵ فایزینی اشغال ائتمیشلر. اصلینده ارمنستانین صلح دانیشیق لاری میزی آرخاسیندا اؤتوردوغونو یوخ، اشغالچیلیقلا مشغول اولدوغونو سؤیله مک داها دقیق اولاردی.

نیوتون جاذبه قانونوندا یا نیلما دینی کیمی، بونلاردا شبهه — دؤغورما یا ن فاکت لار دیر. عینی زاماندا شبهه اولونما مالی دیگر فاکت اوندان عبارت دیر کی، ارمنی قوه لری هجوم و اشغال یولو ایله بیر میلیون آذربایجانلینی دیده رگین سال میشلر. بونسون نتیجه سینده هر یئددی آذربایجانلی دان بیری اؤز وطنینده قاچقین دیر.

ارمنیلر کند و شهر لری یا ندیری ب تالان ائتمیش، ۱۸ مین دن چوخ آدمی اولدورموش، ۵۰ مین آدمی یارالامیش و اولکه میزین اقتما دیا — تینی افلیج ائتمیشلر. بونلارین هامیسی فاکت لار دیر. لاکین بونونلا بئله ارمنستان حکومتی آذربایجاننی تجا وزکارلیقدا گونا گلاندیریر. تجربه و تاریخ بویو صرف ملتچی رژیملر، کومونیستلر، دیکتا تورلار اؤز دو — شمنلرینه هجوم ائتمیش و سونرادان هجوم گونا هینسی اؤز قوربانلارینین بونونا قویموشلار. بوجور تاکتیک او واخت اوغور قازانا بیلر کی، اجتماعیتین رئال فاکت لاردا ن، حقیقتدن خب — اولما سین. آمریکا لیلارین اکثریتی ارمنستان حقیقده آزا جیق دا اولسا نه ایسه بیلیر. آما آذربایجان حقیقده اونلار هنج بیر شئی بیل میرلر. اگر ارمنی لوبیسی آذربایجانین ارمنستانا قارشى تجا وزو باره ده بیانات یا بیرسا فاکت لاردا ن خبری اولما یا ن عادى وطنشداش بونا اینانا بیلر. امیدوارام کی، بوجونکو مذاکره میز تناسب یاراتما غا کؤمک ائده جک .

ارمنستانین و اونون قاراباغدا کی ال آلتیلارینین حرکت لری نه کئچمیش تاریخینده نه ده معاصر دؤرده استثناء دگیلدیر. اصلینده ارمنستانین حرکت لری معاصر دؤرون سیمپتوملارینا (نشانه لرینسه) چئوریلیر و تاسف کی گله جک اوچون ده یولو خدوروجو (سراپت ائدیجی) اولابیلر. بومناقشه حدیندن آرتیق حاجی ائتنیک قرۇب اولان ارمنی لرین، لازیم گلرسه زور گؤجونه تاریخا "اؤز لرینین حساب ائتدیکلری

تورپاقلاری اشغال ائتمک و بۇيوک ارمنستان ياراتماق سعي لریندن باشقا بير شئی دگيلدير. بۇ اصلینده صربيانین و بوسنیا صربلرینین بالکانلاردا ائتديکلی جهدلریندن هئچده فرقله نمیر. ساده جه اولراق مقایسه ائدهک :

- ۱- صربلر بۇيوک صربیا ياراتماق ایسته دیکلی کیمی ارمنیلر ده عسرلر بویو بۇيوک ارمنستان ياراتماق آرزوسوندا اولموشلار .
- ۲- هم صربلر، هم ده ارمنیلر غرب دونیا سیندا یاییرلار کی، بوسنیا خریستیانلارلا، مسلمانلار آراسیندا اولان مناقشه دیر. اصلینده ایسه بۇ مناقشه اراضی اوغرونمادیر .
- ۳- صربیا بوسنیا صربلرینه نظارت ائتمه دیکینی ادعا ائدییر: ارمنستان دا قاراباغ ارمنیلری بار دهه عینی ادعای ائدییر . لاکین بۇتون دونیا بیلیر کی آغیر آرتیللئریا (توپخانا) تانکلار، وشرتو- لیوتلار (هلی کوپتر) ووروشان عسکرلر هارادان گلیر. البتہ، صربیا و ارمنستاندان. حتا عینی آدام ارمنستان و قاراباغ ارمنیلری اوچون مدافعه ناظری وظیفه سینی یئرینه یئتیرمکده دیر .
- ۴- ارمنیلر و صربلر اصل قوربان اولدوقلارینی ادعا ائدییرلر. حال بۇکی آذربایجانین ۲۵ فایزی ارمنی قوه لرینین بوسنیا نین ۵۰ فایزی صربلرین اشغالی آلتینمادیر. بئله یئرده اووئل دئییردی کی، تجاوز- کار قوربان دیر و قوربان تجاوزکار دیر .
- ۵- هم صربلر هم ده ارمنیلر بئله حساب ائدییرلر کی، اشغسال ائتدیکلی تورپاقلاری اللرینده ساخایا بیلرلر، چونکی غرب و بیرلشمیش ایالتلر، مداخله ائتمک فیکرینده دگیلر. علاوه اولراق امیندییرلر کی آذربایجانا و بوسنیا یا قارشی مبارزه ده روسیه اولنلاری مدافعه ائدییر .
- ۶- بوسنیا یا قارشی تجاوز ۲ میلیون قاچقین ياراتمیش ارمنی هجوملاری بیر میلیون قاچقین ياراتمیشدیر .
- ۷- ارمنی و صرب هجوملاری ب . م . ت . آ . ت . ا . م . آ . ب . ا . اوروپا دولتلی و بۇتون دونیا طرفیندن اتهام ائدیلمیشدیر .
- ۸- صربیا و ارمنستانین اراضی ادعای بۇتون بین الخلق تشکیلاتلار طرفیندن رد ائدیلمیش اما بیر نتیجه وئرمه میشدیر .
- ۹- بوسنیا کیمی آذربایجاندا چوخ ملتلی دولت دیر و " ائتنیک

عرقی تمیزلیک " یاراتماغا چالیشان دولت طرفیندن تجاوزه معروض قالیر، صربلر بوسنیانین بویوک بیر حیصه سینی ائتنیک جهتن تمیزله دیکلری کیمی ارمنیلر ده داغلیق قاراباق و ارمنستانی ائتنیک جهتن تمیزله میشلر، دیگر طرفدن آذربایجاندا ۶۰ دان چوخ ائتنیک قروپ یاشاییر و اونلار هامیسی قانون قارشیسیندا برابر دیر.

سیزه بئله گله بیلرکی، هر ایکی مناقشه یه ضنا سبتده آمریکا سیاستی اساس فاکتورلاری نظره آلماقلا عینی موقع توتولمایدیر، اصلینده بئله دگیل دیر، بیلرلشمیش ایالتلر بوسنیادا کیمین گونا هکار اولدوغونو معین ائتمیشدیر. لاکین بویوک و گوجلو ارمنی دیاسپورونون سیاسی تضییقینه معروض قالان آ. ب. ا. کنگره سی بوش و کلینتون حکومتلرینین مصلحتیندن بیان کنجره ک. آ. ب. ا. سیاستینده ارمنستانی خئیرینه منیل یاراتمیشدیر. بو، آذربایجان حکومتینه آ. ب. ا. یاردیمینسی قاداغان ائدن "آزادلیغین مدافعه سی آکتی" نین ۹۰۷- جی بندینین قبول ائدلمه سی ایله رئاللاشمیشدیر. همین بنده گوره، آ. ب. ا. حکومتی حتی آذربایجانداکی بیر میلیون قاچقینا هومانیتار یاردیم بئله گؤستره بیلمز.

ارمنستان ایسه قوربان اولدوغونو ادعا ائدیر، ایندی اؤزؤنوز فیکیرلرله شین، کیم تجاوزکار دیر و کیم تجاوزون قوربان دیر، و اونوتما یین کی، هنج بیر آذربایجانلی عسگرین ارمنستانی اراضی سینه آیاغی دگمه ییب، اجازه وئرین چیخیشیمی گله جگه نظر سالاراق بیتیریم: نوبتی آددیم نه اولای بیلر؟ و بو مناقشه نی حل ائتمک مؤمکوندورمو؟

منیم فیکیریمجه، بو دهشتلی محاربه نی یالینیز او زمان قورتارماق اولار کی، ارمنستان اراضی ادعالاریندان ال چکسین و بین الخلق حقوق نورمالارینا رعایت ائتسین. غربده بئله بیر شئیدن خبردار دگیل لیر کی، ۱۹۸۸- جی ایلده مناقشه باشلامازدان اول داغلیق قاراباغ گئنیش مختاریته مالیک ایدی. قاراباغ ارمنیلرینین اؤز مکتبلری، کلیسالاری واردی، اؤز دیل لرینده دانیشماق اوچون هنج بیر محدودیت یوخ ایدی، آذربایجان پرشیدنتی علی یئوین بیان ائتدیگی کیمی، بیئرلی مختاریتی گئنیشلندیرمک اوچون نوبتی آددیملار آتما عا حاضر دیر. لاکین بیز قاراباغین وئریلمه سی و یا اونون ارمنستانا

بیرلشدیریلمه سی ایله راضی اولا بیلمه ریک ، عینی زاماندا بیــــز
مناقشه نین ائله بیر حلی ایله راضی اولا بیلمه ریک کی، قاراباغدان
سۆرگون ائدیلمیش ۶۰ مین آذربایجانلی نین اؤز ائولرینه قاییتماق
امکانی نظره آیینما سین ، اگر آذربایجان بو شرطلری قبول ائده رسه ،
یا بو جور شرطلر ارمنستان طرفیندن اونون بۆینونا قویولارسا و
بۆتون دونیا بۆنو قبول ائده رسه ، بو اوروپادا چوخلو دیگر فلاکتلرین
مؤده چیسی اولاردی .

آلاها شوکور کی، غرب آخیر کی، بۆسنیادا صربیانین الی اولدوغونو
قبول ائتمیشدیر و اومیدواریق کی ناتو و ب . م . ت قطعیتلــــی
اولاقلار ، بۆنو بیر ایل اول صربلر بوسنیانین چوخ حیمه سینین اشغال
ائتمزدن اول ائتمک لازیم ایدی .

اگر صربلرین موفقیتی ارمنیلرین موفقیتی نین داوامی اولارسا ، هر
بیر ائتنیک قروپ بئله بیر قناعته گله بیلر کی، زور گوجونسه اوز
قونشوسونون اراضی سینین الحاق ائده بیلر . "گوج قولدادیر" گۆنون
شعاری اولاجاق و ب . م . ت بۆتون اوروپادا مناقشه لرله اولزه شه
جکدیر .

اومود ائدیرم کی، زکا اؤستون گله جک دیر . من هئچ شبهه ائتمیرم کی
ارمنیلرین و آذربایجانلیلارین اکثریتی صلح ایسته ییر . عینــــی
زاماندا اینانمیرام کی ارمنیلر "بۆیوک ارمنستان" یاراتماق
ایسته یین صرف ملتچیلره قارشی چیخماسا ، صلح یاراتماق مۆمکــــون
اؤلسون .

۱- نورم ، نورما : عرف و سنت دئمکدیر .

○ کیملیگیم

قیریلیمیش آینا مدا تکرار اولورام
داغینیق آنیلار یئللرده اوچور.
بئینیمه جوابسیز سؤاللار دولموش
جان چکن گئجه نین
داوامی اوچون
سیطر (مه) دومانلار سفربر اولموش
هله ده آدیمی چکه بیلیمیرم
هله ده کیملیگیم
قیرخ قات بوخچا دا
اؤوسونلارلا دؤیؤنلو
گیزلین سا خانیر
هله ده قارداشیم بیرکه دؤشنده
اؤزوندن اؤتانیر
اصلینی دانیر

اوستاد حمید نطقیدان:

ادبی خبر

تهرانین بهمن فرهنگسراسیندا بیر تاماشا بیر کنسرت

مهر آییندا "حیدر بابایه سلام" نمایشی اوستاد شهریار بهن شهره لیمی
حیاتین خشکناپ کندینده با شایان جماعتین دولانیشیغی، آقای حسین
لاله نین کارگردانلیغی ایله موفقیتله محنه یه قویولدو و تهسران
اهالیسینین طرفیندن یوکسک درجه ده آلقیشلانندی .
هابئله مه رین ۲۰/۲۱/۲۲- جی گونلرینده اؤچ گئجه او تایلی بو
تایلی آذربایجان عاشیقلارینین موفق کنسرتی اولدو. بو کنسرتسده
شیروان عاشیقلاری نین رهبری اوستاد عاشیق محمد آقا شیروانلیسی و
اوستاد بالابانچی رشید محمدلی و بو تایدان عاشیق بولود جوادی و
عاشیق شهابزی دوستلاری ایله بیرگه ساز چالیب اؤخودولار. بو
کنسرتین آپاریجیسی آقا مجیدزاده ساوالان ایدی.

○ آمان آله

(۱) امان الله قرآن - تفسیرلی دلیم

تقوا - سیز دانیشیقلاردا بله نیر.

الوان - یا شاملی ادب اؤرمانیما

قار - یا غیش یوخ، بۇغۇجو قوم اله نیر.

بعضی اؤخوموشلارین نقشی بۇ گون

دۇغما نقشیمیزی محو ائیلیمک دیر

بۇ اوص - یا رغیسی ایله قینانمالی صوج

خیانت اؤلچولو سهو ائیلیمک دیر.

اؤخوموش، بیله - بیله آغیلا بیر

بالدان - شیرین آنادیل بۇلاغیمی.

اؤخوما میش، بیلمز - بیلمز اؤنونلا

سوز - بیرلیکده بالمالا بیر باغیمی

دیلیمین یۇخلۇغون اؤزلمز لسه

دۇغما " راقی " - ین یئرینه " تر " دشملر،

دۇغما " یاخشیراق " - ی عمدا " بۇرا خیب ،

یئرینه " یاخجی تر " ، " بهتر " دشملر.

" یاخشیراق " ، " داها یاخشی " واریمیزکن

قوندارما " یاخجی تر " ، یاد " بهتر " نه دیر؟

یانلیش ترکیب ، یاد سوز دیل گؤوده سینده

ماقینیلمالی قان - صوران گنه دیر.

فارسجا دانیشاندا " خوب راقی " یانلیشسا

تورکجه دانیشاندا " یاخجی تر " دوز دور؟!

مضطر بول - کسن گنجه ده چکینیر

سن گوندوز دیل کسیرسن بۇ نه اؤز دور؟!

اۆخوموشدان دىلىمە دگن صدمە
 يالنىز بۇ مۇردە منحصر دگىل .
 چاشىرام ، بۇ يانلىشلارى ياپانلار
 گۈرەسن دوشمنلرە اجير دگىل ؟
 بۇخ ، بۇنلار ھامى اجير اولايلىمىز
 چۇخو اجرتسىز شىطان فعلەسى دىر
 بۇش بئىين ، بۇغازلارى يانقىلايان
 اۆز سىلرى بۇخ ، شىطانين سسى دىر
 بىلىرم ، غرض تركيب - تركيب ، سۇز - سۇز
 دىلىمى اۆزلۇگوندن بۇشالتماق دىر .
 سۇنرا جىرىق ، يىرتىق ، بۇش قابىق دئىه
 اورتاق دىلى تۇتوب ، اۇنو آتماق دىر
 دۆز دور ، اورتاق دىل (۲) بىزە چوخ عزيز دىر
 حافظ دىوانى تگ سئوگىلىمىز دىر .
 سئوگىلىسە آنا يىئرين تۇتانماز .
 ھرەسى اۆز يىئرىندە سە عزيز دىر . (۳)
 مین ایلدن چوخدور شىطان ھر قاپىنى
 دایانمادان اۆزومە باغلاما قدا . (۴)
 بۇنا باخماز " **دەدە قورقود** " يارادان ...
 دىل ھلە " **حیدر بابا** " چاغلاما قدا .
 بىلمزلىكدن دوشمن دگىر منىنە
 صۇ تۇكمەكدن صاقىن ، داندىغىن دىلى
 تانرى قوتلاندىرمىش ، بو گۇگسل دىلدە . (۶)
 اسكى " **توراق** " (۵) - ى گۇر ، يىئنى " **انجیل** " - ى
 آنا وارلىغىما صالدىران صاقىن !
 ھىچ بۇ جنايتىن قېحون قانىرسان ؟
 دىلىمىن حیات حقىنى داناركن
 تانرى نىن بىر نعمتىنى دانىرسان ! (۷)
 اولو يارادانين آيتلىرىندن

گۆگلهرىن، يىثرىن يارا نىشى دىر،
انسانلارنى دۆرلۈ-درى بۇيىسى
دۆرلۈ دىللىرىندە دانىشىشى دىر^(۸)

آجىقلاما لار:

- ۱- بىندە بىلەلى، آنا دىللىمىزدە ايكى قرآن تفسىرى وار دىر:
الف: **كتاب كشف الحقائق عن نكت الايات والدقائق**، مؤلف و ناشرى
مير محمد كرىم العلوى الحسينى الموسوى الباكوى، تفلىس ۱۳۲۲ھ، ق .
(۱۹۰۴ ميلادى)، (اۈچ جىلددە: بىرىنچى جىلد ۷۴۵ صحىفە، ايكىنچى
جىلد ۷۹۱ صحىفە، ۳-جۈنچۈ جىلد ۹۶۱ صحىفە).
- ب: **كتاب البيان فى تفسير القرآن**، مترجم شيخ الاسلام محمد حسن مولى
زادە شكوى، بىرىنچى طبع تفلىس ۱۹۰۸، ايكىنچى طبع قم ۱۳۹۹ھ . ق .
(ايكى جىلددە: بىرىنچى جىلد ۴۹۲ صحىفە، ايكىنچى جىلد ۵۳۸ صحىفە)
- ۲- بىز ايرانلىلارنى مشترك دىللىمىز: فارسجا
- ۳- بىز توركلار اۈچۈن هم بو وهم اۈ دىل عزيز دىر
توركو آنامىز، فارسى دىلى سئوگىلىمىز دىر
(اوستاد دوكتور حمىد نطقى)
- ۴- دوكتور حمىد نطقى - **منشور شيطان**، وارلىق بهمن واسفند ۱۳۶۳.
- ۵- **كتاب مقدس يعنى عهد عتيق**، عبرانى و كلدانى دىلىندىن ترجمە
لېسېق شېرىندە ۱۸۹۱ (۱۴۳۷ صحىفە).
- ۶- **انجيل شريف يعنى عهد جديد** ۱۹۲۲ (۴۶۴ صحىفە).
- ۷- **قرآن كرىم**: الرحمن سورەسى ۴- جۈ و ۱۳- جۈ آيەلر.
- ۸- **قرآن كرىم**: روم سورەسى ۲۲- جى آيە .

سوزلوك:

آغىلاماق: زهرلەمك اۈزلمك: آرزو ائتمك اۈرتاق: مشترك
اۈس: عقل بۇيا: رنگ دۆرلۈ: مختلف ماقىنماق: چكىنمك
سالدىرماق: تجاوز ائتمك صۈج: گۈناه قىح: چىركىنلىك،

قۇتلاندىرماق : مبارک ائتمک قۇندارما : جەلى گۇکسل : سماوى
گۇۋدە : بدن مۇظر : چارەسىز يارانىشىق : يارادىلىش ، يارانىش
يارغى : قضاوت ياشام : حيات يا نقيلاماق : منعكس ائتمک يانلىش : غلط

ح. اوزگور - تىبرىز

محمد اکبرزادە (ناصح)

واردىر هىئت استادىما جا واپىم
گوناهىم جوخ اولار، آزدىر شوپىم
ساوادىم آزدۇنغولارىم چاشىبىدىر
سۇز دىمكده يۇخدور منىم حىجابىم
يازدىن منە شاعىر وارلىق ايجىندە
جوخ يىتكەدىر منە چىلپاق بىچىندە
گۇركملىسن هامى دىشىر نەكى من
تەكىن يۇخدور نە ھىندە نە چىن دە
بايرام چاغى چىچك بوتو آچاق
گونش گلىب ظولمت تامام چاق
دونىا واركن سۇزون ازىر اولاق
گوسە تاي توركە ياروق ساچاق
تۇركون دىلى آزغىن دۇشوب اوزاقدىر
ياردىم اونا اولان واللە قۇچاقدىر
يىحى شىدا ياكى نطقى يا اۇزوز
اۋرەكلردە تورك، ائوپىنە اوجاق دىر

آتىشقا مىن گۇزو يۇموق
گۇندوزلرىم ايتىب منىم
غرىبەدىر گنجلىك دونىام
باشلانما مىش بىتتىب منىم
يارىنلارىن قان شرقىسى
لال دايانىب دۇدا غىمدا
يولچولوگون دلى حىسى
زنجىرلنمىش آيا غىمدا
بىر گون كىمە دوياجاق مى
داملا - داملا ايجىلىرم؟
گۇرەن كۇرلار گۇرەجك مى
قاناد - قاناد بىچىلىرم

○ عاشیق علی عسگر کور نصیب

سۆز او سۆزدورکی عاشیق علی عسگری بیر دوستو "گۆللو بـسـسـولاق" کندینه، اؤز اوغلونون تویونا دعوت ائله ییر، ائل سیننه دفتری "کور نصیب"، ده "گۆللو بولاق" دایا شییردی، علی عسگر حق دا دا چسوخ ائشیدمیشدی. آنجا ق نوه سیننه دئییرکی اونودا او توپا آپارسین، گۆرسون کی بو علی عسگر کیم دیر، گلیب یئتیشیر گۆرور "علی عسگر" شیرین آواز ایله اوخویور. "علی عسگر" سۆزونو قورتاران کیمی کور نصیب بئله دئییر:

بیر عاشیق گلیب دیر گوللو بولاق
خوشا گلمیر نه آوازی، نه سسی
حاییف کی گۆرموره م بوی بو ساطینی
دئییرلر سیددیر آغیر نفسی
"علی عسگر" باخیب گۆرورکی بو ائله توخونماق ایله سۆزه باشلادی.
جاوابین بئله وئردی:

زُ همی کورا وئریب ذهنی اوسته لیک
خلقین بیزلره بو دور مژده سی
مردی، مرد اؤلدورسه انتظار قالماز
کیشییه دگمه سین نامرد گولده سی
کور نصیب سۆزونو بئله داوام ائله ییر:
نه ساز چالا بیلیر نه ده اوخویا
یون تۆک قاباغینا کیلیم توخویا
مهمان اولاپئندیر، لاواش یوخایا
دولسون دا غارجیفی هم ده کیسه سی
علی عسگر بو آدامین مطلبینی آنلاییر، بیر طرفدشه اونون کورلوغو
قاباغینی کسیر، فیکیرله شیر دئییر:
توخونما رام سنین کیمی ذلیله
گل منی یاناما خالقین الی ایله

گل باخ نصیحتە ، سۆزە ، دلایلە

اشئیدەنین سندن گلئین ھوسی

نوبت نصیبە یئئتیشیر :

نصیب چوخ عاشیقلا آشیب میدانی

اونلارا دار ائدیب بو گئن دەنیانی

پای نیغاندیر وئرمە حاق دۇرانی

دئشیر چوخدور نتیجەسی ، نۆھسی

"نصیب" علی عسگرین چوخلو نۆھ ، نتیجەسینە اشارە ائلەبیر . "علی

عسگر" دە جاوابیندا آلدی گۆرەکنە دئدی :

"علی عسگر" ھر یانی گزیب دولاشیر

ھر جائی گۆرندە خایالی چاشیر

آی نصیب پای بیغماق سنە یاراشیر

چونکو یوخدور گۆزلرینین گیلەسی

کور نصیب صحبتین بو جور آلمانا غیننی گۆزلە میشدی . اونون اوچون دە

"قیفیل بند" ە گئجیر :

سندن خبر آلیم عاشیق علی عسگر

دوققوز ندیر صنعتین دن خبر وئر

نئچە دوققوز بیر - بیرینە باغلیدیر

نە اوخونوب خلقتیندن خبر وئر

بو یئردە اوستاد علی عسگر فیکرە گئدیر . بیر قلیان ایستەبیب

چکمەگینە اجازە ایستەبیر . چوخ دۆشونور . بیردن ائویببە سینین دۆو -

اردان آسلیمیش سازی گۆزو نە دەبیر . سازین چانلقینداکی دوققوز

جالاغی گۆرور .

ذەنی ایشیقلا نیر . اونودا بیلک کی علی عسگرین سازی او بیـــــــری

سازلاردان بیرآز اۆزون اولوب ، اونا گۆرە دە اونون سازینینـــــــ

چانا غیندا ، اون بیر جالاق واری ایدی . علی عسگر مجلسە قایدیدیر .

گۆرەکنە قیفیل بندین جاوابیندا نئچە دئشیر :

آل جاوابین وئریم آی عاشیق نصیب

دوققوزو بیر یئردە سازدی قاباقدا

دۇرد دوققوز دور بیر - بیرینە باغلیدیر

بیر اوخوما خوش آوازدی قاباقدا

كورنصيب قيفيل بندين او بيرى بندين بئله بيان ائيله بير :

دوققوزو نه ديلده ائدير صحبتى
نئجه دوققوز اونو بوراخماز قطى
دوققوزون دوققوزا ندير خلقتى
نه اوخونور خلقتيندن خير وئر

جاوابيندا على عسكر آلدى گۆرهك نه دئدى :

دوققوزو دانيشير دئسم نه ديلده
دوققوزو دوققوزون ساغلايير آلدە ،
دوققوز قابير قابير بيرله شيب تئلده
دوققوز عاشيق سيم تارازدى قاباقدا

نصيب " تاپيشيرما " سين دئير :

دوققوزو بيرلشيب تاپيب نئجه يول
نئجه دوققوز اونو ائيله ييب قبول
نئجه شاه ، وزير دير قارشيسيندا قول
نصيب دئير حكمتيندن خير وئر

گۆرهك " دده على عسكر " قيفيل بندين جاوابين تاپيشيرماسيندا
نئجه دئير . سازين پرده سيندهكى سيملر اوج آدى ايلن دئيلير . آلت
سيملر " ذيل " ، اورتا " پس " ، اوست سيملر سه " بم " آدلانير . على عسكرده
اونا اشاره ائله بير .

دوققوزو بيرله شيب تاپيب اوچه يول
اون بارماق اونلارى ائيله بير قبول
۷۲ هاوا شاه پرده يه قول

على عسكر " يولدوغو غازدى قاباقدا

يعنى كى على عسكر " سنين كيمي چوخ غازلار يولوب يولا ساليب .

سونرا على عسكر بير قيفيل بند دئير . كورنصيب جاواب وئر بهيلمير .
على عسكر قابيديركى آى نصيب عاشيق ، عاشيق ايلن اول مجلسده " ديوانى "
اوخويار " تجنيس " اوخويار ، گئچر " قاراچى " يه " جنگى " يه ، كورا و غلوييا
كى آخيردا دا " قيفيل بند " دئير . ايندى بومجلسده سن اولجه منسه
" توخونما " دئدين ، سونرا قيفيل بنده كئچدين : منى بوجور قارشيلماقدا

قصدين نه ايدى ؟

عاشيق نصيب عذر . ايسته ييب عاشيق على عسكرين اوستادا ولما غينا بير
ده يقين ائله بير .

○ بردارها بردارها

خاکم به سر خروارها	نفرین بر من بارها
چون نقش بر دیوارها	وا مانده ام در کارها
دیگر نه آن آزاده ام	همت ز کف بنهاده ام
افتاده ام افتاده ام	در تنگنای غارها
از زندگانی خسته ام	با رنج و غم پیوسته ام
بشکسته ام بشکسته ام	درگیرها و دارها
با دردها در اَلتم	با فردا هم محنتم
درحیرتم در حیرتم	از پورها و پارها
دل را به دریا میزنم	خود را بهر جا می زنم
گه دست و گه پامیزنم	در تورها و تارها
درهر کنامی بوده ام	از رنجها ناسوده ام
فرسوده ام فرسوده ام	از دورها و دارها
عمری بدل خون خورده ام	گه زنده ام گه مرده ام
افسرده ام افسرده ام	از زورها و زارها
افتاده ام من از نفس	آزادم اما در قفس
نی در دلم دیگر هوس	زان شورها و شارها
چون غنچه نشکفته ام	در خواب حیرت خفته ام
آشفته ام آشفته ام	از کورها و کارها
با غصه ها آکنده ام	دل سوزد از هر خنده ام
شرمنده ام شرمنده ام	از غورها و غارها
غم پیش این دل برده ام	جان را به لب آورده ام
آزرده ام آزرده ام	از غورها و غارها

دارم ملال از دیو و دد	گویم سخن را مستند
از مورها و مارها	ناچار می‌جویم مدد
از قید و از زنجیرها	می‌ترسم از شمشیرها
از نورها و نارها	از حیل و تزویرها
جان می‌ستاند ناله‌ها	دل داغدار از لاله‌ها
در گلشن و گلزارها	خون می‌چکد از زاله‌ها
از ننگ‌ها در حیرتم	از رنگ‌ها در نفرتم
از بی سبب کشتارها	ناراحتم ناراحتم
آزرده‌ام از جنگ‌ها	ببزارم از نیرنگ‌ها
از تازی و تاتارها	لعنت بر این فرهنگ‌ها
در خون دل غلطیده‌ام	من عاشق شوریده‌ام
سردارها بر دارها	در عمر خود بس دیده‌ام
روی سخن بس‌کن بپوش	معماریا دیگر خموش
آسان شود دشوارها	در راه انسان‌ها بکوش

منافق‌لر... بین قالیانی

سینا، خلقین و اولکهنین کشیگینده دایانیب هر بیر خطا کار السی
یئرینده قطع ائده جکدیر، جانیلر، خائنلر آختار یلیب تا پیلاجناق
توتولاجاق و اؤز عملرینین جزا سینا یئتیشه جکلر .
بیز یئر کۆره‌سینین هر یئرینده هر جور تروریسم ایله جدی مخالف
اولوب، بوتون صلح سئوهر و دینج یاناشی یاشاماق طرفداری اولان
انسانلاری القیشلا بیریق، مسالمت، قارداشلیق و امنیت طرفداری اولان
ملت لر و دولت لری القیشلا بیریق، بیز رجا و اشق ائدیریک کی بوتون
قدرتلی دولت لر و خلقلر وار قووه لری ایله چالیشینلار کی، ترور-
بیزمین، بو قادا جنایتین، بو ضد بشری آلقاق فعالیتین قارشیسسی
آلینسین، بوتون انسانلار، دونیانین هر یئرینده امنیت ده یاشاسین
و دؤران سورسون .

پروفیسور غلامحسین بیگدلی

مناقلر بودفعه ترور و بومبا پارتلايشی ايله اسلام امتی و ایران ملتی آراسیندا تفرقه سالماغا جان آتیرار

باشدا آمریکا دورما قلا غربین مزورانه سیاستی اسلام انقلابی نیس باشلانقیچیندا ساتقین و ملعون صدامی کۆشگوروب، تازا دوغولسوب یارانمیش اسلام جمهوریتینه، عزیز وطنیمیز ایرانا ناغافل باسقینا یؤنلتدی، دوز سگگیز ایل تامام آمانسیز محاربه و قانلی دؤیوش اون مینلرله شهید و قوربان آلماقدان، جوخلو شهرلر و سایسیسز کندلر و قصبه لر و ملی مؤسسە و تیکینتیلر ویرانه یه چئوریلدیگدن سونرا محاربه سونا چاتدی، اؤلکه میزین مؤمن، رشید و فداکار اولادلاری اؤز لرینی اسلام و وطن اوغروندا منلی و نظیری گؤرونمه میس رشادت لر و قهرمانلیقلار باها سینا قودوز دوشمنی قیریب، قووب ، یورد و موزدان اخراج ائله دیلر، اونلاری دیزه چؤکورتدولر، بیز خرابدیه چئوریلیمیش محاربه منطقه سینده بیئنی دن قورماغا و ویرانه لری آباد ائتمک و اقتصادی وضعیتینی نورمال حال سالماغا باشلادیق و سرعتله ایره لی له دیک . اؤلکه ده هر شئی اؤز بیئرینی تاپدی، جماعت عسادی یاشاماغا باشلادیلار جمعیتده هر طرفلی تجدید حیات عمله گلدی، اؤلکه چیچک لیمه گه باشلادی.

بۇرنو از یلمیش غدار تجا وزکار غرب سیاستی بو دیرجه لیش و بیئنی دن قورولموش وضعیتینی گۆره رک بیئنی دن بیر تۇر قورماغا جهد ائتدی. بو دفعه اؤلکه میزین مقدس وحدت و قدرتینی دویان اجنبی غمبکارلاری و آمریکا قارا گروهلاری آراسیندا نفاق تۇره تمک، ایکیلیک سالماق و ملی و مذهبی اختلاف یاراتماق فکرینه دوشدو. سنی - شیعه آراسیندا اختلاف یاراتماق، مسیحی مسلمان ایچینده ضدیت تۇرتمک فکرینه دوشدو. بوکهنه - پارچالاقالیق ائتامپریالیست سیاستینی بیئنی دن تطبیق ائتمگه جهد گؤستریدی. بو قارا وضد بشری سیاستی حیات کئچرمک اوچون معین مزورانه نقشه لر جیزدی. اؤلکه میزده دینسج و قارداش جاسینا صلح و مسالمت ده یاشایان شعیه، سنی، مسیحی، یهودی و دیگر دین لره ستایش ائدن مهربان و صمیمی یاشایان خلقلر آراسیندا یالانچی قومی و مذهبی اختلاف، کینه و نفاق تۇره تمک، و

اۆلكەدە بىر نوع اعتمادسىز و اينام سىزلىق يارتماغا جەدگۈستردى، بو ايشى ايگرنج، عىبەجر، وطنسىز، ساتقىن ترورىستلر ئىلى ابلە و صدامىن امكاناتى ايله فعالىتە كىرىشىدىلەر. وجدانىسىز ترورىست لىر ئىلى ايله بو قارا سىياسى حىياتا كىچىرەك باشلايدىلار، اىلك نۆبەدە اوچ نۇر گوناھسىز مسىحى كىشىلر ئىلى ترور ائىدىب، سونرا دا بىر جوخ دىنى و مقدس مكانلار يارتلاتماغا و بىر جوخ گوناھسىز انسانلار قىرماغا جالىشىدىلار.

بو ساتقىن و اجنبى سىياسى ئىلى اجراچىسى اولان بو آچاق ترورىستلر ايشى او يىترە جاتىدىلار كى، اوتانما زاجاسىنا مىلى و نظىرى گۈرونمە مىش دەشتلى بىر جنايتە، قانلى بىر فاجىئە ئىلى ائىدىلار. كىدىبان مقدس سايبىلان، ھىچ بىر مدافىعە و قۇرونما يا احتىياجىسى اولمايان، خلقىن اينام و اعتقاد او جاغى سايبىلان ۸- جى امام ئىلىھى السلامىن مقدس حرمىنە بومبا قىيۇب، پارتلاتىدىلار، بو آچاق و غىر- انسانى حرىكتلر ئىلى ايله اوزاقلاردا ن زىارتە كلىمىش جوخلو قوجا، جان، بۇيۇك، اوشاق، كىشى و آرواد زوارلار شىھىد ائىدىب قانلار ئىلى بلىشىدىلەر. بو آچاقلىق ھلە ھىچ عىردە، ھىچ اۆلكەدە، ھىچ مەزھبەدە ھىچ مېارزە دە گۈرونمە مىش اىدى. اۆزۈ دە عاشورا گونۇ، باخىن بو وحىيانە ترورلا كىم كىمى اۆزۈ دە ھارادا و كىمىن گۈستىرىشى و منافىعى ايله قىرىر و مو ائىدىر، ھلە اۆزۈ دە انسان آدلاندىرىر. آيا بو كىمى ضدبىرى نقىشەلر اجرا ائىدەنلرە انسان آدى و ئىرمىگ اولارمى؟!

شوكور اولسون كى اسلام جەمھورىسى ئىلى خادىملر ئىلىن سايبىقلىغى، امنىت ما مورلارمىزىن فداكارلىغى و كىچە گوندوز، دورمادان يۇرولمادان مادقانه مېارزەسى و فعالىتى سايبەسىندە، آزقىن جنايتكار خائىنلرە بو فاجىئەلر تۇرەدىب- تۇرەدن اىستەينلر، بىرى دىگرى ئىلىن آردىنجا يا خالانىب، قانون ئىلىنە تاپشىرىلمىشى. اولار ئىلىن جىزدىغى پلانلار و كىدىكى نقىشە (نقىش برآب اولوب) باطل اولدو.

بىز امىنىك كى جنايتكار و خىانتكار ترورىستلرە، دىن و وطن دوشمنلر ئىلىنە آرتىق آمان و ئىلمە يەكدىر كى بىر داھا بو كىمى فاجىئەلر تۇرەتسىنلر، فداكار امنىت ما مورلارمىز، آيىق و سايبىق دىنى قارداشلارمىز و بوتون وطنپرور و پنداشلارمىز فداكار و قەرمانجا- قالانى ۹۳- جو صحىفەدە.

● سون آشيد

قىشىن ايلك گونلرى ايدى، قار سيرا دۆزلموش اوْجا دا غلارا آغ اوْ - رپه يىنى سرمىش، گۆى اوْزونو آغ قالىن بۆلۈدلار آلمىشىدى. بۆيۈك چىللەنن سۆيۈك - سازاغى قارشىسىنا گلەنى قامچىلايىب، اوْتوردو ظولمتلى گىجە سس سىز ھىكل كىمى قارا بايلىغىنى دا غلارا سرەرەك درد - كدرى آرتىرىدى، ظاليم سويوق اوْزونو گۆسترەك، قار - بۇراندان خىر وئىردى.

توتقون گۆنش كاروانىن سون ورمىلى تىللىرىنن دۇيدوردوغو ايىرنج بىر سوکوت ايجىندە، قاچقىنلار كاروانى امن بىترە جاتماق مقصدىلە اوْ - ائشيك لىرىنى ترك ائدىب، قارلى دا غلارى آشا - آشا يۇرغون - آرغىن گۆزەل طبيعتلى بىر گىن درەپە چاتمىشلار، آزدان - ياندىقدان سونرا، حسرتلى باخىشلارلا اوْنلىرىندە كى اوْجا داغى باخاراق، سون داغى ايسە ساغلىقلا باشا وورماق "واھىد بىر فىكىر كىمى ھامىسىنن دۇمانلى فىكىرلىرىندە آت چا پىدىرىدى.

گۆل باشىنا فىرلانان بۆلبولون جان ياندىرىجى نالەسىنە اوْخشار اوْشاقلارن حزين - حزين نالەلىرىنى طبيعت، اسن كۆلەيىن اوْلتوسونا قاتاراق، حسرت ماھنىسىنا اوْخشار ائلە بىر سىزىپتى آھنگ يارا - تمىشىدى كى، ايلدىرىم تىك اوْرەكلرە تۇخونوردو. بىر عايلەدە، يۇرغون قاچىقىلارلا بىرلىكدە سىرا دۆزولموش دا غلاردان آشماقدا يىدى.

آى كىمى، پارلاق اوْزونە تۆكولموش پوزغون تىللىرىنى قارا باشلىغى آلتىندا گىزلەدن آنا، يۇخو ايلە اوْياقلىق آراسىندا غۇم - خور خاطر تىنى حسرتلە وراقلاياراق، اجى طالعىنى بۇ فلاكتە سبب اولانلارى قارقىيىردى. بىلمەدن اينجى تىك پارلايان گۆز باشلىرىنى تارا گۆزلىرىندن آخىداراق، كىچىن گۆنلىرىنى بۇلانلىق گۆلكە كىمى

گۈزۈ اۋنۈندۈن كۈنچىرىدىرى؛

— ھىي... نە كۆسۈب-بارىشان، نە قاچىپ-اۋىنايان گۆنلرايدى...
دۈنيانىن مېن بىر رىنگىندىن بىر رىنگىنى آنلاردىق، ھداقت، دوستلۇق
مىھىت، ياشا دۇلدۇقجا نەلر آندىق، نەلر بىلدىك، نەلر اىستىردىك
نەلر گۆردۈك، كاش آيازلا يىئە قارا آغا جلاز آلتىندا گزەن گۆنلرېم
اولايدى، دىئىردىك بىن دۈنيا، ائلە ھىمىشە بىئلە قالاچاق دىر، آما...
گۆرەسەن، گۆرەسەن اۋشاقلارىن قالانى ھاياندا؟ يازىق، يازىق آنار
سۇنمىز، ھجر، اۋساندىق... اىندى ھرەسى بىر ياندا، مېن بىر
فلاكتدە دىرلر.

سۇنرا سۇلغون دۇداقلارىنى دىشلىرى آراسىنا آلىپ باشىن بۇلاباراق:
— دوشمانىن اللرى تۇكولسون، نىجە قىئىدى آيدىنلا تىللىنىن باشىنى
كسىن؟ مگر بۇ يىئلر اۋ قۇدۇزلارېن ايدى كى، قۇشون باشچىسى اۋنلارا
" بو يىئلر سىزېن كى دىر، دىئىرتمك اىستەپىردى، آما دۇغروس—
مھارىبە باشلاياندان نە آجى گۆنلر گۆرۈرم، آتا-آنامى اۋلدوردولر"
آيازىمى ايسە...

— آنا، نە قدەر يۇل قالدى؟ آياقلارىم دۇندۇ آخى!
بۇ سولمازېن آردىنجا گلەن سۇنانىن تىترەك و بۇرغون سى ايدى
كى اۋنو فىكىر دالغالارېندان آلدى.

سۇلماز، ملايم باخىشلارلا سۇنانىن شاختا وۇرموش قىزىل گۆل كىمى
قىزارمىش ياناقلارىنا باخاراق:

— قىزىم مەن نە تەر ائىلەيم، بىر آز دا دۇز، اۋ داغىن زىرۈەسىنە
قدەر يۇل قالدى، اۋرەبى ياناراق دىدى، سۇنرا ائىلدارى جاغىرار—
اق،

— ائىلدار گل باجىوېن اىندىن ياپىش، اۋزون دە بىزدىن چوخ آزالانما
دىئەرەك سۇنانىن ساغ اىندىن ياپىشى.

ائىلدار دۇزوب آناسى گىل يىتىش كىمى،

— آنا گۆرەسەن اىندى ھاياندا؟

— كىم؟

— آتانى دىئىرەم، دىئىرەم اىندى ھانسى جىھەدە؟

— ھانسى جىھە دە اولسادا، آنجاق بىزېم فىكرىمىزدە دىر، آخسى
بىلىرسەن، دىئىرلر: اۋرەكدن — اۋرەگە يۇل وار. سۇنرا آياقلارى
اىلە تاندا لادىغى بوللارا باخاراق:

گاه آراندا ، گاه داغدايام ،
 گاه چمنده ، گاه باغدايام ،
 ياخيندايام ، اوزاقدايام ،
 يورا بيلمز يوللار منى .
 گاه دۇنرم سۇنمز اودا
 آرزوم دنيز من بير آدا ،
 آند ايجيرهم بۇ حياتا ،
 يورا بيلمز يوللار منى

مدینه گلگون"

اۆز - اۆزونه سيزلاي يارق ، قالان يوللارا حسرتله باخدى . . .

گنجه قارا يايلىغىنى سرهن كيمي ، يورغون كاروان بير دوزه نلييه
 چاتيپ ، آي ايشيغى آلتيندا سۆمويه دۇتموش قۇرو چۇره يى گيرسيـز
 انگريله ازهرك نيگران باخيشلارى اوزاق - اوزاق اوفوقلره تيكيلـ
 ميشدى . سانكى غيب اللردن امداد گۆزله پيرديلر .
 آنالاردان بيرى آغلار كۆرپه سيني باغرينا باساراق ، اوره ييىندن تثللر
 قيريلديغى حالدا اۇنون كيچيك قلبىنى كۇنلوندن آلولاننان محبتى
 ايله قيزديرماغا چاليشىردى .
 اۆ اينجه - اينجه سۇزلىرى بۇيون باغىتك بير - بير دۆزهرك ، :

يات عۇرومون چيچكى ،
 گنجه كئچدى آي باتدى .
 سن هله ده اۇياقسان
 لايلام صبحو اۇياتدى .
 يات ، جانيم ، گۇزوم لايلا
 قۇربانين اۇزوم لايلا

" مرواريد ديلبازى

يشنه ، داغلانميش اوره كلره تسكين وئرمه گه چاليشىردى .

سۇنا ، داغلارا دۇشندن خسته لنميش ، بۇ گۇن ايسه سيزىلتىسى لاپ چۇ -
 خالميشدى . اۆ ناله ائدهرك جئيران گۇزلىره آنا ساييله قارداشينا
 باخىردى . اۆنلار نه قدهر سۇنانين اۆستون باسديرسالاردا ، يشنه قيز
 جيغاز تير - تير تيتيره پيردى .

ايستى يىتمك و ايستى گئيىمى اولما دىنى اوچون آنا لاپ علاجسىز
قالمىش، شاشقىن باخىشلاريله خستەلنمىش سولغون قىزىنا باخىردى، او
گئجه بو عايىلە اوچون ان دەشتلى بىر گئجه يە چئوريلدى... شاختا
وورموش يارپاق كىمى، سونا، ھىمىشەلىك اولاراق بو دونيادان گوز
يۇموب گئتىدى.

فلاكتىن فلاكتە جالانما سي، سولما زىن بو تون وارليغىنى سارسيتمىش -
دى، او ايچىن- ايچىن آغلاما قلا، كؤنلۈندە آلوولانان اودو سۇندورمە يە
جالىشىردى، ائلدار، يازىق قىزجىغا زىن يانيندا غم دىزلىرىنىسى
قۇجا قلايىب باھار بۇلودو تىك گوز اينجىلىرىنى آخىدىردى، او آناسىنىن
پروانە كىمى قىزجىغا زىن اودونا يانيب سى دە جىخما ماسىنىنى
باخاراق:

ظولمون تۇيو وار، مرمىسى وار، قلەسى وارسا
حقىن دە بۆكۈلمز قولو، دۇنمز اوزو واردىر.
دشپەر كايتى باخىشلا ظولمو ھارايلايىب، قالخىب يۇلا دۇشدو.
قار شدتله ياغما قدايدى، بۇنا باخما ياراق قاچىقىنلار او جا داغىن
زىروە سىنە چاتىردىلار. سولما ز، يازىق قىزجىغا زىن ظولمودن اوخلانمىش
ھىكلىنى دالىنا آلىب، بو آغىر جا غلارىندا :

قىزىل گول آخچا لاندى،

دىبى تا باقچا لاندى.

سنىن نە واختىن ايدى،

پالتارىن بوخچا لاندى .

دشپەر كا، نىسكىللى آغىلاردان اوخوياراق، آيرىلىق دردىلە زىروە يە
چاتدى .

• سون •

○ آذربایجان

شاغیر سهندی خا طیره سینه

یاد باشلاردا چلنگ اولدون
دار قفس ده. پلنگ اولدون
زنجیرلنمیش نهنگ اولدون
گوزون یولدا کونلون سس ده
آذربایجان

وارلیغینی بؤلکم اوچون
جانی سندن سیلمک اوچون
آخیر سنه گولمک اوچون
دوشمنلرین دوروب قصده
آذربایجان

قیفیلاندى آغزین - دیلین
پارچالاندى اوبان - ائلین
هارای تاپدی بمین - زیلین
دیپکلرین یاندى پس ده

آذربایجان
آت اوینا تدی چارلار، شاهلار
داستانلاشدی ناکام آهلار
وطن اوغلو یاددا ساخلار
غیرت اولماز نامرد کس ده

آذربایجان
اؤد اوغلو یام یانام دئدی
داماریندا قانام دئدی
"آنام!" دئدی، "آنام!" دئدی
ستارخانین سون نفس ده
آذربایجان

آذربايجانلى قلم قارداشيم
بويوك رسول اوغلو اوچون

بايراغى شوشادا سانجانا كيمي

چيخاردين زمانين گونده ليگيندن
قاراباغ سياست موضوعو اولماز
سس سسه وئرمه گه قويولماز وطن
قويولسا، او وطن دويغوسو اولماز
قاراباغ ديليمين اوچ هئجا سيدير
قاراباغ حاللانيير مين فساد اوسته
قاراباغ بير خلقين فاجده سيدير
اولكه لر توققوشور سياست اوسته
ايپليس بورونوبدور ملك جيلدينه
قاتيل انسان كيمي دانيشير، گولور
قاراباغ ساققيز تك چئينه نير بيئنه
آغيزدان - آغيزا هئي اوتورولور
سياسي دوشمنلر و محتكرلر
ايچديكجه دويما دي آخان قانلاري
ويرانه قويدونوز وطني بيئتهر
سيز آباد ائتدينيز قبريستانلاري
باخير خريطه يه الينده قايچي
اثرمني حيله گر، او قودوز ...
كور اوغلو توپپوزو، بابك قيلينجي
دوشمنين بويونونا سانجيلسين گرهك
سياست دئيلن ياد قانولاري
بو داشا، تورپاغا يازدي خيانت
كند - كند ياراشيقلی داش ايوانلاري
چاديرا ده گيشدي وطن ده ملت

نزيهان حسن زاده

اؤزانیر قارشیمدا بیر قانلی ساحیل
اؤرهیی اولانلار داش اولای بیلمز
بو ملت فلسطین قاچیقینی کیمی
یوردوندا ن دیدرگین او قالا بیلمز
آتیلان مرمی لر قاییتماز گئری
قارا باغ عزیز دیر بیر آنا کیمی
بایراغی شوشادا سانجانا کیمی.

تهران - ۹۴/۶/۱۸

بقیه‌نامه سرگشاده دانشجویان دانشگاه پیام...

رسیدگی اساسی در این مورد میباشیم.
۴- توهین ها و تمسخرها تیکه در صداوسیما و بعضی مجلات و مجالس
نسبت به زبان و فرهنگ ۲۷ میلیون آذری میشود را شدیداً محکوم
کرده و خواستار اقدام موثر از سوی مقامات هستیم.
۵- ضمن تقبیح برنامه‌های صداوسیما مراکز ارومیه- تبریز- زنجان
همدان - اردبیل که با حذف برنامه‌های ترکی سعی در محو فرهنگ و
زبان آذری دارند خواستار ارائه برنامه‌های روزانه (نه ۱۵ دقیقه-
ای) بلکه بطور مستمر به زبان ترکی اصیل و اختصاصی شبکه‌های
استانی برای این منظور میباشیم.

ومن الله التوفیق

جمعی از دانشجویان دانشگاه پیام نور مرکز مرند

۷۳/۳/۶

نامه سرگشاده دانشجویان دانشگاه پیام نور مرکز مرند
به هیات دولت

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

وَاعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللّٰهِ جَمِیْعًا وَلَا تَفَرَّقُوا
وَمِن آیٰتِهِ خَلَقَ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضَ وَ اٰخْتَلَفَ اَلْسِنَتِكُمْ وَاَلْوَانِكُمْ اِنْ فِی
ذٰلِكَ لآیٰٰتٍ لِّلْعٰلَمِیْنَ .

هیات محترم دولت جمهوری اسلامی ایران

اصل ۱۴ قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، زبان و خط رسمی و مشترک مردم ایران فارسی است و اسناد و مکاتبات و کتب درسی باید به این زبان باشد ولی استفاده از زبانهای مختلف قومی و محلی در مطبوعات و رسانه‌های گروهی و تدریس ادبیات آنها در مدارس در کنار زبان رسمی آزاد است .

ما دانشجویان دانشگاه پیام نور مرکز مرند در تأیید نامه سبک-گشاده دانشجویان ترک زبان دانشگاه تبریز و دانشجویان مشکین شهری دانشگاه‌های کشور ضمن بیعت دوباره با رهبرکبیر انقلاب اسلامی و خطوط ترسیم شده ایشان و با آرزوی شادی روح بنیانگذار جمهوری اسلامی ایران حضرت امام خمینی(ره) و با افتخار به اسلامیت و ایرانیت خود و با افتخار به اینکه از سرزمین دلاور مردانی چون آیت‌الله خامنه‌ای و شهیدان محراب و باکری‌ها هستیم نامه زیر را تقدیم مینمائیم و خواستار رسیدگی به آن هستیم .

۱- خواستار عمل به اصل ۱۵ و تدریس زبان ترکی آذری در کنار زبان رسمی هستیم .

۲- نامگذاری قسمتی از آذربایجان را به عنوان استان اردبیل و تعمیم نام یک شهر به بخشی از آذربایجان را محکوم نموده و خواهان تغییر نام آن به استان آذربایجان هستیم .

۳- نظر به اینکه استانهای آذری نشین از نظر عمران و آبادانی در وضع نابسامانی هستند و نرخ بیکاری بسیار بالاست و بهداشت و درمان در درجه بسیار پائین تری قرار دارد لذا خواستار
بقیه در صفحه ۱۰۲

یئل قونا غی

یئل قونا غی، سؤیله هاردان گلیرسن
دئی گوروم نه، تزه خبر بیلیرسن ؟
یاز گلیدیر آچیلیرسان هر سحر
آخسام اولجاق آغاریرسان بیر تهر
پرن - پرن یاییلییرسان هر یانا
شاد خبر دئی یاتمیش باختیم او یانا
هامی، سندن اومور مۇده، خوش خبر
چیرتما وورجاق قالمیر سندن بیر اثر،
قوؤو شورسان یئره قالخیرسان گۆیه
خوش خبری، گل، آپازما گۆیلره
یئل قونا غی، بیزدن اوزولمه باری
کتیر بیزه سئوینج دولو با هاری
سنی عزیزله ییب نازین چکریک
اۆره کلرده اومید تومون اکریک
گۆزله ییرلر سندن مۇده بو ائلر
قیزیرقانما، دانیش قوی باغلی دیلر
آچیلیرلر، کیم لیک لرین بیلیرلر
شیرین - شیرین دانیشیرلر، گۆلسونلر
یئل قونا غی، دانیش، دانیش سۆز گیلن
مایوسلوغون کۆکلرینی اۆز، گیلن .

یئل قونا غی: زنجیرا وتو، قاب سیندیران، قاب قیران، یارپا غی نیسن
ایچینده. سود کیمی مایع اولان بیر بیتگی (ایضا حلی لغتدن) فارسجا سو
بیتگییه قاصدک دئییلیر، قومدا بونا خبر آورک و خراسان دا خبرکش
دئییلر. اردبیل ده خلق آراسیندا بو بیتگی نین آدی یئل قونا غی دیر،
بو بیتگی نی موشتولوقچو کیمی قاریشلا یارلار. ۲. تخم، تخم، روشیم .

« بسمه تعالی »

" کسی که سخن حقی میدانند نباید از بیم مردم از گفتن آن خودداری کنند."
رسول اکرم (ص)

آی آدمها !

آی آدمها که بر ساحل نشسته شاد و خندانتید
یک نفر در آب دارد میسپارد جان ،

(نیما یوشیج)

سیلی ویرانگر را مجسم کنید که بی وقفه هرچه در مسیر خود می یابد
از جای می کند. میروید و با خود میبرد. سخن از فاجعه مسخ و نابود
شدن زبان ترکی آذربایجانی در معرض امواج برنامه های صدا و سیمای
جمهوری اسلامی ایران است .

موضوع این است که بر اثر بیش از نیم قرن منع خواندن و نوشتن
به زبان ترکی آذربایجانی در مدارس در دوران طاغوت و سپس بعثت عدم
امکان رفع کامل این منع در میان گرفتاریهای تحمیل شده بوسیله استکبار
جهانی از جمله مضایق جنگ تحمیلی هشت ساله از سوئی ، و از سوی دیگر
بعثت تحریفات بی اندازه ویرانگری که همراه با برنامه های باصطلاح
ترکی صدا و سیما به زبان ترکی آذربایجانی تحمیل می شود، این زبان
زبان نزدیک به نیمی از ملت مسلمان ایران ، اینک در گرداب فاجعه
مسخ شدن و انهدام دست و پا می زند .

شاید آن عده از همزبانان گرامی که ، بخاطر بی اطلاعی از حقوق
فرهنگی خود ، مانند پرندگان زاده در قفس و بیگانه با معنای پرواز
آزاد، بیسوادی در زبان مادری را امری عادی و پذیرفتنی می پندارند
و سواد را منحصر " مترادف با کسب قدرت خواندن و نوشتن بزبان فارسی
می دانند، متوجه نباشند که خطر مسخ شدن و انهدام زبان ترکی آذربایجانی
در ایران تا چه حد جدی است . با همه تنگی مجال ، برای اطلاع این
عزیزان به اشاره ای می پردازیم :

هر زبان بخاطر خصوصاتی که مختص آن است از زبانی دیگر متمایز
می شود. حال ، هنگامیکه ویژگیهای ، مثلاً ، زبان " ب " بر زبان

"الف" تحمیل شود، یعنی وقتی که متکلمان به زبان "الف" وادار شوند که ویژگیهای زبان "ب" را بکار برند، زبان "الف" مرحله به مرحله به زبان "ب" شبیه تر میشود و این جریان شبیه تر شدن زبان "الف" به زبان "ب" تا آنجا پیش میرود که دیگر نشانی از زبان "الف" بر جای نمی ماند.

بر اثر اعمال سیاستهاییکه بدانها اشاره شد زبان ترکی آذربایجانی وضعی مانند زبان "الف" و زبان فارسی موقعیتی مشابه به زبان "ب" را پیدا کرده است. یعنی اصوات و ترکیبات و قواعد جمله سازی زبان فارسی در تکلم بسیاری از ترک زبانان شهرنشین فارسیدان که بعلم مذکور در بالادری زبان مادری خود بیسوادند بدرجات مختلف جای اصوات، و ترکیبات و قواعد جمله سازی ترکی آذربایجانی را اشغال کرده است. شرح این واقعه^۱ عبرت آموز نیازمند بحثی دیگر است. آنچه در این مقال مطرح است اینست که صدا و سیمای جمهوری اسلامی ایران نقشی عمده در تحریف و به تحلیل بردن زبان مادری ما بعهده گرفته است.

هرچند با گوش دادن به برنامه های به اصطلاح ترکی صدا و سیمای تبریز (جزآن بخش که برای خارج از ایران داده میشود) تقریباً در هر ثانیه چندین مورد از نقض دستور زبان ترکی آذربایجانی را شاهد خواهیم بود، برای اینکه این بحث مستند باشد بیائید به نمونه هایی که از برنامه تلویزیونی تبریز در ۷۳/۴/۱۰ گرفته شده است توجه کنیم. در این برنامه علاوه بر اینکه کلمات "مشکل" و "خدمت" با تلفظ فارسی ادا شد ترکیبات زیر نیز بکار رفت: "ماده؛ دوققوز"، "قدرتهای بزرگ"، "چه از نظر کمیت، چه از نظر کیفیت"، "تلاش اٹلیب تا بو قسمته آرتیخ سهمی اول"، "در تدارک بیر فیلم داستانی سوز"، "ضمن اینکه همکارلاریم برنامه لری تهیه اٹلیبیلر" (دقت شود که "ی" در "برنامه لری" یا "تنکیر است!")، "صحبت از فرهنگ مصرف نان دی شهرستان تبریز ده"، "محیط زیستین حفظ و حفاظتینده"، "تصمیم توتدوخ بو هفته تعداد برنده لری اون نفره افزایش و تراخ".

این ترکیبات هرچه باشند ترکی آذربایجانی نیستند. مثلاً ترکیب "ماده؛ دوققوز" همان ساخت مضاف و مضاف الیه فارسی "ماده؛ نُه" است که در آن بجای کلمه "نُه" فارسی، کلمه "دوققوز" ترکی نشانده شده است. تعویض "نُه" با "دوققوز" ترکیب "ماده؛ دوققوز"

را ترکی نمیکنند چنانکه تعویض کلمه " دوققوز " با کلمه " نسه " در ترکیب " دوققوزونجو ماده " ، ترکیب " نهاونجو ماده " را فارسی نمیکنند .

باقی ترکیبات مذکور در بالا نیز هریک به عللی که تشریح وضع دستوریشان در این مجال برای نگارنده آسان نبوده و احتمالاً برای خواننده گرامی نیز جالب نخواهد بود عموماً " محصول قراردادن بعضی کلمات ترکی در ترکیبات و جمله های فارسی است .

چنانکه اشاره شد چنین ترکیبات و جمله ها اگرهم به اسم ترکی از رادیو-تلویزیون پخش شود ترکی نیست . این قبیل ترکیبات و جمله ها در واقع طرز تکلم اداری افرادی است که مطالب کلیشه ای خود را بفارسی می اندیشند و با تبدیل بعضی از لغات آن ، عیناً " با همان جمله بندی فارسی به مردمی که در زبان مادری خود بیسواد نگاه داشته شده اند بنام ترکی تحویل می دهند .

پخش متوالی و متمادی این طرز بیان از رادیو-تلویزیون، بر اثر وجهه و نفوذی که صدای پخش شده از آن جعبه های جادویی کسب می کند این طرز تکلم من درآوردی را تا هر شعاع که شنیده شود برای شنوندگان ساده لوح محروم نگاه داشته شده از شنیدن لهجه معیار ترکی آذربایجانی الگوی صحبت میگرداند . این مقطعی از مسیری است که نظریه پردازان رضاخانی و آریامهری برای رساندن زبان و ادبیات مادری ما به مسلخ طرح کرده اند . در این مرحله ترکیبات مجعول نه فارسی - نه ترکی از قبیل مثالهایی که دیدیم آنقدر رواج داده میشود که کم کم ارزشی عملی معادل ترکیبات زبان مادری در حال فراموشانیده شدن ما را پیدا کند . این از بزرگترین توفیقات دشمنان زبان و ادبیات مادری ما در این مقطع است .

بدنبال این مرحله ، مراحل دیگری به سرعت طی خواهد شد . فراموش تکنیم که آقای جمالزاده آرزو کرده اند که " در طول بیستالی سی سال " بکمک " مدرسه و کتاب و سخنرانیها و رادیو-تلویزیون بسیار وسیعی ... مساله غامض و مشکل زبانهای ترکی و بلوچی و کردی و سایر زبانهایی که در ایران قسمتی از نفوس بدانها سخن میرانند " حل (تو بخوان هدم) شود . (نشر دانش مهر و آبان ۱۳۶۶ ص ۶۳) اینک بدنبال بیش از نیم قرن منع کامل پخش زبان ترکی آذربایجانی از رادیو و

پانزده سال پخش جمله‌های فارسی با تعدادی لغت ترکی پراکنده شده در آنها زمینه برای تحقق آرزوی آقای جمالزاده و امثال ایشان کاملاً مهیا است. زیرا ترکیبات معمول نه فارسی - نه ترکی و ترکیبات فارسی بر اثر تکرار روزانه از طریق امواج رادیویی برای شنوندگانی که زبان مادریشان را نه میخوانند و نه مینویسند و نه امکان شنیدن صورت صحیح آنها از رادیو و تلویزیون دارند غزابتشان را تا آنجا از دست میدهند که مثلاً هنگامیکه مصاحبه‌گر تلویزیون از شهروندی مسن میپرسد که چرا نان سنگک سنتی را بر نانهای ماشینی ترجیح میدهد، مصاحبه شونده؟ مغز شسته در سیل ترکی (!؟) رادیو-تلویزیونی، بی اختیار با ابداع مشابه همان بیان "آشنا" که اکنون پانزده سال است از رادیو و تلویزیون میشوند چنین جواب میدهد:

- " برای اینکی بولار از نظر... هر لحاظدان یا خچی دی ". (برنامه تلویزیونی تبریز در ۷۳/۴/۱۰)

تا اینجا ظاهراً اشکالی مهم بنظر نمی رسد. زبانی طبیعی که تاریخ یک فرهنگ را با خود دارد جای خود را به بیانی معمول میسپارد. راستی اگر قرار باشد که زبان فقط در حد یک وسیله سطحی برای تکرار مکررات و کلیشه‌ها بکار رود چه عیبی دارد که بیان التقاطی رادیو-تلویزیونی جانشین زبان ترکی آذربایجانی شود؟ برای مردمی که فی‌المثل وجود وعدم " کتاب دده قورقود " غزل نسیمی و ختائی و فضولی و صائب و منظومه‌های " خیدر با بایه سلام " و " سهندیه " و غیره یکسان است، یعنی زبانشان را نه میخوانند و نه مینویسند و نه میگویند، و نه می شنوند عوض شدن زبان طبیعی مادری با بیانی معمول چه اهمیتی میتواند داشته باشد؟

این جهل و بی تفاوتی نسبت به زبان و ادبیات مادری که نتیجه بیشتر از نیم قرن انکار زبان ترکی و محروم نگاه داشتن مسلمانان ترک زبان ایرانی از دسترسی به میراث ادبی زبان مادری در دوران طاغوت است مقدمه آخرین مرحله در امحاء زبان ترکی در ایران میباشد.

اما بیان معمولی که در طی پانزده سال گذشته توسط رادیو و تلویزیون به مردم بیش از نیم قرن محروم نگاه داشته شده از خواندن و نوشتن زبان ترکی آذربایجانی تحویل شده است مرحله‌ای گذرا بیش نیست. زیرا جمله‌های رادیو-تلویزیونی از لحاظ دستوری اساساً

فارسی است و به سرعتیکه در این جمله‌ها معدود لغات ترکی جای خود را به لغات فارسی میسپارند، بزودی شاهد برآورده شدن کمل آرزوی جمالزاده‌ها خواهیم بود. در این آسانترین و آخرین مرحله، با قرار گرفتن لغات فارسی بجای لغات ترکی، در جملاتیکه رادیو و تلویزیون از پانزده سال پیش بنام ترکی با نحو فارسی پخش میکنند، این جملات به آسانی به جملات صددرصد فارسی تبدیل گردیده، فاتحه زبان ترکی در ایران خوانده خواهد شد.

این است آن خطر که زبان ترکی را، که بنظر عده‌ای، مانده‌ر زبان طبیعی انسانی بالاتر از یک وسیله ارتباطی سطحی کلید گنجینه‌ای از معارف بشری است، تهدید میکند. و از اینروست که شعر "آی آدمها" - ی نیما وصف حال زبان مادری ما میشود.

زبان مادری ما هم اکنون در امواج صدا و سیمای جمهوری اسلامی ایران در موقعیت آدمی است که در شعر نیما برای نجات از غرق یاری میطلبد. در شعر نیما مخاطب غریق آدمهائی هستند که "بر ساحل بساط دلگشا دارند" اینان نشان بر سفره و جامه شان برتن است و غافل از حال آن یک نفر که "موج سنگین را بدست خسته میکوبد"، "روی ساحل آرام در کار تماشایند"!

آی آدمها

آی آدم ها که بر ساحل نشسته شاد و خندانید!
 یک نفر در آب دارد می سپارد جان .
 یک نفر دارد که دست و پای دائم می زند
 روی این دریای تند و تیره و سنگین که می دانید.

.....

یک نفر در آب دارد می کند بیهوده جان قربان!
 آی آدم ها که بر ساحل بساط دلگشا دارید!
 نان به سفره، جامه تان برتن ،
 یک نفر در آب می خواند شما را ،

.....

می زند فریاد و امید کمک دارد
 آی آدمها که روی ساحل آرام در کار تماشا شید!

.....
" آی آدم ها "

.....
" آی آدم ها "

تا آنجا که بزبان مادری ما مربوط میشود، آنانکه نانشان به سفره و جامه‌شان برتن است و روی ساحل آرام در کار تماشای مسخ و نابودشدن زبان ترکی در ایرانند، در درجه اول هموطنان ادیب و شاعر و اهل قلم فارسی زبانمان هستند که در فراهم آمدن نان خوشگوار سفره و جامه، فاخر زبان و ادبشان (که خوشبختانه زبان و ادب مشترک همه ما ایرانیان نیز میباشد) مولوی ها ، نظامی ها ، خاقانی ها ، صائب ها ، طالبوف ها ، زین العابدین مراغه‌ای ها ، تقی رفعت ها ، شهریار ها ...ی مسلمان ایرانی‌ترک زبان سهمی بسیار عظیم داشته و دارند .

آیا شاعر و نویسنده فارسی زبان ایرانی که از همه جنبه های زبان مادری خود بطور نامحدود استفاده می کند، یعنی زیباترین شکل مکتوب آنرا در کتب و مطبوعات می بیند و پالوده ترین بیان آنرا از رادیو و تلویزیون می شنود آن اندازه به سرنوشت فرهنگی هموطن مسلمان ترک زبان خود و مآلاً به کل فرهنگ ایران علاقه ندارد که آنچه را برای خود می پسندد دیندارانه و جوانمردانه برای هم میهن مسلمان ترک - زبانش نیز در زبان مادری او، یعنی ترکی آذربایجانی بیسندد؟

آیا در دوران ما که از برکت انقلاب اسلامی " قانون اساسی تضمینگر نفی هرگونه استبداد فکری و اجتماعی و انحصار اقتصادی میباشد و در خط گسستن از سیستم استبدادی در سپردن سرنوشت مردم بدست خودشان تلاش میکند " (قانون اساسی " شیوه حکومت ") روشنفکر مسلمان ایرانی خود را برای تلاش در راه زدودن ستم و محرومیت فرهنگی از هموطنان مسلمان ترک زبان خود متعهد نمی یابد؟ شاعران و نویسندگان مسلمان ایرانی فارسی زبان که شجاعت مرحوم مغفور جلال آل احمد را درحقگوئی میستایند شاید آگاه نیستند که هموطنان مسلمان ترک زبان آنان از دیدن فیلم تلریزیونی و شنیدن نمایش رادیویی و بحث علمی و هنری به زبان مادری خود محرومند و آنچه تحت عنوان برنامه ترکی از رادیو و تلویزیون پخش می شود غالباً " در قالب صوتی و نحوی زبان فارسی است

با محدودی لغت ترکی .

واقعا " دردناک است که میلیونها مسلمان ایرانی که تمام حقوقشان در قانون اساسی محفوظ اعلام شده است از حق استفاده از برنامه‌های رادیویی و تلویزیونی بزبان مادری خود محروم باشند . آیا کسی توجه ندارد که مسخ کردن زبان ترکی آذربایجانی و پخش برنامه‌های جالب و آموزنده رادیو-تلویزیونی منحصرآ " بزبان فارسی باعث میشود که افق دید و شناخت و معلومات و اطلاعات و ذوق و هنر میلیونها مسلمان ایرانی که با زبان فارسی آشنا نیستند بسته بماند؟ با صراحتی که لازمه مسلمان بودن است عرض میشود که سیاست سازمان صدا و سیما جمهوری اسلامی ایران در مورد زبان ترکی آذربایجانی ، زبان مادری میلیونها مسلمان ایرانی ، با عدل اهللما سازگار نیست . آیا راه آن آزاده مردمسلمان مرحوم مغفور جلال آل احمد، که در مرکبآرتترین دوران اختناق ازگفتن حق نهراسید، دراین دوران که بقول رهبر معظم انقلاب " هیچ شمشیر آخته و هیچ شلاق بلند شده‌ای هیچ کسی را تهدید نمیکنند " بی‌راهرخواهد ماند؟! "

زبان ترکی آذربایجانی بنظر آن عده که از دست رفتن آنرا ضایعه‌ای جبران ناپذیر میدانند، مانند هر زبان طبیعی دیگر آیتی از آیات خداوندی و نعمتی انکارناپذیر از نعمتهای الهی است . این زبان دارای گنجینه‌ای باغناشی کم نظیر از ادبیات شفاهی و ادبیاتی مکتوب ، با سابقه‌ای اقلا " هشتصد ساله میباشد . دراین زبان داستانهای دده‌قورقود، غزلهای نسیمی ، ختائی ، صائب ، آثار عمیق و بی نظیر فضولی، شاهکار-های " حیدربابایه سلام " و " سهندیه " شهریار... و تفاسیر قرآن کریم و مرثیاتی تکان دهنده اهل بیت عصمت و طهارت (ع) نوشته شده است . و این زبان برای نزدیک به نیمی از کل جمعیت مسلمان ایران بقول مرحوم مغفور جلال آل احمد " زبان صمیمیت و کودکی و گهواره و دامان مادر است " و از اینرو گشاینده اولین دریچه به جهان احساس و عاطفه و شعور و آگاهی بوده ، پرورنده استعدادهای علمی و ادبی میلیونها انسان میباشد . بنا براین واجب است که به آن اعاده حقوق بشود . یعنی واجب است که دولت جمهوری اسلامی ایران ، در راستای اصل پانزدهم قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران ، امکان تدریس آنرا در مدارس در کنار زبان فارسی فراهم کرده نشر صحیح و کافی آنرا از

رسانه‌ها ، بخصوص از صدا و سیما ی جمهوری اسلامی ایران مقرر فرماید .

انگیزه* این نوشته دردی است که هر بار پس از شنیدن برنامه‌های به اصطلاح ترکی صدا و سیما ی تبریز جانم را میفشارد . بنده با این اعتقاد که بفرمایید رسول اکرم (ص) " هرکس کاری میکند باید آنرا نیک انجام دهد" از مشاهده* این که زبان مادری من ، از صدا و سیما ی جمهوری اسلامی ایران با تحریفات و غلطهای بیشمار ارائه میشود منقلب ، و از مسئولان صدا و سیما ی تبریز گله‌مند میگردم . اخیرا " در عرض نیمساعت برنامه* رادیوئی (ساعت ۹/۳۰ - ۹ صبح یکشنبه ۷۳/۴/۵) در حدود شش فقره تخلف از قاعده* هم آهنگی مائتها ، دو فقره استعمال تلفظ " ق " فارسی ، سه فقره استعمال لغت جعلی ، بیست و پنج مورد استعمال لهجه* تبریز ، بیست مورد استفاده از کلمات فارسی در حالیکه معادل ترکی آنها رایج است ، سی و سه مورد استعمال جمله با نحو فارسی مشاهده شد که از نقل آنها برای اجتناب از اطناب خودداری میگردد . در حالیکه موارد نقض قواعد زبان ترکی آذربایجانی در برنامه‌های به اصطلاح ترکی صدا و سیما ی تبریز بسیار بیش از اینهاست ، بفرض اینکه در عرض نیم ساعت تنها این مقدار تحریف بر زبان ترکی آذربایجانی تحمیل میشود آیا نمیتوان دید که صدماتیکه هر روز چند ساعت در طی سالها بر زبان مادری ما وارد میگردد چه ابعاد نجومی پیدا میکند؟ و این همه تخلف در حالی ارتکاب می باید که بنا بر " اصول سیاست فرهنگی شورای عالی انقلاب فرهنگی" (مصوب ۱۳۷۱) " دستور زبان فارسی و دستور هر زبان دیگری که از صدا و سیما پخش میشود باید رعایت شود .!!"

حاصل این تحریفها و تخریبها فقط یک چیز میتواند باشد و بس : متلاشی شدن و نابود گشتن زبان ترکی آذربایجانی در ایران ! مسئولان صدا و سیما ی جمهوری اسلامی ایران باید بدانند که این یکی از اهداف شوم رژیم منحط طاغوتی پهلوی بود و تعقیب چنین سیاستی با قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران که بنا بر اصل نوزدهم " مردم ایران از هر قوم و قبیله که باشند از حقوق مساوی برخوردارند و رنگ ، نژاد ، زبان و مانند اینها سبب امتیاز نخواهد بود" تناقض دارد . غرض از این تذکر عمل به تکلیف امر به معروف و نهی از منکر است . چه " در جمهوری اسلامی ایران دعوت بخیر ، امر بمعروف و نهی از منکر وظیفه‌ای است

همگانی ... " (اصل هشتم قانون اساسی) و مگر علی (ع) نفرمود "عیب تو را فقط دوست تو بتو میگوید". ؟ بنا براین امیدواریم برادران ما در صدا و سیما جمهوری اسلامی ایران از این گزارش سودی در جهت اصلاح اساسی برنامهاثیکه بنام ترکی آذربایجانی تولید و پخش میشود بپسندند..

خدای کریم همه ما را از لغزشها حفظ فرماید. و به فرد فرد ما آن قدر سعادت عطا فرماید که بفرمائیش رسول اکرم (ص) قدر نعمتهائی را که بما ارزانی فرموده است بشایستگی بدانیم. یکی از بزرگترین این نعمتها نعمت زبان مادریمان است که مانند هر زبان انسانی دیگر بنا بر آیه ۲۲ از سوره روم آیتی از آیات پروردگار و مطابق آیات ۴ و ۱۳ از سوره رحمن نعمتی از نعمتهای کفران ناپذیر الهی میباشد. و با توجه به این حقایق است که اصل ۱۵ قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران استفاده از زبانهای محلی و قومی در مطبوعات و رسانه های گروهی و تدریس ادبیات آنها را در مدارس در کنار زبان فارسی آزاد اعلام کرده است. بنا بر این نشر زبانهای قومی (نه صورت مسخ شده ای بجای آنها) از تایید قرآن کریم و قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران برخوردار است. آنچه به عهده همه ما، بخصوص مسئولان محترم جمهوری اسلامی ایران است، اهتمام در تحقق بخشیدن به این تاییدهاست.

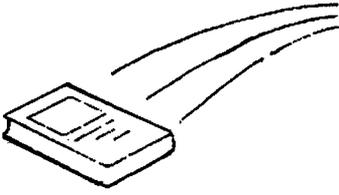
بنده بعنوان فردی از جمع میلیونها مسلمان ایرانی ترک زبان، اهل آن بخش از دارالاسلام که ایران نام دارد ضمن اعلام قدردانی خود از مسئولان جمهوری اسلامی ایران بخاطر حمایت موکدشان از آزادی بیان، اهتمام آن مسئولان مسلمان را به استیفای حقوق فرهنگی مشروع مسلمانان ایرانی ترک زبان درخواست نموده ادامه توفیق آنها را در عمل به قرآن کریم و قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران از خدای مهربان خواستارم.

اگر در محدوده این بخش از دارالاسلام که ایران نام دارد، با سعه صدر اسلامی عمل کنیم و وحدت ملی را نه بر فارس کردن مسلمانان ایرانی غیرفارس، بل که بر وحدت الهی اسلامی، بر اصل خدشه ناپذیر لا اله الا الله و اصول برادری و برابری اعضای خانواده ملت ایران قرار دهیم قدمی بزرگ در راه تشکیل امت واحد جهانی اسلام برداشته ایم.

چنین باد انشاء الله. الحمد لله ۲۳/۵/۲۵

حسینقلی سلیمی

(عضو هیئت علمی دانشگاه پیام نور تبریز، دکتر در زبان شناسی)

يېڭى چيخان كىتابلار
عزيز محسنى دن

- كىتابىن آدى : قانلى سەنەلەر

مؤلىف : محمدسعيد اردوبادى

تنظيم ائىدىن : مهندس بۇيوك رسولوند

قطع : رقعى

صحيفه : ۲۴۷

نشرتارىخى : ۱۳۷۲

تيراژ : ۳۰۰۰ نسخه

قيمتى : ۲۵۰ تومان

يوخارىدا آدىنى چكديگيم كىتاب تقرىبا " ۸۰ ايل بوندان قابىاق،
آذربايجانلى مسلمانلاردين معروض قالدىقلارى قتل و غارتدن واثرمنى
داشناقلارينين تۇره تديكلرى قانلى فاجعهلردن دانىشير. آقماي
دوقتور هيئت بو كىتاب اوچون يازدىغى اۇن سۆزده بئله افاده كىلام
اىدىر: ... بو كىتاب مى بىر قايناق تكىن اليميزه كىچمىشدير، او،
اثرمنى مظلالمىنين هامى سىنى يازا بيلمىمىشدير، اما اونون
بىر قسمىنين آيناسى اولموشدور، گۇره سن بو گون باشمىزا گلنلرى
ده يازان وارمى؟ يوخسا، اونو دا بىر- بىر يمىزىن بوينونا آتماقلا
اۇز اتكلريمىزى وجدان گۇناھىنين قارشىسىندا تمىزلەمگە چاليشا-
جا غيق !"

آقاي دوقتور هيئت مقدمه نين سونوندا : " قانلى سەنەلردين هر صحيفه
سىنده يېڭى بىر سۆز و يېڭى بىر قورتولوش نغمەسى " ندىن خبر وئىرىر و
" ... بو كىتابىن اوخونما سىنى بوتون مسلمان وپنندا شلار يمىزا هلىسه
آذربايجانلى اوخوجولار يمىزا اورەكدىن توصيه اىدىرەم " سۆزلرى ايله
يازدىغى اون سۆزه سون قويور .

آقای رسولوند کتا بین گیریش حیصه سینده مسلما نلارین غفلتیندن و اثرمنی داشناقلارینین فعالیتیندن گئنییش صورتده سؤز آجیر و بیر پارا محکم و دانیلماز سندلره استناد ائدهرک، قدرتلی و گؤرکملی یازیچی محمدسعید اوردوبادی "نین یازدیغی بو اشره دایان اراق" مسلما نلارین باشینا گلن مظالمین سببلرینی ایضاح ائدهرک، بو مظالمی آشاغیدا گئندهن شکیلده نظردن کئچیردیر:

"بیرینجی سبب، اثرمنی داشناقلارینین مستبد اصول اداره سسی، ایکینجی سبب، محلی حکومت و حکومت مأمورلارینین محاربه زامانیندا اعتناء ائتمه لر، اوجونجو سبب مسلما نلارین علمسیزلیگی و بی خبر قالما لاری، و دؤردونجو سبب اثرمنیلرین مختاریت هوسینده اولما لاری... " اولموشدور. آقای رسولوند اؤز مقدمه سینین سونوندا بئله یازیر: "قانلی سنه لر کتا بین اوخوماق، یالنینز هر آذربایجانلی نین یوخ، بلکه بوتون مسلما نلارین وظیفه سی دیر... سؤزون حقیقی دئمک ایسته سم بو کتا ب بوتون اسلام عالمین کتا بی دیر... " کتا ب دئدی کجه بیطرفانه یازیلیب و اونون بیر جوخ صحیفه لرینده، مسلما نلاری ن عداوت دن، قان تۆکمک دن و قتل و غارت دن چکینیب و جوخ بیئرلرده اثرمنیلرین اؤلدورولمه سینین قبا باغینی آلماق لاری و اونلارا پیس گونده و آغیر شرایطه پناه وئرمه لری عیانی صورتده گؤستریلیر، عینی زاماندا اثرمنیلرین وحشیجه سینه مسلما ن آرواد- اوشاقلارینا باسقین ائدیب غیرانسانی عمللری افشاء اولونور.

مثال اوجون کتا بین ۳۲- جی صحیفه سینده، مسلما نلارین مروت و انما- فلاری باره ده "قره خانیا ن" آدلی بیر اثرمنی نین دیلیندن بئله یازیلیر: اوج نفر مسلما ن عورتی اللی نفر اثرمنینی حفظ ائدی لر و دؤرد گون تمام بونلارین ها میسینا طعال وئریب اونلاری دؤیدوردولار ها بئله همین صحیفه نین یوخاری بؤلومونده یازیلیر: "عمی سی اوغلو اثرمنیلر الینده اؤلن بیر آذربایجانلی مسلما ن بیر جوخ ارمنی نی محافظه ائدی ب " داوود اوخانیسوف " ون بوتون عا ئله سین و تاما م او خانه ده اولان کرایه نشین لرین طعام ایله دویوروب قتل غارتدن خاطر جمع ائدیر... " اما... " کوجه ده او طرف بو طرفده قان تۆکمک ارمنیلره گلدی کده اله کئچن السیز - آیا قسیز مسلما نلاری قیری ب

کسمکده ایدیلر ."

تاریخ تکرار اولونور، شاهدی اولدوغونوز بو گونکی قانلی و اورهک داغلائیجی فاجعه "قاراباغ مناقشه سی بئله بیر وضعیت ده دیر. ایندی ده امپریالیست دولت لرین تحریکی و مرتجع داشناقلارین تشبثی ایله و " بؤیوک ارمنستان دولتی یاراتماق خیالیندا اولان اثرمنی ملت - چیلرین توره تدیکلری قانلی ووروشلار و قتل و غارت نتیجه سینده، حال حاضرده بیر میلیون دان آرتیق آذربایجانلی مسلمان، آوارا، سرگردان و دیده رگین اولوب و ۲۰ فایزدان آرتیق آذربایجان خلقینین دوغما تورپاغی، اشغالچی اثرمنی لرین چکمه لری آلتیندا اینیلده بیر . سؤز یوخدور کی، بو آجی فاجعه نین قاباغی آلینا جاق و بو دؤزولمز جنایت و خیانت لره سون قویولا جاق. مسلمان آذربایجان خلقی همیشه، عدالت، محبت، حقیقت، صلح و صفا طرفداری اولوب، تاریخ بوی - ساده وطنداشلاردان علاوه، بو خلقین ضیالیلاری، گؤرکملی شخصیت لری، باش بیلنلری همیشه ایکی قدیم قونشونو، دوستلوغا، قارداشلیغنا دوغرو جاغیریبیلار. نمونه اوچون آذربایجان خلقینین بؤیوک و انسان پرور شاعیری میرزا علی اکبر صابرین "بین الملل" شعرینین بیسر قسمنی گتیرمک مناسبت سیز اولابیلمز .

ایکی یولداش ایکی، قونشو بیر وطنده هم دیار

عصر لرله عؤمر ائدیبلر ایچره بولموشکن قرار

" فتنه ابلیس ملعون اولدو ناگه آشکار

گؤر جهالتدن نه شکله دوشدو وضع روزگار "

" قتل و غارت بی شمار و شهر و قریه تارومار

الامان ! بو فتنه یه چاره قیل ای پروردگار !

" ای سخندانان بو گونلر بیر هدایت وقتی دیر

الفت و انسیته دائر خطابت وقتی دیر "

"قانلی سنه لر" کتابی آچیق - آچیفینا گؤستریر تامام بو ایللرده ۱۹۰۵ - جی ایلدن باشلایراق بو گونکی کیمی، اثرمنیلر، خاریجی دولت لرین و هابئله داشناق فرقه سینین تحریکی ایله تاریخده قانلی صحیفه لر یارادیبلار. سؤز یوخدورکی بو قیرقینلاردا، هرایکی طرفدن

یوزلرجه السیز- آیا قسیز انسانلارین قانی توکولوب، ائولر یانیب، دودمانلار دا غیلیب، آنالار، گلین لر، باجیلار یا سا با تیب و اقتصادی باخیمدان هر ایکی ملته سانا گلمز خسارت لر دگیبیدیر. بو مسئلهنی گرهک اونوتماق، مسلمان آذربایجان خلقی بوتون بو ووروشلاردا، اؤز حقیندن، ناموسوندان و تورپاغیندان مدافعه ائتمیش و تاریخ گوستریب حقیقت هئج زامان آرادان گئتمه ییب و گئتمیه جکدیر. قانلی سنه لر مسلمان آذربایجان خلقینین وارلیغینی آرادان آپارا بیلمه- ییب و آپارا بیلیمیه جکدیر. آقای رسولوند بو کتابی بؤیوک بیر قایغی و دقت ایله تنظیم و اؤز شخصی خرجی ایله چاپ و نشر ائتمیشدیر و بو خدمت هر بیر تقدیره لایق دیر.

قانلی سنه لر کتابی ۶۶ ایل بوندان قابق تالیف اولدوغونلار گؤره آغیر بیر دیلده یازیلیب، اونداجوخلو، عربجه، فارسجا، عثمانلی تورکجه سینده غیرمأنوس، ذهندن اوزاق و کؤهنه لنمیش سؤزلر ایشله- نیلیبیدیر. (مثال اوچون: تلبیات، تسویلات، اجمال وقوعات، تخیلات، مفسدت کارانه، میرا، مباحات، اصعاد، اخوت، احبار، احراق، دانسویجو- لوق، شو، کندی، تاقیم) البته بو نمونه لرین سایینی بیر نئجه قات آرتیرماق اولار. و بولفت لر کتابین اوخوماسینی بیرعه آذربا- یجانلی لار اوچون چوخ حتین لشدیریب، بیئرلی اولاردی آقای رسولوند، کتابین سونوندا ۱۸ کلمه دن عبارت اولان "سوزلوک" دن فایدا لانیب جتین و غیرمأنوس کلمه لر، آغ قالان صحیفه لرده ایضاح ائدیردیلر. یوخاریدا یازیلدیغی کیمی قانلی سنه لر کتابی نین مطالعه سی بیر تکلیف کیمی دیر. منده اؤز نؤبه مده بو قیمتلی کتابین اوخوماسینی بوتون آذربایجانلی و باشقا تورک دیللی مسلمان قارداشلاریمیزا تاپشیریرام.

- کتا بین آدی : جنوبی آذربایجان

ادبیاتی آنتولوگیا سی

قطع : رقعی

صحیفه : ۴۰۱

نشر تاریخی : ۱۹۹۴

ناشر : باکی علم نشریاتی، کیریل

الیفا سیندا

بو سون زامانلاردا جنوبی آذربایجان ادبیاتی آنتولوگیا سی نیسن دؤردونجو جیلدی الیمیزه یئتیشیب و مقدمه ده قید اولونوب کی، بو سونونجو جیلد حساب اولونور. دؤرد جیلدن عبارت اولان یوخاریدا قید ائتدیگیم باشلیق آلتیندا چاپ اولوب نشر ائدیلن کتا ب، ۱۹۸۱- جی ایلدن باشلانمیش و بو باره ده، بونو، نسبتاً مکمل بیر صورتده چاپ اولوب و کلی تیراژدا باسیلان بیر نشریه حساب اولونا بیلر. بو کتا ب اوج حیصه یه بؤلونور، بیرینجی حیصه شعرلر، ایکینجی حیصه - نثر و اوجونجو حیصه - فولکلوردا ن عبارت دیر. بیرینجی حیصه ده چاغداش شاعرلریمیز، حبیب سا هر، استاد محمد حسین شهریار، یحیی شیدا، سونمز، سا والان و سهند کیمی گؤرکملی و قدرتلی شاعرلریمیزدن علاوه بیر عده باشقا شاعرلریمیزین قیسا ترجمه حاللاری و ها بئله بعضی سنجیلمیش شعرلری ایله تانیش اولوروق، ایکینجی حیصه ده، گنجعلی صبا حی، صمدبهرنگی و قهرمان قهرمانزاده کیمی قدرتلی نثرلریمیزین یازیب یاراتدیقلاری حکایه لریندن نمونه لر و ها بئله اونلارین حیاتی و خاطیره لری قلمه آلینیب و شرح ائدیلمیشدیر. اوجونجو حیصه، ساده انسانلار طرفیندن یارادیلان بیر پارا ناغیلار، لطیفه لر و بایاتیلاردا ن عبارت دیر. بو دؤرد جیلد کتا بین تألیفینده صرف اولونان امک، بیزیم شمالدا یاشایان ادبیات شناس و تدقیقاتچی قلمداشلاریمیز طرفیندن بؤیوک تقدیره لایق دیر و حقیقتده، ایلمک نؤبه ده گره ک جنوبدا یاشایان آذربایجانلی ادبیات شناسلار و تدقیقاتچیلار بو باره ده زحمت چکیب و اؤز لرینه احتیاج اولونان کتا بلاری تألیف ائتسینلر. تا سفلر اولسون کی، آرادا اولان بعضی چتینلیکلر، بئله گره کلی ایشلرین قاباغینی آلیر. نمونه اوجون

ادبیات اوجا غی عنوانیله بو باره ده آقای اوستاد یحیی شییدا طرفیندن توپلاندان کتا بین اوچونجو جیلدی، کا غا ذین جوخ با هـا ولدوغو سببه گوره آیلاردان بری چا اولماق حسرتینده دیر، هر حالدا بو یولدا امک صرف ائدیب جنوبی آذربایجان ادبیاتینین سئچلمیش اثرلرینی توپلایان و تألیف ائدن قارداشلاریمیزا اؤز منتداریلمیش بیلدیریریک و گؤزه ده گن بیر پارا کیچیک نقمانلاری بیترسیـز بیلمیریک :

کتا بدا گئدن چا پی یانلیشلارین سایی جوخ دور و بو یانلیشلار بعضاً جومله نین معنا سینی ده گیشدیریر، بعضی لقب لرین معنا لاری سؤزلوک ده دوزگون و ثریلمه ییب، مثال اوچون طناز، کاشانه، یاس، سه شنبه و... کتا بین ۱۹۹۴ - جی ایله نشر اولما سینا با خما یاراق کتا بدا بیر جوخ چاغداش شاعیر و یازیچیلارین آدلاری آپاریلما ییب، حالبوکی، بو شاعیرلرین بیر چوخلارینین اثرلری زنجان دا، خوی دا تبریزده، اردبیلده، اورمیهده و تهران دا مستقل کتا ب شکلینده با سیلیب و یا ییلیب دیر.

او مید ائدیریک شیماللی قارداشلاریمیز بو کتا بدان فایدا لانسینلار و بو تایدا یاشایان سویدا شلارینین اثرلریله مختصرده اولموش اولسا تانیش اولسونلار، بیز امینیک گله جک چا پلاردا بو خیردا نقمانلار آرادان قالدیریلماق .

- کتا بین آدی: قرآنی اؤیره نک
ناشر: آذربایجان مدنیت اوجا غی

قوم شهری

قطع: رقعی

صحیفه: ۸۶

قیمتی: ۱۳۰ تومان

نشر تاریخی: ۱۳۷۳

تیراژی: ۵۰۰۰ نسخه

کیریل الیفاسی ایله نشر اولان "قرآنی اؤیره نک" کتا بی ایگیرمی درسدن عبارت دیر، بو ایگیرمی درسده قرآن کریمین الیفاسی، عرب الیفاسی نین مختلف شکلری، فتحه، ضمه، کسره، تشدید اشاره لری،

اوخونمایان و اوخونوب یازیلما یان حرفلر و باشقا درس لر، شیمالی آذربایجان دا یاشایان مسلمانلارا اؤیره دیلیر، کتا ب اعلا کا غیـنـذ اؤزره، تزه و گؤزه ل حرفلر ایله جاپ اولونوب و بؤیوک قایغی ودقت ایله نشر ائدیلمیش دیر. کتا بین مقدمه سینده "آذربایجانلی باجی قارداشلاری بو ایلاهی قاین اقلای (قرآنلا) تانیش اشمک اوچون بیر نئچه کتا بین ترجمه اولوب نشر اولونما غی بیلدیریلیب و سؤز و ثریلیسب تدریج ایله قرآنی اؤیره نمک، تجوید، قرآن علملری و تاریخی حکا یه لر تصریف و قرآن معارفی چا پدان چیخان قادیر، بیز امینیکا و تاپیدا یاشایان مسلمان باجی، قارداشلاریمیز بو کتا بلاردا ن بهره لنه جکلر .

باکی شهری ۹ آپریل ۱۹۹۴

آلاهین آدی ایله

باکی (آذربایجان جمهوریی) و تبریز (ایران اسلام جمهوریی) شهرلرینین قارداشلاشما سی حقینده بیان نامه

تاریخا" قارداش اولدوقلاری بیرداها اعتراف ائدیله رک باکی و تبریز شهرلری بو سند امضالان دیغی آندان ابدی اولراق رسما" قارداشلاشیش شهرلر" اعلان اولونورلار .

امضاء ائدن طرفلر امین اولدوقلارینی بیلدیریرلرکی، بو مناسبتلر آذربایجانلا ایران و ائله جهده هرایکی قونشو اولکهنین خلقلری آراسیندا اوزون ایلردن بری موجود اولان قوهوملوق، دوستلوق و قارداشلیق علاقه لرینین داها دا گئنیشلنمه سینه و تابت لشمه سینه خدمت ائده جکدیر .

بو قارداشلیق علاقه لری شهرلر آراسیندا هرایکی ایلدن بیر امضالانا - جاق امکداشلیق پروقرامی ایله حیاتا کئچیریله جکدیر .

تبریز شهری آدیندان

باکی شهری آدیندان

جناب درویش زاده

جناب ر. آلاهوردی یسف

باکی شهر اجرا حاکمیتینین باشچیسی تبریز شهرینین بلدییه باشچیسی

نامه يك خواننده تبریزی

نشریه وزین "وارلیق"

با سلام و درود بر نویسندگان و حق نویسان و با آرزوی توفیق بر آن
نشریه پربار (وارلیق)

برادران با توجه به رسالت عظیم مطبوعات که زبان گویای مسردم
میباشند جهت به ثمر رسیدن اهداف عالیه انسانی خواهشمندم درد دل
بنده را بعنوان یک پدر برای تمامی فرزندان این جامعه درج نموده تا
نسبت به وظیفه‌ای که در خود احساس می‌کنم کمی آراش پیدا کنم. باشد
که این قدمهای هرچند کوتاه ما بر حقایق جامعه عمل بیوشانند.
نویسنده نامه از شهر تبریز همراه با جمعی از دوستان.

سپاس خدای را که حقیقت از آن اوست و درود و سلام بر فرستادگان
برحقش حضرت محمد (ص) که راهبر و راه‌گشای انسانهای روی زمین است
و سلام بر جانشینان برحق پیامبر بر روح پرفتوح امام عزیزمان
خمینی و نایب برحقش حضرت عالی مقام خامنه‌ای بزرگ.
ما همه میدانیم هر موجودی که پا به عرصه هستی میگذارد هیچ‌گونه
نقش و اراده‌ای در به دنیا آمدنش ندارد در این میان تنها ذات پاک
پروردگار است که در آفرینش مخلوقات خصوصاً انسان نقش داشته و پدران
و مادران و بزرگان و عالمان جامعه را سرپرست کودکان و نونهالان
قرار داده است. پس در این صورت معلوم است که از طرف خداوند چسبه
مسئولیتی عظیم برگردن تک تک ما: پدران، مادران، مربیان، عالمان، ...
و مسئولین جامعه نهاده شده است. به همین منظور اینجانب به عنوان
یک پدر برای سه فرزند خویش و بعنوان یک هموطن بر فرزندان جامعه
مسئولیتی در خود حس کرده آرزومند اقدامات عاجل از سوی مسئولین
محترم اجرایی هستم.

پدران، مادران، آموزگاران، روشنفکران و مسئولان عزیز و محترم "گناه
این معصومان ما بر گردن کیست؟" مگر ما در درجه اول ضامن حفظ و
بقای خود نیستیم؟ مگر ما موظف و مکلف برای این نیستیم که راه و رسم

و شیوه درست زندگی و انسانیت را به آنان یاد بدهیم؟ آیا تصور در این باره موجب ناخشنودی خدا و مورد سرزنش و نکوهش قرار نخواهد گرفت؟ کودکان ما از همان اول شیرخواره‌گی، به حکم ذات و پاک خالق و طبیعت محتاج ما می‌باشند تا شیوه صحیح زندگی را اعم از غذا خوردن، راه رفتن... و زبان گشودن و حرف زدن را به آنان یاد بدهیم اما اصل سخن اینجاست چطور به فرزندان خود سخن گفتن بیاموزیم؟ آیا یکی از نعمت‌های بزرگ پروردگار همان زبان مادری نیست؟ اگر این مهم را از کودکان خود دریغ داشته زبان نامعلومی به او بیاموزیم خوب و جایز است یا اینکه همان زبان مادرش را به او بفهمانیم؟

لابد متفق القول همه برایین صحنه خواهید گذاشت که زبان مادری هر کودک زبان اصیل و خدادادی او می‌باشد پس تکلیف بیش از ۱۵ میلیون کودک و نوجوان آذربایجانی در این میان چه خواهد بود؟ بزرگان چگونه یاد بدهند، کودکان چگونه یاد بگیرند؟

هر کودکی از سن تقریباً دو سالگی زبان به سخن گفتن می‌گشاید چه شیرین و گوار است که لغات و تلفظ‌های او با توجه به شنیده‌هایش درست و بامعنا و پرمحتوا باشد. در سن ۷ سالگی کلمات روزمره زبان مادری بطور شفاهی در ذهن کودک نقش بسته است، اما در این میان که وارد مدرسه و مکتب می‌شود همه آموخته‌های او دگرگون می‌گردد و روی هفت سال زحمت پدر و مادرها خط بطلان کشیده می‌شود. اگر بخواهیم رسالت پروردگار را بجای آوریم باید زبان مادری او را تکمیل کرده و تا سنین بالا یار و یاور آنها شویم و تمامی ندانسته‌ها و نقاط کور و مبهم زبان‌ش را با فرهنگ ادبیات قومی خود به او بیاموزیم که فعلاً با تأسف باید عرض شود، در مدارس، آموزشگاه‌ها و دانشگاه‌ها این مسئله وجود ندارد اگر بخواهیم ناخواسته روی تمامی این‌ها حقایق خط بطلان بکشیم و کودکان خود را با زبان غیرمادری و غیربومی خود آشنا سازیم آیا مرتکب گناه بزرگی نشده‌ایم؟

در اینجا بطور صریح عرض می‌کنم ای آنانی که این وظیفه سنگین را بر دوش گرفته‌اید کودکان و نوجوانان ما چه گناهی دارند که باید با اجبار برنامه‌های رادیو و تلویزیون را مثل کرو لاله‌ها گوش دهند یا تماشا کنند و هیچ حالی نشوند زیرا تمامی برنامه‌های کودک و

نوجوان در استانهای ترک نشین به زبان فارسی است. آیا نایبها -
نیهای آموزشی - فرهنگی موجب ازم پاشیدگیهای فرهنگ ملی و فرهنگ
غنی اسلامی نخواهد شد؟

وقتی این حقوق اولیه انسانها زیرپا گذاشته شود و اعم از کودک
و بزرگ هویت ملی و سنتی خود را فراموش کنند آنگاه دروازه‌های
تمدن غربی باز شده (همان شبیخون فرهنگی) کار خود را خواهد کرد.
در مملکت عزیزمان ایران بیش از ۲۷ میلیون نفر به زبان ترکی
آذری سخن می‌گویند یعنی نزدیک به نصف جمعیت ایران متکلم این
زبانند. پس وقتی به این واقعیت پی بردیم دیگر لزومی برای تعمق
نیست باید این زبان در کنار زبان رسمی کشور (فارسی) در مدارس و
دانشگاهها و مراکز آموزشی به طرز صحیح و اصولی تدریس شود زیرا
این یک اصل از قوانین کشور عزیزمان است.

در پایان ضمن استمداد و یاری از (بزرگان، روحانیون، پدران،
مادران، مربیان، استادان، دانشجویان و مسئولین اجرایی ذیربط) ()
تمنا بر این است با این موضوع به صورت جدی برخورد کرده و نگذارند
معصومان ما ناخواسته راه کج بروند زیرا فهم و آگاهی هر انسان از
بدو تولدش شروع شده و بازشناسی هویت ملی و فرهنگی و مذهبی ضامن
پیروزی ملت‌ها در برابر کفر و الحاد جهانی خود خواهد بود.
اینجانب نویسنده مکتوب همراه با خانواده و دوستان و نزدیکان
همگی با پشتیبانی از نامه‌های سرگشاده دانشجویان دانشگاه‌های
اورمیه، تبریز، تهران، زنجان و از نامه جمع کثیری از مردم
آذربایجان به حضور مقام معظم رهبری خواستار اجرای اصل ۱۵ قانون
اساسی جمهوری اسلامی بوده و منتظر اقدامات اساسی و پیگیر از سوی
مقامات اجرایی محترم کشورمان هستیم.

باشکر و آرزوی توفیق برای همگان
تبریز- حسین.ج.ع همراه دوستان

حكايه:

○ نئون درس

او گونكو گون مكتبه گىتمك اوچون چوخ يوبا نىمىشىم، قورخوردوم سورغو۔ سؤالا چكىلىب دؤيولم، خصوصيله بىلىردىم معلىمىمىز "ها مل" آقا، ائدىجى - اولوجو اسم (اسم فاعل - اسم مفعول) حقىنده بىزدن سورغولار سوراجا قدير، من ايسه بو درسدن بىر كلمه ده، اؤيره نمىمىمىشدىم، اؤز - اؤزومه دئدىم: "يا خى اولار مكتبه گىتمك بىترىنه، زميلرده دولانىب باشىمى قاتام

مئشه يا خىنلىغىندان سار قوشلارىنين اؤرهيه ياتان اوخومالارى، "رىشر چؤلونون موشار چكمه كرخاناسى آرغاسىندان آلمانلىسى عىگرلرىن مشق ائتمه سىلرى قولغا چا تىردى، بونلارنى هامىسى منهدىل گرامرىندن اولان ائدىجى - اولوجو اسم (اسم فاعل - اسم مفعول) قايدالارىندان چوخ مارقلى گلىردى، بونلارا باخما ياراق اؤز اىستك و هوسىمه تسليم اولمايىب، تله سىك مكتبه سارى قاچدىم، بلدىسه (شهردارى) قاباغىندان كئچدىكده، بىر عىده، جماعتى بىلدىرىشلره عايد دووار كىنارىندا گؤردوم.

ايكى ايل اولاردى آجى خىرلىرى، آردى - آراسى كىلمه ين اودوزما تسليم اولما امرلىرى، هابئله دوشمىن باش فرمانده ليگى نىن امرلىرى بو نقطه دن بىزه وئرىلىردى، اونسوزكى، دورام اؤز - اؤزومه دئدىم: "گؤره سن تزه نه خبروار؟" او واخت قاچا - قاچا ميداندا كئچد - يكدە بىلدىرىشى شاگىردى ايله اوخوماغا مشغول اولان دىمىرچىسى "واشتر" ين سىنى كى قىشقىردى:

"بالاجا چوخ دا تله سمه مكتبه گىچ چا تما زسان" ائشىتدىم، دئدىم بىس منى لاغا قويوبلار، تؤوشهيه - تؤوشهيه مكتبه حيه طينه گىردىم، عادت او زره، درس جلسەسى باشلانما زدان اول كلاسىن هانى - كوى سسى

ائله كوچەدن ائشيديلردى. كىشلار آجىلىب باغلانار دى، اوشا قىلار
بىرلىككە اوجا سىلە، درسلىرىن تىكرار ائدەردىلەر. ھامىلار ياخشى
اۋىرەنمەك اوجون قوللىرىن بارماقلىرىلا توتار دىلار .

مەلىم تىز - تىز اوزون خىط چەكنى مىز اوستە چالىب، شاگىردلىرى
سكوتتا چاغيراردى. بىللە بىر وضعىت اومىدىلە، فىكىرلىشىدىم ھىچ كىم
منى كۆرمەدن اۋز سىندىلمەدە اگلەشىم، آما عىبا و گونكو گون تعطىل
گونلرە تاي ساكىتلىك ھۆكۈم سوروردۇ. آچىق پىنجرەدن نظم، تىرتىب-لە
اۋز يىغرلىرىندە دوزولموش يولداشلارىمى، بىر دە "ھام" آقانىسى
قولتوغونداكى، دىمىر و قورخونج خىط چەكنى ايلە، كلاسدا قدم وورماقدا
كۆردۈم .

سكوتلاردا دالمىش بىر فسادا چارەسىز قىلاراق قاپىنى آجىب ايجرى
گىردىم. سىز اۋزۇنوز دوىا بىلرسىز، من نە قەدەر اوتاندىم، نە قەدەر
قورخۇدۇم، آما تىجىب دۇغوران ھام" آقانىن سىماسىندا عىبلىك
كۆرۈنمەدن منە باخىب يا واش بىر لىن ايلە: "منىم با لاجا" قرانز" ىم
گىت تىز يىترىندە اگلەش، ائلە اىندى اىستە بىردىم درسى باشلایم
دشمەسى اىدى، تىلەسىك مىزىمە سارى گىدىب، اۋز يىترىمەدە اگلەشىدىم .
قورخۇ و نىگرانلىغىم آزالاركن يا واش - يا واش دويدۇم كى، كلاسىن
وضعىتى بىللە عادى دىئىل . مەلىمىمىز سون مدرسە اىلىنىن شىلىكلرى
با خود مەارف ناظىرلىكىنىن يۇخلایا نلارى گلن گونلرى كىمى، اۋزۇنون
لاپ ياخشى و رسمى بالتا رلارىن گىنىنىمىشى، كۆزەل يا شىل جىلىققا ،
اىنچە، قشە كراوات، دۆيونلرە بىزەنمىش بۇركونو باشىنا قويموشدۇ.
آما داھا جوخ ماراھىما سىب اولان كلاسىن ايل بۇيو بوش قىلان
سىندللىرى اىدى كى، اىندى بىر عىدە سىس سىز و انتظاملا اگلەشىشى
كىندىلرە اشغال اولونموشدۇ . كىچمىش بىلدىبە باشچىسى، كىچمىشى
قوجا پوستجو "ھوزر اۋزۇنون اوچ گوشەلى عىبە بۇركو ايلە بىر
عىدە كىندا ھالىسى ايلە، ھامىسى توتقون اگلەشىمىش دىلر .

ھوزر دىزى اوستە تىكە - تىكە اولموش اىفبا كىتابى آجىب بۇيوك
كۆزلۈگونو كىتابىن اوستونە قويموشدۇ. ھر طرفە ھويوخا - ھويوخا
ياخىدقدا " ھام" آقا اۋز مىزى آرخاسىنا كىچىب، اولجە تمكىنلى و
نفۇزلو دانىشىدىغى كىمى بىللە دىدى:

"منىم اولادلىرىم! بو گون بىزىم سون درس گونوموزدۇر. بىرلىشىدىمىز

بئله بىر امر گلىپكى، "الزاس" و "سورن" ايالت لارينده الممان دىلىندن ساوايى باشقا دىل تدرىس اولونما سين... يئنى معلمى نيز صاباج جاتا جاقدير، بو گون "فرانسە" دىلىنده سىزىن سون درس جلسە نىزدىر، خواهىش ائدلىم دىقتلى اولون.

بو نئجه كلمەنى اشىتدىكده، يامان پوزولدوم، الجا قلا را بس بلدىه- نىن بو گونكو بىلدىرىشى بو موضوع حقىنده اىمىش، سون فرانسە دىلى جلسەسى... بو امرىله مندهكى هله يازى - اوخونو ياخشى اؤيره نمه مىشدىم اؤز آنا دىلىمده ايره لىله يىشه اومىد قالمىردى، او گونلرى يادىما سالىردىم كى، مکتبه گىتمك يئرینه قوش يوواسى قاپماق عشقىله مئشده هر طرفه قاچىردىق، يا اؤز واختمىزى سوبو دونموش "سار" چايى نىن بوزلارى اوستونده زويولداق اوچوردوق خئىف- سىله نىردىم، نئجه آن بوندان اوله دك منه يورغونلوق گتىره ن و چىينىمه آغير يوك حساب اولان كتابلار، ايندى ايسه ده يرلى دوست كىمى نظره گلىردى، اونلاردان آيرىلماق منه يامان آغير و دؤزولمز ايدى، شخما "ها مل" آقانىن اؤزوده منه بئله گلىردى، اوندان خط - چكە نله يتدىكىم كؤتك لرى اونودوب، يالنىز تئزلىكله بى - زدن آيرىلا جايغىنى و داها اونو گؤرمه يه جه يم فىكرى منه عذاب و ثرىردى يازىق كىشى! ائله سون تدرىس شرفىنه، اؤزو تىزه پالتا رلارىنى گئىنمىشدى، ايندى بىلدىم كندلىلر نه اوچون درس كلاسىندا حاضىر اولموشلار، ايندىه دك درسه گلمه مىش كندلىلر بو يوللا اىستە يىردىلر، كئجمىش قطعىت سىزلىك لرىنه تأسف لرىنى، عىنى حالدا معلمىن قىرخ ايللىك خدمت لرىنه عؤرمە ت و احترام و الدن گئتمىش وطن اوچون سون وظىفه لرىنى يئرینه يئتىرسىنلر.

بو فىكىرلر دنىزىنده بوغولدوقدا، بىردن اؤز آدىمى اشىتدىم، منىم نؤوبم ايدى درسىمه جاواب و ثره م، آند اولسون آلاها حاضىر ايدىم دونيا دا نه يىم واردير كئجم، عوضىنده بوتون ائدىجى و اولوجو اسم (اسم فاعل - اسم مفعول) قايدالارىن سهوسىز، آيدىم سىله بىان ائدىم.

آما تاسفالر اولسون ائله همن اول كلمه لردن بوسبوتون گىج اولموشدوم، اوتا ندىغىمدان باشىمى آشاغى سالىب حىرصىمدن بوغازىم قووشموشدو، سىلدىم آرخا سىندا اؤزومو اويان - بويا نا ثرپه دىردىم،

"هامل" آقانی سسی قولاغیما چا تدی کی، منیم بالا "فرانز"یم؛ بو گون سنی جزالان دیرمیرام. گومان ائدیرم اؤزون لازیمی سویه ده پئشمان اولوبسان. سیز اوشاقلار هر گون اؤزونوزه دئییردیز: "هله واخت وار ما باح درسیمی حاضیرلایارام." هئچ بیرینیز گؤزله میردینیز بئله بیر شئی قاباغا گل سین. هه؛ ائله بیزیم ایالتیمیز "آزاسین" بدبخت - لیگی بورادا ایدی کی، هامی اؤیره نمه ایشین یونگول سانیب بوگونو ما باحا سالیبلار، ایندی ایسه بیزیم دوشمنلریمیز حقلی دیرلر. بیسه دئسینلر:

" سیزلر کی، فرانسه دیلینده یازی اوخو بیلیمیرسیز، بس نتجسه فرانسه لی اولماق ادعاسی ائدیرسیز؟" بئچارا فرانزیم؛ تک سن گونا هکار دئییل سن. بیز هامیمیز دانلنالمالی ییق. آتا - آنا لارینیز سیزلری ساوادلی ائتمه گه ائله ده چالیشما ییبلار، نتجه دینار قازا - نماق اوچون یاخشی بیلبلر اوشاقلارین مکتبه گؤنده رمک یئرینه، توخوجولوق کرخانا لارینا، اکین زمیلرینه گؤنده رسینلر.

گومان ائدیرسیز من اؤزوم، سهوسیز اولوب ایندی ایسه کئچمیش ایشلریمدن پئشمان دئییلیم؟ اولما یا اونودوبسونوز سیزلری درس لری - نیزی اؤیره نمه یه مجبور ائتمک یئرینه باغچامی سوارما غا مجبور ائتمیشم؟ یادینیزدا دیر هر واخت "قیزل آلابالیغی" توتما هوسسی باشیما وورادی سیزلری نه تئز مکتبدن مرخص ائده ردیم؟ "هامل" آقا هر طرفدن دانیشدیقدان سونرا فرانسه دیلی موضوعونو اورتا یا - چکیب دئدی: " بیزیم دیلیمیز دنیا دا ان شیرین - آیدین و محکم دیل لردن دیر، بیز چالیشمالی ییق. اؤز آرا میزدا بو دیلده دانیشیب و اونو اونوتما یاق "بیر ملت یاد ائللیرین اینده اسیر اولدوغو واخت اؤز دیلینین قورونما سینا چالیشیرسا، او دوستا غا بنزه رکی، دوستاق آچاری اؤز اینده دیر."

او سونرا گرامر کتابینی کؤتوروب او گونون درسین بیزه اوخودو. درس یی یاخشی دوشوندویوم اوچون تعجب لندیم. او درسدن نه دئییردی منه ساده و راحت گلیردی. گومان ائدیرم هئچ واخت او دیقتله درسه قولاق وئرمه میشدیم، اولابیل سین معلیمیمیزده هئچ واخت درس موضو - عسونو آیدینلتماق اوچون او قدهر ده چالیشیب، حوصله گؤسترمه میش دیر.

سانکی بئچارا معلیم ایسته ییردی گئتمزدن اول بوتون معلوما تلارین

ائله او بىر جلسەدە بىزىم بئىننىمىزە سۇخون، درس قورتاردىقدا
خط يازماغا باشلايدىق، ھامىل آقا اوگون اوچون يىئنى "قرانسە" ،
"الزاس" كىلمەلىرىنى گۈزەل خەتتە يازىپ خاتىرلەيمىش، مەشقا ئىتمە
اوجون ھەر بىر مىزىن اوستونە ياپىشىدىرىلمىش او كىلمەلەر، سائىكى
خىردا بايراقلار كىمى كلاسسىن باشا - باشىندا دالغانلانىردىلار، تاپسىز
سكوت خۇكم سۆرۈدو، شاگىردلرىن يازماقدا اۆزلىرىندىن گۇستردىكلرى
دقت و مارق دوغرودان دا گۇرمەلى ايدى، كاغىذ اوزەرىندە قىلم
زۆيۈلدوسوندن باشقا بىر سى قولغا چاتمىردى.

آچىق پىئىنجرەدن نىچە قىرىمىزى پىس پىسلا كلاسسا گىردى، اما ھىچ كىم
حتا خىردا ياشلى شاگىردلر دە بىللە، اوگون ويچدان خۇكىم ايلە
وئىرىلمىش خەت باشلاريللا مشغول اولوب، اولارلا باش قوشما دىلار، مەكتىبىن
شىروانىسى آلتدان گۇيرچىنلرىن سىلرى ائشىدىلىردى، اۆز - اۆزۈمە
دئدىم: "گۇرەسن بوندان سونرا قوشلارى دا آلمان دىلىندە اوخوماغا
مجبور ائدەجكلر."

ھەر واخت مەشقا ئىتمە كاغىذى اوستوندن باشىمى قاوزا بىردىم "ھامىل"
آقانى، دىنمىز، ساكىت اۆز يىئرىندە اگلەشىب، دۇرۈدە اولان شىلەرە
گۇزون زىللەمىش گۇرۈردوم، سائىكى او اىستە بىردى مەكتەبە چئو بىرىش
اىشالارىنىن شكىل و رنگلرىن عومور بويو يادداشىندا ساخلاسىن
آخى فىكىرلەشىن او قىرخ ايل تامام بو بىئردە اگلەشىب كلاسسى
بو وضعىتدە گۇرموش، ائلە بو پىئىنجرەدن اۆز باغچاسىنا تاماشا
ائتمىش دىر، بو مدتدە يالنىز كلاسسىن مىز - مىندىللىرى كەنەلەنىب،
ھىيەتدەكى، قوز آغالارلى يوغونلامىش دىلار، اۆز ايلە اكمىش سارماشىق
لار پىئىنجرەلرىن دۇر - بىرىن توتوب دام بويو اوچالامىشلار، كۇنىسول
وئردىگى اىش و ايش مىھىپىندىن، اوزاقلاشما فىكرى، ھابىللە اۆسنىت
اوتاقدا اىشالارىنى بوقچالارا بىغماغا مشغول اولان باجىسىنىن
اياق سىلرى يازىق كىشىنى نە قەدەر اذىت ائدىردى او ھە اوئىلار
صباح اىش - ائشىكلرىنى ترك، ائتمە لىدىرلر، بونلار باخما يارق
دە بىرلىندىر مەھىيە لايىق جىسارت و قەدرتلى، كلاسسى سون واختا قەدەر ادارە
ائتدى، خەشقا ئىتمەدن سونرا بىزە تارىخ درسى وئردى، سونرا آز
ياشلى شاگىردلر ھامىسى "با، بو، بى" سىلرىنى تىكرار ائتدىلر،
كلاسسىن سونوندا قوجا "ھوزر" گۇزلىويون گۇزە ووروب بىرىنچى كلاس

کتابین الہ الیب اوشاقلارلا بیرلیکده کلمه لری هؤجوله بیردی، اودا سون دیقت و چالیشماقلا اؤیرنمه یه مشغول ایدی، حیرصیندن تیتیره ک سسی او قدەر گولونج ایدی کی، آداما عین حالدا هم آغلاماق، هم گولمکال و ثریردی، ائله زورلا گولمکدن چکینیردی، آه؟ سون درس جلسه سینی اونوتماق مومکون دئیلل

بیردن کلیسانین ساعات زنگی گون اورتانی اعلان ائتدی، اونون آردینجا ناقوسلار سرلندی، ائله او آن دا مشق ائتمکدن قاییدان آلمان عسگرلرینین شیپور سرلری ائشیدیلدی، رنگی قا جمیش "ها مل" آقا بیئریندن قالخدی، او نظریمده هئج واخت بو قدەر اوجا بوی و وقارلی اولما میشدیر

عزیز یولداشلار، من... من... آما حیرص بوغا زین کسیردی، سؤزونو قورتارا بیلمیردی، قاراتا ختایا ساری گئدیب بیر تیکه گج گؤتوردو، بوتون گوج و قووه سین ایشه سالمیش آدام کیمی، گچی برک - برک تاختایا سیخیب ایری و اوخوناقلی خط له بئله یازدی:

"باشاسین فرانسه"

سونرا او باشینی دووارا دایاییب دانیشما دان الیه بیزه آندیر - دی، داها گئدین درس قورتاردی ...

سون

بومقاله ۱۳۶۹- جو ایلین مهر آییندا یاییلان "سروش نوجوان" درگی سنین ۱۳- جی سایی سیندان آنا دیلیمیزه چئوریلدی .

■ كركوك آتالار سۆزلىرىدىن

حاضرلىيان:ع. منظورى خامنه‌اى

- آدام آدامدى، اولماسادا پولى، ائشك ائشكدى، اولسادا جولى،
- آدام اولانا تك. بىر سۆز كفايتدى.
- آيين اون بئشى ايشقلى، اون بئشى قارانسىق
- آرپا اكن، بوغدا بىچمز.
- باشقاسى اوچون قوئو قازان اووزو دوشر.
- بىر قولتوغا ايكي قارپىز سيغىلماز.
- وار ائوى كرم ائوى، يوخ ائوى، ورم ائوى .
- قورد بالاسى قورد اولار.
- دمىر قاپىنين آغاچ قاپىيا ايشى دوشر.
- دمىر دويوله - دويوله پولاد اولار.
- دنيزه غرق اول نامرده بويون اگمه.
- ديوارىن دا قولاغى وار.
- ائوى ائو ائدهن آرواددىر.
- زامان ان بويوك خوچا (معلم) دىر.
- كركى اووز ساپىنى كىمز.
- گوزدن ايراق اولان، كئولدن ايراق اولار.
- لالين دىلىنى ننهسى بىلر.
- ناخىشا باخما، نقاشا باخ.
- پارانى (پولى) وئرهن دودوگو (نى) چالار.
- سئرچه داغدان كوسوب، داغىن خىرى بوخدور.
- توخون آجدان نه خىرى وار.
- تولكو اووزو يووايا گىره بىلمز، قويروغونا دا بىر سوپورگه باغلار
- فقيرىن پاراسى كىمى، دوستو دا آزا اولار.
- خنجر ياراسى ساغالار، دىل ياراسى ساغالماز.
- شىرىن دىل ايلانى يووادان چىخارار.

○ میرزا آقای تبریزی (ناله ملت)

از جمله عناوینی که شایسته نام نامی شهر قهرمان پرویز تبریزی است، شهر پیشگامان و به عبارتی دیگر شهر اولین ها می باشد، چرا که در هر زمینه‌ای که بنگریم خواهیم دید، یکی از اولاد خلف و با عزم این دیار، با درک موقعیت تاریخی و شرایط زمان و مکان، با کوچک شمردن دشواریهای بزرگ، قدم پیش گذاشته و با گشودن راه نوینی در پیش پای هموطنانش، آنان را با یکی از اصول تمدن جدید آشنا ساخته و با هموار کردن نا همواریها، صفحه جدیدی را در تاریخ معاصر این مرز و بوم ورق زده است. شخصیت برجسته و مجاهدت‌های ارجمند هر یک از این پیشکسوتان نام‌آور، شناسنامه ارزشمندی برای زادگاه پرافتخارشان به‌شمار می‌آید.

میرزا آقا تبریزی یکی از آن فرزندان لایق و پیشگام تبریز به‌شمار می‌رود که با بنیانگذاری ادبیات نمایشی در ایران، نه تنها ایرانیان را با نمایشنامه‌نویسی و تئاتر آشنا ساخت، بلکه پایه‌های این هنر را چنان استوار بنیان نهاد که بعد از وی همسفریان نش با جدی گرفتار تئاتر، این هنر را به اوج رساندند، چنان که تاریخ تئاتر تبریز، یکی از درخشانترین صفحات پیشینه پرافتخار این خطه را تشکیل می‌دهد.

در دورانی که میرزا آقا تبریزی آثار گرانقدر خود را خلق کرد، ناصر الدین شاه با بدترین شیوه خودکامگی و واپسگرائی سلطنت میکرد و راه هرگونه نوجوئی و پیشرفت را می‌بست، در این شرایط سخت، میرزا آقا تبریزی، دست به قلم می‌برد و نمایشنامه‌های خود را که صحنه‌های تاریک و جاننداری از واقعیت‌های تلخ آن روزگار در آن‌ها ترسیم شده بود به جامعه آن روزی ایران تقدیم می‌کند، به اعتقاد ملک‌پور: "عصری که میرزا آقا تبریزی، در آن پرورش یافته و آثار خود را نگاشته دوران طفیان افکار نامیده شده است. دورانی که در آن، اندیشه‌های مترقی، رودرروی ناهنجاری‌های اجتماعی و فرهنگی قرار می‌گیرند،

روشنفکران و اهل قلم، برای طرح خواست‌های خود در جستجوی راهها و شیوه‌های جدیدی برآمده و هریک به فراخور دانش و استعداد خود در این زمینه تلاش می‌ورزند... میرزا آقا تبریزی هم با خواندن تمثیلات آخوندزاده تحت تأثیر قرار گرفته، می‌خواهد در این حرکت اجتماعی فرهنگی سهمی داشته باشد. (۱)

اندیشمند بزرگ ایران، میرزا آقا تبریزی، در نامه‌ای به میرزا فتحعلی آخوندزاده می‌نویسد: "اول خواستم کتاب طباطبائی را چنان که خواسته بودید، به زبان فارسی ترجمه کنم. دیدم که ترجمه لفظ به لفظ، حس استعمال الفاظ را می‌برد و ملاحظت کلام را می‌پوشاند. درحقیقت حیفم آمد و ترجمه را موقوف داشتم. و چون مراد و مرادم، بی‌سرو و ارادت بود، لهذا مختصری به همان سبک و سیاق در زبان فارسی جداگانه نوشتم و این رسم تازه را در میان قوم، سرمشق گذاشتم که انشاءالله صاحبان عقل و تمیز در تکمیل و تزئین آن بکوشند... (۲)".

بدین ترتیب، میرزا آقا تبریزی، در آن شرایط دشوار، با عصیان بر علیه نظام فاسد حاکم بر ایران، کم‌دی‌های خود را می‌نویسد و با نگاهی تلخ، اوضاع را به باد انتقاد می‌گیرد و به قول یحیی آرین‌پور: "در این نمایشنامه‌ها، صحنه‌های تاریک و وحشتناکی که از استبداد و بی‌قانونی عهد ناصری تصویر شده و اوضاع ناگوار آن روزگار که با وقایع مضحک فراوان همراه بوده، با انشائی آمیخته به طنز بیان گردیده که بی‌اختیار خواننده امروزی را به خنده وامی‌دارد. اما مسلماً مردم آن زمان، که از ظلم و استبداد بیزار و تشنه آزادی و فرهنگ غرب بوده‌اند، از خواندن این هزلیات تلخ و نیشدار که دوران مبالغه و عین حقیقت است، ملول و متأثر گردیده‌اند (۳)".

بدین سان، نخستین گام در زمینه نمایشنامه‌نویسی در ادبیات ایران، با تأثیر از شرایط اجتماعی و فرهنگی آن روزگار به همت یکی از اولاد اندیشمند شهر قهرمان پرور تبریز در اوج اختناق دوران سلطنت ناصرالدین شاه برداشته می‌شود و با توجه به ناآشنائی و عدم امکان دستیابی میرزا آقا به نمایش‌فرنگستان و جو نامساعد،

۱- جمشیدملک پور، ادبیات نمایشی در ایران - (ج ۱) ص ۲۰۲-۲۰۹ - صمد سرداری‌نیا تاریخچه تئاتر آذربایجان، ص ۳۱۵ - یحیی آرین‌پور از صبا تا نیما - (ج ۱) - ص ۳۶۰.

گامی ارزنده به شمار می‌رود.

"انتساب‌نمایشنامه‌های میرزاآقا تبریزی به میرزا ملکم‌خان، اشتباهی بود که تا سال‌ها ادامه داشت. تا این که در سال ۱۹۵۵^۳، ع. ابراهیم اوف " پژوهشگر جمهوری آذربایجان با انتشار آرشیو اسناد و نامه‌های میرزا فتحعلی آخوندزاده، پرده از روی این ابهام چندساله برداشته و معلوم کرد که این نمایشنامه‌ها متعلق به شخصی به نام "میرزاآقا است و میرزا ملکم در این مورد نقشی نداشته‌است.

در آرشیو آخوندزاده، علاوه بر نامه‌هایی که میرزاآقا تبریزی به میرزا فتحعلی نوشته و در آن‌ها به معرفی خود پرداخته، مکتوبی انتقادی از خود آخوندزاده هم وجود دارد که بر نمایشنامه‌های میرزاآقا، توسط آخوندزاده نوشته شده‌است... چهار نمایشنامه‌ای هم که به خط خود میرزاآقا تبریزی در این آرشیو موجود است عبارتند از:

۱- سرگذشت اشرف‌خان حاکم عربستان .

۲- سرگذشت شاهقلی میرزا در کرمانشاه .

۳- طریقه حکومت زمان خان در بروجرد

۴- قصه عشق‌بازی آقاهاشم خلخالی و سرگذشت آن ایام .

با توجه به تاریخ رد و بدل شدن مکتوبات بین میرزاآقا و میرزا فتحعلی، نمایشنامه‌های فوق بین سال‌های ۱۲۸۷ و ۱۲۸۸ ه.ق نوشته شده باشند. بعدها نیز با پیدا شدن یک رساله خطی از شخصی به نام "میرزاآقا تبریزی" یک نمایشنامه دیگری پیدا شده و به چهار نمایشنامه فوق اضافه گردید و آن حاجی مرشد کیمیاگراست که احتمالاً "قبل از سال ۱۲۹۱ ه.ق نوشته شده‌است. (۱)"

در مورد احوال شخصیه و طرز معیشت میرزاآقا در آن برهه از زندگی اش اطلاعات چندانی در دست نیست. نگارنده این سطور، پس از پرس و جوی زیاد، عده‌ای از خویشاوندان صاحب ترجمه را پیدا کرد، متأسفانه آن‌ها نیز نتوانستند معلومات درخور توجهی درباره نخستین نمایشنامه‌نویس ایران به دست دهند.

از نامه‌ها و آثارش می‌توان، آگاهی‌هایی به دست آورد. در رساله اخلاقیه که در سال ۱۲۹۱ نوشته، خود را "آقا ابن مهدی تبریزی" ملقب

۱- ملک‌پور- پیشین - ص ۱۸۶.

به منشی‌یاشی می‌نامد، می‌دانیم که وی در تبریز زاده شده و در همین شهر نشو و نما یافته است. اما نمی‌دانیم که درجه سالی به تهران کوچ کرده است. چنان که در نامه‌اش به آخوندزاده می‌نویسد:

" این بنده، نامم میرزا آقا است و از اهل تبریز هستم. از طفولیت، به آموختن زبان فرانسه و روسی شوق کردم و زبان فرانسه را به قدری که در نوشتن و ترجمه و تکلم، زفع احتیاج بشود، تحصیل کرده‌ام و از زبان روسی نیز قدری بهره دارم. بعد از خدمات چندین ساله در معلم خانه پادشاهی و مأموریت در بغداد و استانبول و تعاحب چندین قطعه نشان از درجه اول و دویم و سیم معلم خانه و نشان مجیدیه، قریب به هفت سال است که به اذن اولیای دولت، در سفارت دولست فخریه فرانسه مقیم تهران منشی اول هستم. ..."

در بعضی جاها "رساله اخلاقیه" از مسافرت‌های خود به خارج از ایران سخن می‌گوید. مثلاً "در برگ ۲۶، ۱۵ استان مسافرت خود، در سنه ۱۲۷۹ به حلب و در برگ ۴۵ جریان حضور خود در واقعه سالاردرخراسان و در برگ ۲۹ واقعه‌ای از والده آقاخان محلاتی موسوم به سرکاره را می‌آورد (۱).

این مرد مبارز، در دوران انقلاب مشروطیت، در صفا اول نهضت، سه مبارزه با استبداد برمی‌خیزد و با انتشار روزنامه‌های حشرات الا-رض، ناله ملت و استقلال، در کسوت یک روزنامه‌نگار انقلابی، بار دیگر در راه خدمت به مردم، قلم به دست می‌گیرد.

نظر براین که از شرح حال میرزا آقا اطلاعات زیادی در دست نبود، یکی بودن میرزا آقا تبریزی، نماینده نویسنده با میرزا آقا تبریزی روزنامه‌نگار دوران مشروطه، در هاله‌ای از ابهام قرار داشت، تا این که روانشاد ابوالفضل حسینی، طی پژوهش‌های ارزنده‌ای، این نکته را روشن کرد (۲).

در این دوران پرتب و تاب، میرزا آقا به عنوان یک مبارز تمام عیار

۱- برای اطلاع بیشتر از زندگی میرزا آقا تبریزی در دوران پیش از مشروطیت و خلایقیت وی در زمینه نماینده نویسی به تاریخچه نشر آذربایجان به همین قلم مراجعه شود. ۲- حسین دوزگون - تواضع‌کار تدقیقاتی- نشریه یثنی یول - شماره ۳ - ص ۷۸.

قدم در میدان مبارزه با استبداد می‌گذارد و تا پایان حیات پرشورش که در مهاجرت اجباری به خاک عثمانی، در غربت، دور از یار و دیار چشم از جهان فرو می‌بندد، در راه آزادی هموطنانش و استقرار حکومت مشروطه، با صداقت و اخلاص مجاهدت می‌کند، و به همین علت هم هست که بنا به نوشته مرحوم حسین امید: "خدماتش مهم و در میان ملت، محبوب - بیت‌زبانی داشته است (۱)".

همرزمش حاج اسماعیل امیرخیزی نیز می‌نویسد: "مرحوم میرزا آقا ناله ملت، یکی از آزادیخواهان معروف بوده و در موقع انقلا ب آذربایجان، از جان و دل می‌کوشید، در موقعی که برخی از مدعیان مشروطه خواهی در گوشه انزوا خزیده بودند، مشارالیه با نهایت صمیمیت، مشغول ایفای وظیفه بود و روزنامه ناله ملت را در آن روزهای سخت، طبع و نشر می‌کرد. (۲)"

صاحب ترجمه که دارای قلمی برا و افشاگر بوده و در این راستا تجربه‌های گرانقدری کسب نموده و در خدمت مردم به‌کار گرفته بود، پس از صدور فرمان مشروطیت، چون نیاز جامعه را در انتشار روزنامه و آگاهی دادن به مردم می‌دید، هنگامی که نماینده انجمن ایالتی آذربایجان بود، نویسندگی روزنامه فکاهی "حشرات الارض" را به عهده گرفت و به پیروی از روزنامه ملانصرالدین، سخنان خود را که نشأت گرفته از واقعیات جامعه آن روزی بود، از زبان یک دیوانه‌باز ارگرد معروف تبریز، به نام "غفار وکیل" یا شیوه طنز و به صورت مصور، با کاریکاتورهای مضحک و کوبنده به رشته تحریر در می‌آورد. او در این جریده فکاهی که به‌همت و دستگیری شرکت معارف و مدیریت حاج میرزا آقا بلوری، تأسیس یافته بود، جهره کریه استبداد را افشاء و دردهای ملت را مطرح می‌کرد.

سبک مطبوع و دلنشین و تصاویر رنگی حشرات الارض، روزنامه را پس از انتشار، مورد توجه قرار داده و جراید آن وقت به تعریف آن پرداخته‌اند. از جمله روزنامه "صورسرافیل" در شماره ۳۱ سال اول خود، به تاریخ پنجشنبه ۱۱ جمادی الاول ۱۳۲۶ ه. ق. درباره این روزنامه

۱- حسین امیر - تاریخ فرهنگ آذربایجان (ج ۲) ص ۳۴

۲- امیرخیزی - قیام آذربایجان و ستارگان - ص ۲۱۶.

چنین می‌نویسد :

" مشترکین عظام را به طلوع کوکبی سعدا زافق آذربایجان به نام روزنامه حشرات الارض مؤده می‌دهیم و اقبال به این بخت را به همه هواداران هور با تمام دل توصیه می‌نمائیم، چه این روزنامه که اینک هفته‌ای یکبار طبع می‌شود، یکی از تحفه‌های دوره جدید تاریخ ما و بهترین زمینه و محرک صفات حسنه و اخلاق نیکاست، کمتر روزنامه‌ای تا به حال از حیث نظم و نشر، دارای این قدر از عذوبت کلام و شیرینی اداء بوده، گذشته از این که روزنامه مزبور، حاوی خیلی از دقایق و شامل بسی از حقایق است، به صورت‌های رنگین معمور می‌باشد و در تصویر همین صور، آن ذوق و سلیقه به‌کار می‌رود که در نظم و نشر آن به عمل می‌آید."

انتشار این روزنامه با کودتای محمدعلیشاه و سقوط مجلس متوقف می‌گردد، ولی پس از جندی، مجدداً منتشر می‌شود.

میرزا آقا در آن روزهای پرآشوب، علاوه بر نشر روزنامه و همکاری صمیمانه با انقلابیون، به عنوان یک شخصیت برجسته و قلمزن مبارز، با روزنامه‌های خارج از کشور، شروع به مکاتبه می‌کند و در نامه‌های خود که با خطی زیبا و قلمی شیوا می‌نویسد، رویدادهای داخل، به ویژه حوادث تبریز را به اطلاع آن‌ها می‌رساند. از وی دو نامه، خطاب به میرزا علی‌اکبرخان دهخدا که پس از کودتای محمدعلیشاه به خارج از کشور رفته بود، در کتاب "مبارزه با محمدعلیشاه" چاپ شده است. در نخستین نامه‌اش که به تاریخ ۲۷ رمضان ۱۳۲۶ نوشته شده، با آن که روزنامه ناله ملت را هم منتشر می‌کرده، ولی خود را مدیر روزنامه حشرات الارض معرفی کرده است. در این نامه بعد از اظهار تأسّف از شهادت میرزا جهانگیرخان و ملک المتکلمین و درخواست ارسال یک صد نسخه از روزنامه صوراسرافیل که قرار بود، دهخدا در سوئیس منتشر کند می‌نویسد :

"... اخبار جدید، جز آن که اردوی ما کو از طرف غربی وارد وی مرکزی عین الدوله از طرف شرقی به قوه قهر غلبه ملیه متفرق گردیدند، چهار محله شهرکه در منطقه نفوذ دولتیان بود، به تصرف ملت رسید، فعلاً در صدد احداث نظمیّه و بلدیّه هستند، لکن خیلی جای افسوس است که مصادر امور ما کلاً صلح طلب تشریف دارند، با این که با هزار

خونابه و اتلاف صدها نفوس، به معاندین استیلا یافته‌اند، باز با کمال مدارا رفتار می‌نمایند. انشاالله بعد از زیارت دو کلمه دستخط شریف، واقعات را صحیحا و مفصلا" نگارش خواهم داد.

... و نیز شایعه مأموریت فرمانفرما سخت در افواه است که با هزار سوار بختیاری به تبریز می‌آید، ولی سهدارند، اشتباه دارند، چسبه کردند روزی که ده هزار نفر سوار و سرباز، تبریز را احاطه کرده بود، کشته شدند، فرار کردند، کان لم یکن شیئا" مذکور.

قونسول روس می‌خواهد پرده جدیدی وا کند، دو روز است صحبت ورود یک اسکادران قزاق را می‌نماید. از انجمن جواب مکفی داده نشده، ولی صحبت سردار با قونسول خیلی مهم است، جناب سردار جوابا" گفتند اگر قزاق وارد خاک ایران شود، خودشان را می‌کشیم. و با امپراطور روسیه می‌جنگیم هر آنچه با داد باد.

قربانت میرزا آقا "

نامه دیگرش را با امضای میرزا آقا ناله ملت در تاریخ ۲۲ ربیع الثانی ۱۳۲۷ فرستاده است.

عباسعلی خیام، در نامه‌ای که به تاریخ ۱۶ جمادی الاول ۱۳۲۷ از تبریز به انجمن سعادت ایرانیان استانبول نوشته، در پایان مکتوب خود اضافه کرده است: " صورت سیئات اعمال همسایه شمالی را از روز ورود شان الی چهارم جمادی الاول، جناب آقای میرزا آقا ناله ملت، بسرای مدیر روزنامه شمس فرستاد، لابد به لحاظ شریفتان خواهد رسید. (۱)" دومین روزنامه‌ای که به همت میرزا آقا در تبریز منتشر شد " ناله ملت " بود. این روزنامه، چون در شرایط بسیار حاد و برهه بسیار حساس و سرنوشت ساز منتشر شده، از آن جرایدی است که در تاریخ مطبوعات آذربایجان نقطه عطف به شمار می‌آید و خدمات این نشریه انقلابی به آزادی و مشروطه به قدری عظیم و تاریخی است که کافی است بنیانگذارش را به خاطر مجاهدت هایش در نشر این روزنامه در آن موقعیت خطرناک، یکی از قهرمانان انقلاب مشروطیت و از رجال بزرگ سیاسی - اجتماعی تاریخ معاصر آذربایجان بدانیم.

۱- مبارزه با محمدعلیشاه، اسنادی از فعالیت های آزادیخواهان ایران در اروپا. و استانبول به کوشش ایرج افشار - ص ۲۹۰.

پس از کودتای ضدانقلابی محمدعلیشاه و سقوط خانه ملت در تهران، عمال استبداد در تبریز دست باز کرده، به ایجاد رعب و وحشت پرداختند و مغازه‌های بازار و به‌ویژه اموال مشروطه‌خواهان را به یغما بردند. از جمله چاپخانه‌ها نیز از تهاجم اوپاشان در امان نماندند. بنابه نوشته کسروی:

"از روزی که اسلامیه سر برافراشت و از شهر ایمنی برخاست، روزنامه‌ها بریده شد و چاپخانه‌ها بسته گردید. در تبریز یک چاپخانه سربی بزرگی بود (که گویا شادروان سعیدسلما سی آن را برپا گردانیده بود) آن را نیز روز تاراج مغازه‌های مجیدالملک، سواران قره‌داغ و مرند تاراج کردند و به هم زدند. (۱)"

در این روزهای مصیبت‌بار که امواج غم‌واندوه، فضای تبریز را پر کرده بود، حتی روزنامه انجمن، ارگان انجمن ایالتی آذربایجان نیز از نشر باز مانده بود، در نتیجه ارتباط آزادیخواهان قطع و اغلب آنها سردرگم و وحشت‌زده بودند. در این موقعیت حساس که سرنوشت مشروطه، به موئی بسته بود، ناگهان روزنامه "ناله ملت" از افق مه‌آلود تبریز سر برآورد و به مثابه یک وسیله ارتباط جمعی حرکت - ساز، تمام مشروطه‌خواهان را به هم ارتباط داد و آنان را برای مبارزه مجدد با دیو استبداد آماده نمود. این روزنامه چنان تأثیری از خود بر جای گذاشت و چنان شهره عالم گشت که تبدیل به شناسنامه برای خود ناشرین گردید.

گوئل کهن که از این روزنامه به‌عنوان "نخستین محوکننده سانسور استبداد صغیر" یاد کرده، درباره‌اش می‌نویسد: "ناله ملت در واقع نخستین گواه صادق ظلم و تعدی و جنایت مخالفان مشروطه، پس از انهدام مجلس شورای ملی، در تبریز به‌شمار می‌آید. این روزنامه سه، در یکی از تاریک‌ترین ادوار معاصر، که سرنیزه استبداد و سانسور دست و زبان گویای آزادیخواهان را خونین ساخته بود، توانست حرمت قلم و ارزش آزادی‌بیان را حفظ کند و آن چنان که خود تأکید داشت، ناله ملت را روزنامه‌ای سازد که "در مصالح عامه و منافع ملیه، در نهایت آزادی سخن می‌گوید (۲)".

۱- کسروی، تاریخ مشروطه ایران - ص ۲۰۷۳۳ - گوئل کهن - تاریخ سانسور در مطبوعات ایران - (ج ۲) ص ۴۰۷.

شماره اول این جریده با نام "نوائ ملی" (۱) در رجب ۱۳۲۶ هـ.ق منتشر شده، ولی از شماره دوم نامش به "ناله ملت" تغییر یافته است و به قول کسروی :

" این روزنامه، چنان که از نامش پیداست، بیشتر از همه، بهر نوشتن ستمگری‌های دولتیان و ستمدیدی توده می‌بود. ولی کم‌کم، زمینه دیگر گردیده، بیش از همه زبونی دولتیان و فیروزی توده در آن نوشتن گردید. " (۲)

از جمله اشعاری که در آن روزها در تبریز سروده شده و در روزنامه ناله ملت چاپ شده، یکی شعر معروف میرزا جعفر خا منهای است در نکوهش اسلامیه نشینان با مطلع :

خدا بخدا به تو نالم ز زاهدان ریائی
که عالمی بفریبند با قبا و ردائی (۳)

دیگری شعری است به زبان ترکی آذری، خطاب به محمدعلی شاه کوه سراینده اش معلوم نیست، ولی کسروی احتمال می‌دهد که از سروده‌های مشهد محمدعلی مطبوعه‌چی بوده باشد. این چکامه در آن روزها بر مردم خیلی تاثیر گذاشت :

ای ستمگر اولما راغب ملتین افناسینا
پادشه سن گئت گیلن بیگانه لر دعواسینا
مسلمون قانی مباح اولماز باتیرما اللرین
اولما چوخ مغرور شام محتکر فتواسینا
اوتوز ایل نازین چکن شهره عجب وئردین عوض
خطه تبریزی دؤندر دین بلا صحراسینا
سهل سانما اثت گیلن مظلوم قانیندان حذر
قورخ او گوندن غرق اولورسان سن ده قان دریاسینا
وقت او وقتدیر کیم سنین هم اولسون اقبالین نگون
چون کی ظلمین چیخمیسان بیر زیروه اعلا سینا
بیز اگر فیض شهادت درک ائدهک سیز سعی ائدین

۱- عبدالحسین ناهیدی آذر- تاریخچه روزنامه‌های تبریز در صدر مشروطیت ص ۲۰۶۳- کسروی پیشین ۳۰- روزنامه ناله ملت- شماره دهم ۶ شعبان ۱۳۲۶.

ای بیزیم اولادیمیز مشروطه‌نین اجرا سینا
وئردیلر فتوی مجاهد قتلینه آل بیزید
رسمدیر تقلید ائدر هر کیمسه اوژ مولاسینا (۱)

این همه مجاهدت و فداکاری میرزا آقا سبب گردیده بود که وی در رده سران انقلاب به شمار آید و در نتیجه مورد تنفر و کینه مستبدین قرار گیرد، چنان که رحیم خان جلبیا نلو، پس از کودتای محمدعلیشاه به دستور وی وارد تبریز شده و در باغ شمال نشیمن کند و از جمله شرایطی که به مردم تبریز پیشنهاد کرد تسلیم ۹۰ تن از سرسلسله آزادیخواهان، نمایندگان انجمن‌ها، نویسندگان و ناطقین مشروطه خواه و از سر دستگان فدائیان و مجاهدین بودند که در بین آنان‌ها، نام میرزا آقا ناله‌ملت نیز دیده می‌شد (۲).

سومین روزنامه‌ای که به پایمردی میرزا آقا، به خیل مطبوعات انقلابی آذربایجان پیوست روزنامه استقلال بود. این نشریه نیز همانند "ناله ملت" در یک شرایط تاریخی و پرخطر بنیان گذاشته شد.

پس از آن که دولتین استعماری روس و انگلیس، پیروزی مجاهدان تبریز را در نبردهای یازده ماهه رهاشی بخش‌یاقین کردند و خواستند از راه‌های مختلف و با شگردهای گوناگون، نهضت آذربایجان را منحرف سازند، ولی تیرشان به سنگ خورد، تصمیم گرفتند با وارد کردن نیروهای مسلح و اشغال تبریز، انقلاب مشروطیت را در آذربایجان سرکوب نمایند. لذا در نهم اردیبهشت ماه ۱۲۸۸ شمسی، نیروهای مسلح روسیه تزاری، تبریز را اشغال کرد. با ورود قوای بیگانه، روزهای تلخ و ناگوار مردم تبریز آغاز گردید. سالدات‌های ددمش تزاری، به عنوان یک نیروی اشغالگر، در همه کارها دخالت می‌کردند و از هر گونه آزار و اذیت نسبت به مردم دریغ نمی‌کردند. سران انقلاب صلاح برایین دیدند که برای بهانه ندادن به دست اشغالگران، عده‌ای از پیشگامان مشروطه موقتاً در شهبندری عثمانی در تبریز متحصن شوند. لذا سردار و سالار و تعدادی از آزادیخواهان، از سراجبار، به این کار رتن دادند. میسرزا آقا نیز به همزمانش تأسی کرده و در شهبندری عثمانی متحصن گردید.

۱- روزنامه ناله‌ملت - شماره ۱۹ - دوم رمضان ۱۳۲۶. ۲- ظاهرزاده بهزاد - قیام آذربایجان در انقلاب مشروطیت ایران - ص ۲۱۱.

این شیران جبهه‌های نبرد، در این روزهای حساس نیز با دوران‌دیشی، آنچه صلاح ملک و ملت بود انجام می‌دادند، چراکه آن‌ها به دور از هر گونه تکبر و خودخواهی، هر قدمی که برمی‌داشتند به‌خاطر خلق و میهن‌شان بود. به قول کسروی: "آنچه تبریز را در آن هنگام نگهداشت فراخ حوصلگی ستارخان و باقرخان و دوران‌دیشی نمایندگان انجمن ایالتی و کاردانی نایب‌الایاله (اجلال الملک) بود که دست‌به‌هم داده و نگذارند رشته پاره گردد. اینان با آن همه گرفتاریها، خود را نباخته، رشته دوران‌دیشی را از دست نمی‌دادند... تبریزیان می‌دانستند که در جای بسیار سختی گرفتارند و چاره جز شکیبائی و دلیری ندارند. پس از یازده ماه جنگ و جان‌بازی در راه آزادی کشور، کنون با دشمنی همچون دولت توانای روس دچار آمده‌اند... تبریز روزهای بسیار بدی را به سر می‌داد (۱)".

سران آزادی، کسانی نبودند که حتی پس از تحصن در شهیندرخان‌سه عثمانی نیز از فعالیت‌های انقلابی خود دست بردارند. آن‌ها می‌دانستند که تمام آزادیخواهان کشور، چشمان به آن‌ها دوخته شده و در درجه اول می‌بایند با انقلابیون و با مردم انقلابی و مبارز ارتباط برقرار کنند. به همین جهت، نخستین اقدام‌شان، انتشار یک روزنامه بود و چون در آن روزها با یورش سربازان اجنبی، استقلال کشور در معرض خطر قرار گرفته بود و این بزرگمردان نیز یک سال تمام بود که در راه تأمین استقلال میهنشان، آن همه جان‌بازی کرده و خون دل خورده بودند، لذا نام روزنامه‌شان را "استقلال" نهادند و مدیریت آن را نیز به دست باکفایت میرزا آقا ناله‌ملت سپردند. ادوارد براون درباره این جریده می‌نویسد:

"روزنامه‌ای است که یک روز در میان در تبریز به سال ۱۳۲۷ ه. ق. (۱۹۰۹ میلادی) به مدیریت میرزا آقا تبریزی مشهور به ناله‌ملت منتشر می‌شده... این روزنامه (استقلال) نتیجه اجتماع مشروطه‌خواهان و مدافعین تبریز به سرپرستی ستارخان و باقرخان در کنسولگری عثمانی در تبریز بود که به علت تجا و زات مداوم سپاهیان تازه رسیده روسیه تزاری درجما - دی الاول ۱۳۲۷ ه. ق. در آنجا تحصن اختیار کرده بودند. (۲)"

۱- کسروی تاریخ هجده ساله آذربایجان - ص ۲۰۴۹ - ادوار براون - تاریخ مطبوعات ایران (ج ۲) - ص ۲۰۷ .

روزنامه حکمت چاپ قاره پایتخت مصر در شماره ۹۳۵ سال ۱۷ به غره رجب ۱۳۲۷ قمری درباره انتشار روزنامه استقلال این طور نوشته و از آن تعریف کرده است: "گرامی جریده استقلال چاپ دارالسلطنه تبریز... از مجمع حریت خواهان آزاده نگاشته و منطبع و توزیع گشته و چهار شماره از آن به اداره رسیده و چشم وطن پرستان از خواندن آن روشن ما نمی‌دانیم در نهاد اینان مگر چه سرشته که با این مصائب سه ساله و محاصره یک ساله، همین که راه تنفس بر ایشان باز شد بی‌درنگ دست بر سیف قلم زدند. (۱)"

مخبرالسلطنه هدایت که قبل از کودتای محمدعلیشاه، والی آذربایجان بود، پس از خیزش مردم تبریز بر علیه ام‌الخان، راهی اروپا می‌شود، ولی پس از جنگ‌های یازده ماهه تبریز که منجر به خلع محمدعلیشاه از سلطنت می‌شود، دوباره راهی ایران می‌گردد و به عنوان والی آذربایجان، در شمس‌العماره تبریز جا خوش می‌کند. او که در روزهای سختی، فرار را بر قرار ترجیح داده بود، اینک برای چیدن ثمره زحمات و ایثارگری‌های مردم قهرمان آذربایجان به تبریز باز می‌گردد. پرواضح است که وی نه برای خدمت به مردم، بلکه برای اجرای توطئه‌های بیگانگان، برای انحراف انقلاب مشروطیت، از مسیر واقعی خود، به آذربایجان باز می‌گردد. او پس از استقرار در مسند خود، به جای رتق و فتق امور و در این راستا استفاده بجا از وجود مجاهدان جانباز در سازندگی و پیشرفت آذربایجان، شروع به تحقیر سران انقلاب و مجاهدان جان برکف می‌کند. این مردخیره سر، نه تنها هنگام ورود به تبریز، در مراسم استقبال، برخوردش با ستارخان سردار ملی‌ها را از زادگاهشان نفی بلد می‌کند و به سوی سرنوشت نامعلومی روانه تهران می‌کند. و این اقدام ضدانقلابی او، از نخستین گام‌ها برای انحراف انقلاب مشروطیت از مسیر راستین خود بود. وی در رونق‌مأوریت شوم خود، با شرارت هرچه تمامتر، تخم نفاق در بین آزادیخواهان می‌پراکند. در نتیجه عده‌ای از رهبران انقلاب، در مقام اعتراض به او برمی‌آیند و با تحصن در انجمن ایالتی آذربایجان، تلگراف

۱- برای اطلاع بیشتر در این زمینه به کتاب باقرخان سالار ملی مراجعه شود

مفصلی به مجلس شورای ملی مخابره می‌کنند. تعداد امضاءکنندگان، بیش از چهل نفر بود که در بین آنها امضای میرزا آقاسی نیز دیده می‌شود. متن تلگراف بدین شرح است :

" مقام منیع مجلس شورا شیدالله ارکانه، کپیه هیئت محترم وزرای عظام دامت شوکتهم، روزنامه ایران نو، اگرچه به واسطه حیوانات وطن پرورانه حالت حالیه آذربایجان و پیش آمد امور مملکت مشهور و نصب العین آن ذوات محترم است، ولی به جهت تذکار، با کمال بی‌غرضی از عرض و اظهار حالت کنونی در عالم مملکت، دوستی و وطن - خواهی خودمان مجبور دیده بادل دردمند و امید بس بلند عرض می‌داریم. چنانچه همه اهالی ایران، خاصه حضرات عالی مسیوقنند آذربایجان آنچه در این چندسال دوچار صدمات و خسارات بوده و زحمات دیده، خسارات کشیده، قربانی داده تا به نعمت مشروطیت نائل آمده، بعد از مشروطیت این مملکت با همه بی‌سبابی و نبودن حاکم رسمی به نوعی آرام به سربرده، بعد از تعیین جناب مستطاب اجل آقاسی مخابرات السلطنه به ایالت اینجا اهالی در شوق انتظام امور و تکمیل نواقص و تشکیل ادارات رسمی، منتظر ورود ایشان بودیم بایک عالم وجد و سرور، مقدم ایشان را خیلی گرمی داشتیم، بعد از ورودشان تا حال که ۱۶ ماه است اثری از کفایت و درایت ایشان ندیده‌ایم سهل است روز به روز از نظم مملکت کاست و برعکس اختلاف افزود، ادارات غیر مرتب، قتل و غارت در اطراف نهایت شیوع را دارد، ایالت جلیله، وقتی را صرف راه عامه نکردند. عوض این که قوانین مقرر را اجرا فرمایند خودشان مکرر نقض قوانین کرده‌اند، اگر عدلیه صحیح نیست از ایشان است، در نظمی نقصی است از ایشان است، اگر بلدییه نمی‌تواند به وظایف خود اقدام کند از ایشان است. اگر اد و شاهسون را ایشان جری نموده‌اند آنچه فهمیده می‌شود فکر دیگری در سردارند این است با کمال صراحت عرضه می‌داریم، هرچه زودتر چاره این مملکت را بفرمائید با باریکی موقع و حرکات خود سرانه این شخص محترم نتیجه وخیمه به نظر می‌آید که با مال اسباب زحمت و اشتغال اولیای دولت و ملت خواهد شد. مگر در تهران یک نفر شخص صحیح و فعالی نیست که برای ایالت اینجا معین و اعزام شود، مستدعی هستیم یک توجه و عطف نظر مخصوص به حال ضعیف و فقرای این مملکت بفرمائید والا لابد

هم در تلگرافخانه متحصن، عراپض خودمان را با وسایل شرعیه بقبولانیم" (۱)
مخبرالسلطنه که هوارا پس می‌بیند، مزورانه با مخالفانش از در صلح و آشتی برمی‌آید، ولی پس از مدتی که مخالفان پی کار خود می‌روند، به قول خود کودتا کرده بس دستگیری آنها می‌پردازد، صاحب ترجمه در این مبارزه نیز با تمام توان خود مجاهدت کرده و رودرروی مخبرالسلطنه بدتر از بیگانه ایستاده بود، به دستور مخبرالسلطنه درنظمیه توقیف و به ارومیه تبعید می‌شود، ولی آزاد می‌خواهان پیروز می‌شوند و مخبرالسلطنه را ناگزیر می‌سازند که عالی قاپو را ترک کرده و راهی تهران گردد.

قهرمان داستان ما پس از جنگ‌های چهارروزه مجاهدان تبریز با نیروهای روسیه تزاری در زمستان ۱۲۹۰ شمسی، مجبور به مهاجرت از زادگاهش می‌شود. وی همراه با تنی چند از همزمانش راهی مرز عثمانی می‌شود و پس از رسیدن به سلما س: "امیرحشمت خواست با اجلال الملک (حاکم ارومیه) گفتگو شود و اگر او همراهی نماید همگی به ارومیه روند و آنجا را کانونی سازند و بار دیگر با روسیان بجنگند و چون میرزا آقا مدیر ناله ملت با اجلال الملک دوستی می‌داشت، او را با آقای امیرخیزی، به تلگرافخانه فرستادند که اجلال الملک را به پای سیس خواسته با او گفتگو نمایند. پیدا است که اجلال الملک آن را نپذیرفتی و در پاسخ تلگراف آمدن صمدخان را به تبریز و چیرگی روسیان را در آنجا و دیگر جاها آگاهی داد و هزارریال پول برای میرزا آقا فرستاده سخت سپرد که هرچه زودتر از خاک ایران بیرون روند. (۳)"

بنا به نوشته امیرخیزی که خود همراه مهاجرین بود، از عثمانی‌ها تقاضای پناهندگی می‌کنند و آن‌ها هم با خوشروئی می‌پذیرند، بنابراین این شبی در کهنه شهر مانده، سپس راهی باش قلعه در خاک عثمانی می‌شوند (۴).

بدین ترتیب، میرزا آقا تبریزی این مرد از جان گذشته، با آن شرایط ناگوار، بیار و دیار خود را ترک کرده و در شهر استانبول با اشتغال به کسب و کار، در انتظار سرنوشت می‌نشیند. آغاز جنگ جهانی اول در تیر

۱ و ۲- مخبرالسلطنه هداایت - خاطرات و خطرات - ص ۲۱۷ و ۲۱۵-۳- کمروی-

پیشین - ص ۴۴۲- طاهرزاده بهزاد- پیشین - ص ۴۹۵.

ماه ۱۲۹۳ شمسی، در وضعیت ایران نیز تأثیر خود را برجای می‌گذارد، انجمن نشر معارف که در برلین پایتخت آلمان با شرکت چند تن از ایرانیان تشکیل شده بود، با احضار مهاجرین ایرانی از اغلب نقاط دنیا که میرزا آقا هم از استان بول دعوت شده بود، تشکیل جلسه داده و "موضوع خیلی مهم را مطرح مذاکره قرارداد و اصل طرح این بود که آیا دولت ایران در این جنگ وارد می‌شود یا نه، مذاکرات این جلسه چندین ساعت طول کشید، رای اکثریت لزوم قیام ملت را تایید می‌کرد، ولی در طرز اجرای آن اختلاف موجود بود... عده‌ای حدوث این جنگ را بهترین فرصت جهت تأمین استقلال ایران قلمداد کرده، لزوم ورود سریع دولت ایران را به جنگ تذکر می‌دادند. آقایان نوبری، حاج میرزا آقا بلوری، میرزا آقا ناله، امیرخیزی و سیدزاده، از این گروه بودند... به هر صورت جلسه بدون اخذ تصمیم قطعی پایان یافت. طولی نکشید ترک‌ها بعضی از آزادیخواهان و مجاهدین ایران را تشویق کردند که به ایران برگشته و به اتفاق آنان با سربازان روس وارد جنگ شوند و بالاخره این نظر هم تایید و عملی شد... (۱)"

زننده یاد میرزا آقا نیز تصمیم می‌گیرد که با هم‌زمانش به زادگاهش برگردد، ولی گویا سرنوشت چنین رقیب زده بود که این بزرگمرد مجاهد پس از آن همه مجاهدت در راه آرمان‌های متعالیش که همانا استقلال آزادی، سعادت و بهروزی هموطنانش بود، هنگام بازگشت، دور از یار و دیارش، چشم از جهان فرو بندد. او هر چند در طول حیات پربارش همانند کازانتزاکیس یونانی برای این اعتقاد بود که: "حکمت زندگی، در یافتن آرمان است و آن را بر آرزوهای شخصی ترجیح دادن، به خاطر آن، زندگی کردن و به خاطر آن مردن،" لیکن بعد از تحمل آن همه رنج غربت، بسا حسرت دیدن مجدد وطن‌اش دارفانی را وداع می‌کند. بنا به نوشته امیرخیزی:

"روز به روز آثار ضعف، در وجنات حال او پیدا می‌شد، بالاخره معلوم شد که بیچاره مسلول است. در سال ۱۳۳۳ که می‌خواست به ایران بازگشته و وظایف ملی خود را انجام دهد، متأسفانه در (دیرزور) داعی حق را لبیک گفت. خدایش بیا مرزاد (۲)".

۱- ظاهرزاده بهزاد - پیشین ۲- امیرخیزی - پیشین - ص ۲۱۶.

نماز شام غریبان چو گریه آغازم
به مویه‌های غریبانه قصه پردازم
به یاد یار و دیار آن چنان بگیریم زار
که از جهان ره و رسم سفر بر اندازم

بنا به گفته حاج محمود آقا کیریشچی، یکی از نوادگان برادرش، پیکر پاک او را به استانبول حمل و در آن شهر به خاک می‌سپارند. گویا از وی اولادی باقی نمانده، ولی برادرانش، هنگام گرفتن شناسنامه، به احترام او و مجاهدت‌هایش، نام خانوادگی "ناله‌ملت" را برمی‌گزینند. یکی از برادرانش به نام میرزا علی ناله‌ملت، مدت‌ها رئیس جمعیت شیروخورشید تبریز بوده است. اینک نوادگان برادرش در تبریز و تهران زندگی می‌کنند و خانواده‌های "ناله‌ملت"، "کیریشچی" و "هاتف" منسوب به آن بزرگوار هستند. در پایان به جاست که این وجیزه را با شعری از موسوی گرمارودی که مناسب حال این مجاهد ارجمند است به پایان بریم و به روان پاکش درود بفرستیم:

ای خوش‌آنان کاندین نامهربان دنیای بد
عمر را در کار خوب مهربانی کرده‌اند
خود چو خور پیوسته سرگردان عالم بوده‌اند
پیش پای دیگران پرتوفشانی کرده‌اند
پیش‌پا افتادگان دشت حسرت را چو کوه
با شکوه و استواری پشتبانی کرده‌اند
صخره‌های ساحل صبر و نجابت بوده‌اند
با هجوم موج غم‌ها، سرگرانی کرده‌اند.

ملا محمد فضولی

دو غومونون ۵۰۰ ایلیگی مناسیتله

VÄRLIQ

PERSIAN AND TURKISH
JOURNAL

15-th. Year No. 93-2
July. Aug. Sept. 1994
Add : 151, Nord Felestin Ave.
Dr. Javad Heyet
Tehran - Iran

واریق

مجله فرهنگی ، ادبی ، هنری

به زبانهای فارسی و ترکی

صاحب امتیاز و مدیر مسئول :

دکتر جواد هیئت

تهران: خیابان فلسطین شمالی پلاک ۱۵۱

عصرهای زوج تلفن : ۶۴۶۶۳۶۶

شرکت چاپ خواجه ، خیابان فردوسی جنوبی ، کوچه خندان شماره ۱۴